

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE

CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO

SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VIII/2

LJUBLJANA

1957

ARHEOLOŠKI VESTNIK — ACTA ARCHAEOLOGICA
Glasilo Arheološke sekcije

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Za tujejezične povzetke odgovorni urednik: dr. Matevž Šmalc

Tiskala Triglavska tiskarna v Ljubljani

Arheološki vestnik izhaja štirikrat na leto. Rokopisi morajo biti pisani s strojem s presledkom med vrstami. Risbe izdelane v tušu. Na slikah in risbah mora biti podana vsebina. Povzetek naj obsega do 1/10 vsebine članka

Redakcija: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Arheološka sekcija,
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJU
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VIII/2

LJUBLJANA

1957

VSEBINA — CONTENTS

Razprave — Treatises: J. Korošec, Kultura in kulturna skupina v predzgodovini (Culture and culture group in prehistory). — J. Korošec, Opredeljevanje arheološkega gradiva (Bestimmung und Zuordnung des archäologischen Materials). — M. V. Garašanin, Neka hronološka razmatranja oko bubanjsko-humske grupe (Quelques remarques sur la chronologie du groupe de Bubanj-Hum).

Poročila — Reports: S. Vuković, Tragovi spiljskog medvjeda i kulture ljudi paleolitske dobe na teritoriju Varaždinskih toplica (Les traces de l'Ursus spelaeus et la culture du paléolithique dans la région de Varaždinske toplice (Thermes de Varaždin). — T. Bregant, Kremen in drugo kamenito gradivo iz jame Samatorce (Silex und anderes Steinmaterial aus der Grotte Samatorza). — V. Šribar, Latenski grob iz Spodnje Slivnice pri Grosuplju (A La Tène grave at Spodnja Slivnica near Grosuplje). — M. Urleb, Gradišče v Slavini (Il castelliere di Slavina).

Knjižna in druga poročila — Book and other reviews: J. Korošec, Slovenská archeológia IV—2. — T. Bregant, Josip Korošec: Arheološke ostaline v Predjambi. — P. Petru, Paul Karnitsch: Die verzierte sigillata von Lauriacum. — St. Jesse, Zamenjava knjig.

KULTURA IN KULTURNA SKUPINA V PREDZGODOVINI

JOSIP KOROSEC

Danes marsikateri pojmi in izrazi v predzgodovinski arheologiji še niso ustaljeni, marsikateri, ki so ustaljeni, pa še niso dovolj jasni in diferencirani. Kljub temu, da je predzgodovina relativno še mlada veda, bi bilo nujno potrebno, da se sčasoma razčistijo nejasni izrazi in pojmi. Ne gre tu za kake momente v posameznih jezikih, ki imajo včasih težavo, da najdejo posamezne izraze za razne pojme; marveč gre za tiste momente, ki so splošnega značaja v sami predzgodovini, včasih pa v vsej arheološki vedi. Vzemimo kot primer le glavno periodizacijo predzgodovine na paleolitik, mezolitik, neolitik in na druge dobe. Čeprav uporabljajo to periodizacijo danes vsi predzgodovinarji, ako izključimo poskus Pittionija, ki je v novejšem času predlagal novo periodizacijo na litikum, keramikum in metalikum, o kateri se pa predzgodovinarji še niso dokončno izjavili, nahajamo tudi tu razne težave, ki so bolj vzrok napačne interpretacije. Pri tej periodizaciji moramo namreč upoštevati tudi geografsko lego posameznih pokrajin in s tem v zvezi tudi časovno postavitev. Nekaj drugega je namreč, ko govorimo o neolitiku na sploh, nekaj drugega, ko govorimo o neolitiku Evrope, nekaj drugega zopet ko govorimo o neolitiku Skandinavije, itd. Arheologi pa v svojih razpravah splošnega značaja včasih premalo ostro ločijo tak primer periodizacije, čeprav nehote. Italijanska predzgodovina uporablja za mlajše neolitične obdobje sploh izraz neo-eneolitik, hoteč s tem poudariti obstoj že kovinske dobe v sredozemskem bazenu, ki je vplival tudi na obrobne pokrajine Sicilije in posamezne druge predele Italije. Toda ta izraz uporabljajo ravno tako tudi za Severno Italijo, za Balkan, tid. Vprašanje je, v koliko je to pravilno. Vsekakor je to pravilno za oznako časovnega obdobja in glede na Egejo in Sredozemlje. Kulturno pa to ni pravilno. Ako bi upoštevali še Egipt in Azijo, se seveda še močneje pokaže nepravilnost izraza eneolitik za mlajše faze neolitika s časovnega gledišča. Toda to je samo en primer, ki se javlja v okviru kronološke periodizacije in njenega poimenovanja. Takšnih primerov pa imamo veliko več. Podobni problemi so nastali ne samo v kronološki razdelitvi, temveč tudi na drugih področjih.

Med nejasne pojme v predzgodovini sodi tudi izraz »kultura«. Ta izraz je v resnici že popolnoma ustaljen, vendar pa še ni dovolj jasno diferenciran, tako da se često lahko tudi napačno tolmači, čeprav nehote. Tudi raziskovalec često zagreši napako s tem, da t. i. kulturo nepopolno

predstavi. Ne mislim tukaj na izraz »materialna kultura«, ali pa na izraz »duhovna kultura«, ki sta po navadi točno označena. Pač pa se v predzgodovini z navadnim izrazom »kultura« pojmuje tudi neka etnična večja ali manjša skupina. Le v tistih primerih govorimo o nekem plemenu ali narodu poimensko, kadar vemo tudi za njegovo ime. Takšnih primerov je pa v predzgodovini dokaj malo. Šele od železne dobe dalje vemo po zgodovinskih virih tudi za imena nekaterih etničnih skupin. Še celo v zgodnjem srednjem veku imamo marsikatero etnične skupine, katerih imen ne vemo za posamezna področja, oziroma ne moremo posameznih kulturnih skupin vezati na določene etnične skupine. Iz teh vzrokov se je v predzgodovini tudi ustalilo, da se v takem primeru etnična skupina poimenuje kar po kulturi, n. pr. kultura zvončaste čaše, vinčanska kultura, lužiška kultura, kultura žarnih grobišč, itd. S takim pojmom razumemo celotno kulturo, tako materialno kakor duhovno; dalje tudi ekonomiko, da, celo jezik. Upravičeno se pritožujejo nekateri, da se s takim imenovanjem ne razlikuje tudi ljudstvo kot nosilec te ali one kulture. Čeprav je to včasih tudi točno, je v glavnem le navidezno. Že pri obravnavanju materialnih ostalin bodisi te ali one vrste ne moremo teh obravnavati ločeno od njihovih nosilcev, čeprav jih ne imenujemo posebej, glede na to, da ne vemo niti njihovega imena, niti česar koli drugega, razen tega, kar nam nudijo same materialne ostaline. Le v tistih primerih, kjer se vrše samo čisto tipološke komparacije ali kaka druga podobna raziskovanja, se nosilci puščajo več ali manj ob strani, ker je v takšnih primerih zajeto veliko širše področje, v katerem je zastopano več raznih kultur ali tudi več etničnih skupin. Priznati pa moramo, da je izraz »kultura« kot poimenovanje za materialno in duhovno kulturo ter za njene nosilce nekoliko preozek. Kljub temu uporablja danes ta izraz večina evropskih predzgodovinarjev, razen italijanskih. Le-ti uporabljajo namesto »kulture« izraz »civiltà«, toda tudi ne vedno. Ta izraz je pa veliko bolj posrečen. Kljub njegovi delni prednosti, ker je v njem obsežena tudi ekonomika in sploh civilizacija poleg kulture, ga pa ne moremo prenesti v druge jezike.

Kultura kot poimenovanje se ne uporablja le za tiste skupine, katerim ne vemo imena, temveč se uporablja tudi za tiste, katerih države so bile že formirane. Tako danes vsakdo govori o rimski, grški, egipčanski in o drugih podobnih kulturah. Vendar često tudi tu ni zajeta le duhovna kultura, umetnost itd., temveč celotna materialna kultura, ekonomika in drugo. Zato je češki arheolog Böhm že pred leti predlagal naj bi imenovali »civilizacija« tiste primere, v katerih naj bi oznaka »kultura« istočasno ne bila tudi ekvivalent jezikovnega razlikovanja, temveč dokaz kulturne in gospodarske nivelizacije, ki se poleg tega tudi širi (Původ Slovanů ve světle nové české literatury prehistorické, Brno 1948). Do tega sklepa je prišel ravno zaradi tega, ker sestav ohranjenih spomenikov materialne kulture v vseh predzgodovinskih obdobjih ni vsebinsko isti in kvalitativno soglasen. To je popolnoma točno. Vendar je vprašanje, v koliko bi takšno poimenovanje bilo v predzgodovini bolj razumljivo. Tak izraz se vsekakor lahko uporablja tam, kjer je družbeni razvoj dosegel že takšno stopnjo, da izraz kultura več ne zadošča, kot n. pr. pri

rimski kulturi, ker je že zdavnaj prešel ožji okvir in ker tam ne obravnavamo le drobni material, kulturo, umetnost, stavbarstvo, rokodelstvo, temveč tudi državno upravo, industrializacijo itd. Seveda je pa tudi izraz »civilizacija«, kakor ga danes pojmuje, neprimeren za vse duhovne produkte, a tudi za tradicionalne izdelke materialne kulture, itd. Tako ta izraz ni nič boljši, kakor je izraz »kultura«, s katero pojmuje ne samo duhovno kulturo, umetnost, temveč tudi vse civilizacijske momente. Vendar obstaja neka bistvena razlika v pojmu kulture, kjer je znan narod kot njen nosilec, ne glede na to, ako je takšno kulturo uporabljalo tudi več drugih etničnih skupin ali pa le ena, ker se v takšnem primeru že v poimenovanju kultura veže na tisti narod, n. pr. rimska kultura, grška kultura itd., s čimer odpade ugovor, da ne vidimo nosilcev, kar nikakor ne drži pri zgodnejših etničnih skupinah, katere poimenično ne moremo vezati na izraz kultura. Zato se mi zdi manj pomembno, menjati izraz »kultura« v izraz »civilizacija« pri že zgodovinskih poimensko znanih narodih in plemenih.

Pri neki predzgodovinski »kulturi« je pa mogoče tudi izraz »kultura« zamenjati z izrazom »kulturna skupina«, da bi se moglo razumeti tudi njih nosilce, medtem ko bi se sam izraz »kultura« uporabljal le v zvezi z materialno in v zvezi z duhovno kulturo. Opozoriti pa moram, da so v zadnjem času nekateri predzgodovinarji že prešli na tak način poimenovanja, čeprav je večina danes še ostala pri starem načinu izražanja. Vsekakor moram zavreči željo nekaterih, ki menijo, da bi se naj kultura označevala v širšem pomenu, kot n. pr. »kultura podonavskih poljedelcev« in podobno. Čeprav so mogoče na eni strani takšne želje tudi upravičene, moramo upoštevati, da so današnja poimenovanja predzgodovinskih kultur bodisi po rekah (tiška, köröška) ali pa po lokalitetah (butnirska, starčevačka), po pogorju (Bükk kultura), po pokrajinah (slavonska, hvarska), po kakšni posebnosti v keramiki (kultura zvončaste čaše, vrvičasta kultura), po načinu pokopov (kultura žarnih grobišč, megalitna kultura), itd. tako teritorialno kakor tudi časovno omejena in predstavljajo manjše kulturne in etnične enote. S predlogi, ki so jih nekateri podali, bi dobili širše poimenovanje, s katerim kulturne skupine ne bi bile med seboj ločene niti teritorialno niti časovno že glede na njih tedanjo družbeno ureditev. Z drugimi besedami, takšna poimenovanja bi obsegala vrsto popolnoma različnih kulturnih skupin tako po materialu, kakor tudi po času. Skupno bi pa mogoče imele le eno obliko ekonomike.

Iz vsega vidimo, da je danes nujna potreba ostati pri nekdanjih izrazih in da jih ne gre menjati, ne zaradi ustalejnosti, temveč tudi zaradi pravilnega pojmovanja. Možnost je edino ta, ki sem jo omenil že poprej, da se namesto izraza »kultura« uporabi izraz »kulturna skupina«, posebno tam, kjer skupina obsega tako kulturno kakor časovno zaključeno celoto in kjer se želi zajeti poleg materialne kulture tudi ekonomiko, družbeno stanje itd. ter njih nosilce posebno pri starejših periodah, kjer nam imena plemen niso znana. Ta izraz je ravno tako mogoče uporabiti tudi pri tistih že zgodovinskih skupinah, kjer so nam imena znana, ali kjer so nam znani tudi etični nosilci raznih kultur. Tako imamo v slovanski kulturi vrsto manjših kultur poimenovanih na isti način, kakor

je navada v predzgodovini, n. pr. belobrdska, köttlaška, itd. Čeprav pa vemo za nosilce teh kultur, ni zopet z izrazom »kultura« mišljena le materialna kultura, temveč so mišljeni tudi njeni nosilci. V takem primeru bi bil tudi primernejši naziv »kulturna skupina«.

SUMMARY

Culture and culture group in prehistory

Lately, it has become evident that the word »culture« is somewhat too narrow for the designation of unknown ethnic groups. And that because not only the material and intellectual cultures are treated under this notion but quite as well economics or even the bearers of a culture known only by their material remains. Therefore, it may be reasonable to change the word »culture« into the expression »culture group«.

OPREDELJEVANJE ARHEOLOŠKEGA GRADIVA

JOSIP KOROŠEC

Pri opredeljevanju arheološkega gradiva imamo vedno pred očmi več momentov, že glede na to, kako se želi gradivo opredeliti. Nikdar se pa takšno opredeljevanje ne omejuje enostransko samo na nekatere vide opredeljevanja, pa naj raziskovalec zasleduje tudi le en cilj. Tako imamo čisto tipološka opredeljevanja, ki se naslanjajo hkrati na kronološke momente. Dalje imamo opredeljevanje po kulturah, ki je ravno tako na eni strani vezano na kronološko, z druge pa na tipološko opredeljevanje. Itd. Takšna opredeljevanja, ki so nujno potrebna, so v bistvu popolnoma normalna in tudi ne izzivajo večjih polemik, ki bi poleg tega bile, recimo, tudi politično pobarvane. Ni pa temu tako, kadar raziskovalec zasleduje cilj, da ugotovi etnično pripadnost nosilcev te ali one kulture ali civilizacije. Takšni momenti so posebno vezani na mlajše arheološke, oziroma že na bolj zgodne zgodovinske faze, medtem ko je za starejše arheološke faze takšno opredeljevanje skoraj izključeno, ako tu ne upoštevamo nekaterih včasih zelo drznih poskusov, ki poleg tega tudi materialno niso bili dokazani. Čimbolj se pa približujemo že zgodovinskim časom, tem večja je želja, vsako kulturno skupino tudi etnično opredeliti. Zelo često se pri tem zaide s čisto znanstvenega področja na druga, neznanstvena gledišča. Često se tudi želja enega ali drugega raziskovalca popolnoma napačno tolmači, čeprav so bili njegovi nameni najboljši. Ne bom se spuščal v naštevanje vseh mogočih etničnih opredeljevanj na temelju kulturnih ostalin. Omenim naj le borbo okoli opredeljevanja lužiške kulturne skupine in etničnega opredeljevanja njenih nosilcev. Koliko je bilo tu že izrečenih mnenj, koliko je bilo žolčnih napadov, ki so včasih dobili tudi čisto političen karakter! Kljub temu polemike še vedno trajajo, rešitve pa za sedaj še ni in je povsej priliki tudi še dolgo ne bo.

Posebno boleča točka v etničnem opredeljevanju na temelju kulturnega gradiva leži še vedno v iskanju zgodnje slovanske kulture in opredeljevanju raznih kulturnih skupin Slovanom. V glavnem obstajajo trije tabori. En tabor jemlje za temelj posamezne zgodovinske vire in na temelju njih odreka Slovanom v zgodnjem srednjem veku vsako kulturo. Posebno so v tem taboru zastopani Slovanom nenaklonjeni znanstveniki. V drugem taboru so zopet znanstveniki, ki bi radi čimveč kulturnih ostalin in tudi kulturnih skupin pripisali Slovanom, čeprav včasih tudi popolnoma nepravilno. V tretjem taboru so pa znanstveniki, ki so nekako

na sredi med obema prejšnjima. Ti priznavajo tudi Slovanom njih kulturo (čeprav ne v celoti).

V vsej problematiki glede na opredeljevanje pa moramo biti dosledni. Nujno je pri opredeljevanju potrebno paziti na nekaj momentov. Ti bi bili nekako sledeči:

1. Opredeljevanje neke kulturne skupine kot celote. Gre za opredeljevanje kulturnih ostalin, ki se širijo na širšem ali ožjem področju in kažejo isti značaj tako glede materialne kulture (keramike, orodja itd.), kakor glede ekonomike, stanovanjskih problemov in drugih momentov. V takšnem primeru moramo računati, da nosilci te kulturne skupine predstavljajo v glavnem tudi neko etnično skupino z istimi navadami, isto materialno kulturo in mogoče tudi z istim jezikom. Predvsem moramo to domnevati za tiste predele, kjer je takšna kulturna skupina tudi najbolj strnjena in najbolj čista, t. j. ako jo predpostavimo nekako v njenem centralnem delu. Proti periferiji, kjer se elementi te kulturne skupine mešajo z elementi druge skupine, pa moremo domnevati, da se je mešanje kulturnih elementov raztezalo tudi na mešanje prebivalstva, z drugimi besedami, da tu ne bodo več etnično čisti nosilci le ene skupine, temveč da imamo opravka z nosilci dveh skupin.

2. Opredeljevanje tujih elementov v neki drugače homogeni kulturni skupini. Tuji elementi so mogli dospeti iz pokrajin v neposredni okolici, ki so mejile neposredno na prostor, kjer se je širila neka taka kulturna skupina, mogli so pa dospeti tudi iz daljnih pokrajin, ki niso imele s to nikakršnega stika. V prvem primeru je tuje elemente lahko tolmačiti, ker so stiki med sosednimi kulturnimi skupinami, ki so poleg tega tudi istočasne, morali obstajati. Čimbolj se namreč približujemo predelom, kjer sta se dve kulturni skupini stikali, tem več lahko pričakujemo tudi stičnih točk in mešanja raznih materialnih elementov, bodisi v eni ali pa drugi kulturni skupini. Nesporno je, da so posamezni takšni elementi prodrli tudi globoko proti centru. Razlikovati moramo pri tem na eni strani čist import, na drugi zopet domačo izdelavo po tujih vzorih, medtem ko na tretji strani lahko razlikujemo samo prevzem posameznih tujih detajlov, ki so prirojeni domačim potrebam. Import sam je zopet mogel dospeti z zamenjavo kulturnih dobrin, z doselitvijo enega ali drugega nosilca tuje kulturne skupine, ali pa tudi na kak drug način. Tuji vzori, ki so služili za posnemanje, so dospeli na enak način, v kolikor se takšno posnemanje ni razširilo s področja stikanja dveh kulturnih skupin.

Nekoliko težje je tolmačiti tuje elemente, ki so dospeli iz oddaljenih pokrajin. Možnosti, kako so dospeli, je ravno tako več. Lahko jih tolmačimo kot import, došel z zamenjalno trgovino, lahko pa tudi kot elemente, dospele s kako večjo ali manjšo migracijo njih nosilcev. Seveda niso izključene tudi druge možnosti. Pri tem moramo prvenstveno paziti na oddaljenost središča za našo kulturno skupino teh tujih elementov, oziroma kje se le ti širijo. Ravno tako je potrebno paziti tudi na kronološke momente, ki imajo v našem primeru še posebno velik pomen. Ako so vsi kronološki momenti takšne narave, da ustrezajo bodisi istočasnosti obeh kultur ali pa vsaj njihovemu časovnemu dotiku, potem je seveda odvisno od raziskovalca, kako bo takšne tuje elemente na materialni

osnovi tolmačil. Vendar v glavnem prihajata v poštev trgovina v širokem smislu besede in migracija. Seveda so možna tudi druga tolmačenja, oziroma tudi drugačni vzroki v raznih časovnih periodah. Posebno velja to za čas večjih in hitrejših terenskih premikov, kar je posebno karakteristično za železno dobo. Tu moremo računati tudi že na rop v vojnih pohodih, dalje na vojne ali pa civilne ujetnike drugih kulturnih skupin, ki so bili s svojim orožjem, nakitom, orodjem itd. pripeljani v novo pokrajino. Vsi takšni primeri so ravno tako možni iz bližnjih ali pa tudi iz oddaljenejših pokrajin. Tolmačenje takšnih tujih elementov je zopet odvisno od njihove množine, dalje od eventualnega sprejema nekaterih elementov od domačega prebivalstva in apliciranja na lastne potrebe, od značaja samih najdb (grob, naselbina, depot, posamezne slučajne najdbe), od geografske oddaljenosti od centra glavne uporabe, itd. Le z upoštevanjem vseh takšnih momentov je mogoče tolmačiti tuje elemente v neki kulturni skupini, ki jih danes ni več malo in se javljajo povsod v vseh časovnih periodah. Kljub temu je pa vedno potrebno imeti na umu tudi časovno obdobje, ki ga raziskujemo že glede na razne načine življenja, civilizacijske stopnje in višino družbenega razvoja.

3. Opređeljevanje posamezne zaprte najdbe neke kulturne skupine.

Pod zaprto najdbo (*geschlossener Fund*) razumemo danes predvsem tiste najdbe, ki kljub mogoče raznim tipološkim različkom predstavljajo vendar kronološko enotnost. To je povsod tam, kjer ni nevarnosti, da bi bil med gradivo dospel tuj predmet bodisi na ta ali oni način, in to ne samo v novjšem času, temveč tudi že prej. Kot primer naj navedem samo mešanje kulturnih plasti iz raznih časovnih obdobj. Za zaprte najdbe pa moremo vzeti pri naselbinah čiste kulturne plasti, ki med seboj niso bile mešane, a obsegajo krajšo periodo, še bolj pa najdbe, ki so bile najdene v kakšni stanovanjski stavbi, včasih tudi v kulturni jami. Dalje predstavljajo za nas zaprte najdbe tudi grobovi, depoti, itd. Opređeljevanje takšne zaprte najdbe, ki je v okviru neke že znane kulturne skupine, kateri tipološko takšna najdba tudi pripada, ni težko. Problem pa nastaja tedaj, ko se neka zaprta najdba, recimo grob z vsemi pridevki, najde v okviru popolnoma tujega okolja ter se dalje izkaže, da nima nič skupnega z ostalim grobiščem. Takšne primere je potem mogoče opredeljevati tako, da se najdba pripiše pač tisti skupini, s katero ima tudi največ sorodnosti ne glede na to, v kakšnem okolju je najdena. Zelo pomembni so v zaprti najdbi tuji predmeti in tuji elementi. Takšni primeri nam često služijo ne samo za relativno, temveč tudi za absolutno kronologijo.

Tolmačenj, kako so posamezne zaprte najdbe dospele v kulturno njim tuje predele, je mogoče več. Pri depotih moramo računati prvenstveno zopet na trgovske stike, kakor moramo to domnevati v mogih primerih za druge najdbe, kjer so med predmeti domače skupine najdeni tudi tuji predmeti. Seveda so vsi takšni momenti ravno tako odvisni od časa, družbenega stanja, kulturnega in civilizacijskega razvoja, itd. Vzemimo kot primer le, koliko se je doslej postavilo raznih hipotez za znane grobove iz Trebenišča. Drugačni so primeri, kjer imamo popolnoma tujo zaprto najdbo (predvsem razne grobove, nekatere depote, inventar posameznih stanovanjskih hiš, itd.) v okviru neke druge kulturne skupine.

Takšne najdbe, ki predstavljajo popolnoma tuj element, pa niso prišle po trgovski poti, temveč morajo imeti za seboj tudi nosilca druge, t. j. tiste kulturne skupine, kateri najdba tudi pripada. Kako so dospeli v nove pokrajine nosilci, katerih najdbe se včasih celo zgubijo med ostalim inventarjem, je pa mogoče raztolmačiti le na temelju raznih drugih momentov, kakor so migracija, ujetniki, itd.

4. Opredeljevanje posamezne slučajne najdbe k neki kulturni skupini. S slučajnimi najdbami razumemo danes najdbe, ki niso bile odkrite pri sistematičnih raziskovanjih, temveč slučajno pri raznih drugih delih, ali pa celo površinsko. Ako so takšne posamezne najdbe jasne in izrazite, tako da je mogoča njihova klasifikacija, je tudi opredeljevanje lahko glede na kulturne skupine, ki se širijo v tistem kraju. Teže je tedaj, ko je sicer najdba jasna in izrazita, vendar se ne sklada z dosedaj znano sliko v tistem kraju, temveč daje videz, da pripada tujemu kulturnemu krogu. Preliminarno moremo sicer opredeliti tako najdbo, vendar so potrebna nova sistematična raziskovanja, ki bodo imela za cilj, razjasniti tak primer, da bi na osnovi tega mogli napraviti šele daljnosežnejše sklepe, posebno še, ako so taki primeri doslej bili neznani. Še težje je opredeljevanje atipičnih predmetov, katere moremo samo sumarično vstaviti v neko širšo periodo, ne moremo jih pa kulturno klasificirati. Tudi v takem primeru nas reši samo sistematično raziskovanje.

5. Opredeljevanje etnične pripadnosti neke kulturne skupine. Medtem ko se pri opredeljevanju kulturne pripadnosti lahko opiramo le na materialno gradivo, moramo pri opredeljevanju etnične pripadnosti neke kulturne skupine vzeti v poštev tudi druge momente, predvsem zgodovinske vire in zgodovino. Sumarno je mogoče etnično pripadnost opredeljevati tudi na drug način, vendar le sumarno, in to tam, kjer zgodovinski viri niso zadostni, ali jih sploh ni. To je pa primer z devetimi desetimi vseh kulturnih skupin v predzgodovini. Šele v zadnjih stoletjih stare ere se ta slika nekoliko spremeni. Toda tudi do desetega stoletja n. e. se često najdejo skupine, ki jih ni mogoče etnično opredeliti. Zato se tudi v predzgodovini etnične skupine poimenujejo po kulturnih skupinah, ker imen nosilcev teh kulturnih skupin ne vemo. Mi danes samo domnevamo, da je neka kulturna skupina, ki ima skupno materialno kulturo, skupno ekonomiko, skupne običaje, isto skupno družbeno razvojno stopnjo, imela tudi isti jezik, oziroma da je predstavljala neko etnično skupino ne glede na njeno velikost. V davni preteklosti, recimo v neolitiku, so razlike med etničnimi skupinami glede na kulturne skupine, ki so živele istočasno v sosesčini in katerih materialna kultura se razlikuje le po posameznih oblikah in po posameznih ornamentih na keramičnih izdelkih, medtem ko so drugi momenti, kot ekonomika, družbena ureditev, itd. isti, bile le neznatne, čeprav moramo včasih računati tudi z veliko večjimi diferenciacijami posebno proti koncu te periode. Vendar so tedaj tudi druge razlike že veliko večje, kakor so bile v starejših časih. To se stopnjuje vse bolj, čimbolj se približujemo začetku n. e. Kljub temu se moramo zavedati, da vsaka kulturna skupina še ne predstavlja tudi posebne etnične skupine. Danes radi cepijo posamezne kulturne

skupine v večje število skupin, ki ima vsaka zase le kako njej lastno posebnost, medtem ko so v drugih momentih skoraj povsem iste. Na drugi strani imamo tudi primere, pri katerih se skuša združiti več različnih kulturnih skupin v eno. Vendar so takšni pojavi le prehodnega značaja, dokler pač ne bo uspelo začrtati točnih mejâ posameznim kulturnim skupinam, ki bodo več ali manj predstavljale enotne etnične skupine v širšem smislu.

V primerih, kjer poznamo ime etnične skupine, kar vsekakor sodi že v mlajše periode, je opredeljevanje posameznih kulturnih skupin tej etnični skupini kljub temu včasih združeno s precejšnjimi težavami. Največ otežuje takšne poskuse, ako nimamo čvrste materialne osnove. Pri tem moramo na eni strani vedeti točno za čas, ko je na določenem ozemlju živela neka etnična skupina; vedeti moramo za njeno družbeno ureditev, poznati moramo vsaj približno njeno civilizacijsko višino; na drugi strani moramo pa zopet vedeti za točen čas življenja kulturne skupine, ki jo mislimo upoštevati in ki jo želimo pripisati tej etnični skupini. Dalje moramo tudi paziti na migracijske momente, ki jih je etnična skupina mogoče izvršila, ter paziti, ali materialne ostaline sovpadajo z materialnimi ostalinami naše etnične skupine, itd. Drugi moment prihaja posebno v poštev tam, kjer imamo že strnjeno državno tvorbo, čeprav imamo direktnih virov za to etnično skupino na tem mestu malo. Težji je primer tam, kjer so se vršili česti in večji premiki ter je pokrajina pogosto menjala prebivalstvo, ali je pa trpela pod vpadi drugih skupin. V tem oziru vzemimo samo Panonsko ravnino, kjer nam je znana od selitve narodov dalje vrsta etničnih skupin, od katerih se mnoge še ne morejo materialno identificirati, ali so pa zadevni poskusi za sedaj še sporni. Pri takšnem opredeljevanju je potrebna pač največja previdnost. Le tedaj bo uspeh zagotovljen, ko bomo imeli zbrane res vse elemente, ki nesporno kažejo na pravilnost takšnega opredeljevanja.

Spričo domneve, da je etnično opredeljevanje neke kulturne skupine izven kakršnegakoli dvoma, moramo kljub temu dopustiti tudi možnost, da so takšno materialno kulturo vsaj delno mogle uporabljati tudi druge etnične skupine, na eni strani bolj na periferiji širjenja te skupine, na drugi strani pa tudi bolj v notranjosti. Z drugimi besedami nosilci neke kulturne skupine ne predstavljajo vedno tudi stoddotno etnično skupino. Seveda je logično, da jedro predstavlja tudi po etnični strani kolikor toliko kompaktnost, vendar je tudi logično, da so se vršila kakor razna kulturna, tako tudi razna etnična mešanja.

V starejših predzgodovinskih periodah nas etnični problemi danes samo še sumarno zanimajo. Toda pereč problem predstavljajo za novejše čase, ko se skušajo na bolj ali manj posrečen način reševati.

6. Opredeljevanje etnične pripadnosti tujih elementov v neki kulturni skupini. Kolikor gre tu samo za tuje kulturne elemente, je njihovo etnično opredeljevanje v novejših periodah kolikor toliko mogoče. Za starejše čase predstavljajo samo kulturne momente, ki jih etnično, že glede na nemožnost etničnega opredeljevanja kulturnih skupin, ne moremo opredeljevati, izvzemši mogoče redkih primerov. V mlajših časih,

ko je etnično opredeljevanje kolikor toliko mogoče, pa ugotovimo v kulturi neke etnične skupine često tudi tuje elemente, ki jih moremo tolmačiti in s tem v zvezi tudi opredeljevati na več načinov. Za tujo etnično pripadnost posameznih objektov je predvsem zanesljiv import, ki je na kakršen koli način došel v drugo skupino, čeprav so ga uporabljali nato nosilci nove etnične skupine. Takšen import je lahko pomemben le za vprašanje trgovine in nekatere druge podobne momente, medtem ko je za ocenjevanje kulturne in civilizacijske ravni le drugorazrednega pomena. Prevzem tujih elementov v neko etnično ugotovljeno kulturno skupino ter njih uporabo, posnemanje in daljnje razvijanje pa moramo kasneje imeti že za last te nove skupine ne glede na to, kje je njihov izvor. Vendar lahko tuji kulturni elementi v neki taki skupini pomenijo tudi prisotnost delov tujega etničnega elementa.

7. Opredeljevanje etnične pripadnosti celotne najdbe neke kulturne skupine. Etnično opredeljevanje je v teh primerih podobno kulturnemu opredeljevanju. V poštev prihaja zopet v mlajših periodah. Najverjetneje je, da celotne najdbe, kakor so grob, depot in podobne najdbe predstavljajo nosilce tuje etnične skupine, kolikor ne prihaja v poštev trgovina ali import, kar je pri celotnem tujem inventarju groba skoraj izključeno, velikokrat pa tudi pri depotu (tuj trgovec). Pri celotni najdbi kulturne plasti v naselbini, kjer so kulturni predmeti mešani, obstoji tudi možnost importa na ta ali oni način brez prisotnosti tujega etničnega nosilca.

8. Opredeljevanje etnične pripadnosti slučajne najdbe neke kulturne skupine. Iste težave, kakor jih imamo pri opredeljevanju slučajne najdbe k neki kulturni skupini, imamo tudi pri opredeljevanju k etnični skupini. Ako je takšna najdba v okviru področja, kjer prebiva neka znana etnična skupina, kateri najdba tudi kulturno ustreza, potem je opredeljevanje lahko. Teže je, ako je takšna najdba izven etničnega področja, čeprav kulturno ustreza. V takem primeru pomeni lahko tudi tujo etnično pripadnost nosilca, lahko pa pomeni tudi import, posnemanje, itd. v tuji etnični skupini.

Iz vsega pač lahko vidimo, da je danes pri kakršnem koli opredeljevanju, posebno pa še etničnem, potrebna zelo velika previdnost. Pri vsej problematiki nastaja tudi resno vprašanje, do katerega časa smo upravičeni etnično opredeljevati kulturne ostaline. Pri tem menim le Evropo. Vsekakor bo tudi tu potrebno napraviti neke omejitve. V starejših periodah moramo pač opustiti misel na etnično opredeljevanje kulturnih skupin. Glede tega evropski neolitik sploh ne prihaja v poštev. Isti primer bo v veliki meri tudi z bronasto dobo. Šele v železni dobi dobimo nekoliko realnejšo možnost za tako opredeljevanje, vendar tudi to samo ponekod (Iliri, Kelti, Skiti, itd.). Velik del kulturnih skupin pa tudi še v tem času ostaja nejasen. Po vsej verjetnosti ne bomo niti v železni dobi mogli vse kulturne skupine etnično opredeliti, posebno še, ker v mnogih primerih nimamo niti po zgodovinskih virih nobenega znanega imena. Za posamezne predele ne vemo niti, katera plemena so tam bila.

Pri etničnem opredeljevanju slovanskih kultur, o katerih je še vedno stalen spor, je potrebno, da imamo več momentov na umu. Predvsem si moramo biti na jasnem, da je tako kulturno kakor tudi etnično opredeljevanje še vedno v povojih. Nesporne oprijemljive dokaze imamo danes nekako šele v IX. stoletju. V posameznih pokrajinah se počasi, a zanesljivo približujemo tudi VI. stoletju. To je zopet dokaz, da slovanska kultura VI. in VII. stoletja ni več nikakršna pripovedka. Vendar je kljub temu še težko posamezne kulturne skupine etnično pripisati Slovanom, čeprav je dokaj verjetno, da so takšno ali neko podobno kulturo imeli tudi oni. Ravno v tem je danes tudi največ sporov, ki vlečejo za seboj tudi še mnoge druge sklepe. Na temelju teh je tudi prišlo do mnenja, da Slovani nimajo nikakršne kulture, kar pa imajo, da je bilo prevzeto od drugih, a še to le kot posledica kasnejših stikov z naprednejšimi narodi. Jasno nam pa mora biti, da naj bo neko pleme ali narod na še tako nizki razvojni stopnji, ima vendar kulturo, ki ustreza njegovi ravni. Glede na domnevo o nizki razvojni stopnji Slovanov je tudi razumljiva hipoteza o nekakšni slovanski leseni kulturi, ki so jo želeli pripisati Slovanom. Napačno bi bilo danes dokazovanje o nekaki visoki slovanski kulturi na začetku n. e., ker za to manjkajo kakršni koli materialni oprijemljivi dokazi. Tozadevno tudi lužiška kulturna skupina in njej sledеče kulture žarnih grobišč v Rusiji ne morejo še nikakor razjasniti tega vprašanja. Opozoril bi pa rad na nekaj momentov, na katere je potrebno paziti in katere moramo vzeti v poštev tudi pri opredeljevanju kultur drugih etničnih skupin. Ker pri tolmačenju ene kulturne skupine kot celote prehajamo tudi na tolmačenje raznih detajlov pri posameznih oblikah, pri ornamentiki, itd., in sicer za vsak predmet posebej, da bi ugotovili sestav kulture, njeno višino, njen razvoj itd., moramo pri takšni analizi predmetov zastaviti nekaj vprašanj na temelju katerih moramo šele dobiti pravilno sliko: 1. poreklo predmeta, 2. izdelovalca predmeta, 3. nosilca predmeta. Za kronološko opredelitev je potrebno še nekaj točk, ki jih pa tu ne bom našteval.

Pri izvoru predmeta moramo upoštevati tuj ali domač izvor. Pri tujem izvoru moramo zopet razlikovati, ali je tak predmet nekaj tujega v celotni kulturi, ali pa se je že udomačil in začel posnemati in dalje samostojno razvijati. V tem primeru moramo tak predmet ali vrsto predmetov tolmačiti že kot last tiste etnične skupine ne glede na to, od kod izvira osnovna oblika. Je pa še drug problem pri vprašanju izvora. Gre za vprašanje posrednega in neposrednega izvora. Zelo često se namreč zaradi pomanjkanja dokazov o posrednem izvoru jemlje preprosto kar neposredni izvor, čeprav je časovna razlika zelo velika. Kot primer naj omenim le zelo pogosto uporabljen izvor za posamezne izdelke slovanske kulture IX. in X. stoletja, ki se enostavno pripisujejo rimski kulturi. Nesporne so sorodnosti in včasih imamo tudi identičnost med eno in drugo kulturo. Vendar je to le olajšan način tolmačenja, ki pa vedno tudi ni točno. Dobro vemo, do katerega časa sega rimska kultura. Predmeti slovanske kulture, ki se z njo povezujejo, pa sodijo v IX. in celo v X. stoletje. Tako obstaja med eno in drugo kulturo nekaj stoletij. Ako je sedaj izvor res v rimski kulturi, ta neposredno ni mogla

tega dati Slovanom, ako nimamo v prejšnjih periodah nikakršno sled v sami slovanski kulturi, temveč morajo obstajati druge vmesne kulture, ki so takšne predmete posredovale slovanski kulturi. Z drugimi besedami, lahko govorimo o rimski kulturi za predmete, ki so v slovanski kulturi, a imajo sorodnost z rimsko le kot o prazvoru, medtem ko leži pravi direktni izvor za slovansko kulturo drugod. Tak izvor je pač potrebno poiskati. V primeru, da ga ni mogoče ugotoviti, kar se pogosto dogaja, pa ne smemo neko drugo kulturo, do katere sega časovna praznina več stoletij, prikazovati kot tisto, ki je direktno vplivala, čeprav so mogoče pravzori res bili v tej kulturi.

Pri vprašanju, kdo je izdelovalec nekaterih predmetov, je nujno imeti na umu, da v posameznih kulturah nosilci niso bili istočasno tudi izdelovalci določenega števila arheoloških objektov, bodisi nakita ali pa keramike, orodja in orožja. S tem ne smemo popolnoma izločiti niti nosilcev kot soudeležencev pri izdelovanju, kot ne moremo izključiti izdelovalcev, da ne bi bili tudi nosilci. Konkreten primer nam je danes sporna keszthelyska kulturna skupina, katero imajo nekateri za čisto nomadsko, avarsko, medtem ko drugi dopuščajo sodelovanje tudi drugi etnični skupini, Slovanom, ter jo zato tudi imenujejo avaroslovanska. Podoben primer je tudi še z marsikakšno drugo, ki se označuje kot nomadska ali kot pohunska, medtem ko drugi sodijo, da so pri njej bili soudeleženi tudi Slovani, glede na to, da so v tem času bili na tem področju.

V zvezi z drugim vprašanjem je tudi tretje vprašanje, kdo je uporabljal predmete v takšnih spornih kulturah ali kdo je bil nosilec raznih slovanski kulturi tujih izdelkov. Ako v takšnih primerih nimamo neke posebne kulture, ki bi jo mogli pripisati Slovanom, je popolnoma razumljivo, da je slovanske kulturne ostaline potrebno iskati med izdelki, ki se sicer pripisujejo kakšni drugi etnični skupini, s katero so pa Slovani skupaj živeli. V zvezi s tem bi mogli napraviti nekoliko sklepov:

1. Slovansko kulturo je mogoče etnično identificirati le na temelju analize materiala.

2. Pri skupnem življenju z drugimi etničnimi skupinami mora del slovanske kulture, ako le ta ni samostojna in se jasno ne loči od drugih, biti v okviru kultur tistih etničnih skupin, s katerimi Slovani žive skupaj.

3. Glede na sožitje med nomadi in Slovani v prvih stoletjih po selitvi je eno od glavnih vprašanj izdelovanje kulturnih in civilizacijskih izdelkov. Vprašanje je, kdo je izdeloval in za koga. Tako so Slovani mogli izdelovati masikakšne predmete za nomadska ljudstva, s katerimi so skupaj živeli in sicer po nomadskih vzorih, izvzemivši keramiko.

4. Ni izključno, da so Slovani poleg tega, da so izdelovali posamezne predmete, jih tudi uporabljali, čeprav ti nosijo tuj karakter.

To nas zopet vodi k temu, da vsak n. pr. po materialu nomadski grob ne moremo imeti v resnici za nomadski tam, kjer so Slovani živeli skupno z nomadi. Ravno tako tudi izraziti slovanski grob ne gre preprosto opredeliti Slovanu. Podoben primer je bil tudi v krajih, kjer so se Slovani stikali z drugimi etničnimi skupinami, s katerimi sicer niso živeli v skupnosti. Poleg kulturnega mešanja moramo slovanski konservativnosti

dopustiti tudi etnično mešanje. S tem pa hočem le reči, da so Slovani posebno v mejnih pokrajinah ravno tako lahko uporabljali druge kulturne elemente, kakor so tudi druge etnične skupine mogle biti in tudi bile pod delnim vplivom slovanske kulture. Pri tem se mi zdi, da ni vedno pomemben le izvor, temveč tudi dejstvo, v koliko je kakšna etnična skupina nekaj prevzela, a dalje samostojno razvijala. Napačno bi bilo namreč gledišče, ako bi smatrali za last neke etnične skupine le tisto, kar je sama ustvarila in tako videli večjo ali manjšo kulturno samoniklost, ter na temelju tega sodili o kulturni ravni te etnične skupine. Zavedati se namreč moramo, da samoniklih kultur ni. Šele s sprejemom raznih tujih elementov in z njihovim kasnejšim samostojnim razvojem, poleg seveda tudi domačih elementov, postanejo posamezne kulture več ali manj značilne. Na ta način tudi ne smemo zanikati samostojne iznajdbe marsikakšnega izdelka, kakršne koli vrste. Vendar se ti omejujejo zvečine le na razne vrste ali pa tipološke inačice nakita, z drugimi besedami so bolj povezani z modo, ne pa toliko z življenjem in vsakdanjimi potrebami. Seveda so tudi takšni, recimo modni, predmeti za ocenjevanje splošne kulturne ravni pomembni in jih ne gre zametavati.

ZUSAMMENFASSUNG

Bestimmung und Zuordnung des archäologischen Materials

Bei der Bestimmung und Zuordnung des archäologischen Materials ist am schwierigsten das Problem der ethnischen Bestimmung, während man kulturell und chronologisch das Material viel leichter oder mindestens ohne zuviel Widersinnigkeiten bestimmen kann. Bezüglich des ganzen archäologischen Materials kann man heute einerseits mit Rücksicht auf die kulturelle und andererseits auf die ethnische Bestimmung und Zuordnung einige Grundsätze festsetzen. Bei kultureller Bestimmung kann man unterscheiden:

1. Bestimmung einer Kulturgruppe als eines Ganzen, 2. Bestimmung fremder Elemente in einer der sonst homogener Kulturgruppe, 3. Bestimmung eines einzelnen geschlossenen Fundes einer Kulturgruppe und 4. Zuordnung eines einzelnen zufälligen Fundes zu einer Kulturgruppe. Bei ethnischer Bestimmung kann man unterscheiden: 1. Bestimmung der ethnischen Zugehörigkeit einer Kulturgruppe, 2. Bestimmung der ethnischen Zugehörigkeit fremder Elemente in einer Kulturgruppe, 3. Bestimmung der ethnischen Zugehörigkeit eines geschlossenen Fundes einer Kulturgruppe und 4. Bestimmung der ethnischen Zugehörigkeit eines zufälligen Fundes einer Kulturgruppe.

Besonders die ethnische Bestimmung erheischt eine ausserordentliche Vorsicht. Bezüglich der älteren Perioden der Vorgeschichte müssen wir von der Absicht einer ethnischen Bestimmung absehen. Erst etwa für die Eisenzeit kommen wir auf etwas festeren Boden, aber auch hier nur hinsichtlich einzelner Gebiete. Sogar nach u. Z. gibt es etliche Kulturen, die noch heute keinem Volke mit Sicherheit zugeordnet werden können. Auch hinsichtlich der Slawen gelangen wir zu wirklichen Beweisen und zur Bestimmungsmöglichkeit erst im IX. Jahrhundert, da und dort aber auch schon etwas früher. Es ist grundfalsch

heute von einer hohen slawischen Kultur am Anfang unserer Zeitrechnung zu reden. Auch die Lausitzer Kultur und ihr folgende Kulturen der Brandgrabstätten in Russland können nicht zur Lösung dieser Frage verhelfen.

Bei der ethnischen Analyse der Gegenstände muss man aber noch einige Grundsätze beachten: 1. die Ursprungsfrage des Gegenstandes, 2. die Frage des Verfertigers und 3. die Frage des Trägers des Gegenstandes. Bezüglich des Endschlusses muss man gestehen, dass es nicht immer möglich ist, ein Grab mit Kulturresten einer ethnischen Gruppe in Wirklichkeit auch dieser Gruppe zuzuordnen, denn es fanden sowohl verschiedene Kultur- als auch verschiedene ethnische Mischungen statt. Es wäre auch falsch zu schliessen, dass das Eigentum einer ethnischen Gruppe nur das wäre, was diese selbst geschaffen hat, denn schliesslich gibt es keine urwüchsigen Kulturen. Als Eigentum einer ethnischen Gruppe muss man dieser auch alle von ihr angeeigneten Gegenstände zuordnen, ohne Rücksicht auf ihren Ursprung.

NEKA HRONOLOŠKA RAZMATRANJA OKO BUBANJSKO-HUMSKE GRUPE

MILUTIN V. GARASANIN

Pažnja praistoriskih arheologa koncentrisana je, osobito u poslednjim godinama na probleme relativne i apsolutne hronologije. Interesovanje za ova pitanja sasvim je opravdano i razumljivo. Bez fiksirane hronologije nemoguće je bliže odrediti ni okvir u kome se pojedine kulturne grupe razvijaju, ne može se takodje ostvariti ni krajnji cilj svakog sistematskog arheološkog istraživanja, utvrđivanje istoriskog, umetničkog i socijalno-ekonomskog razvitka. Arheološki rad lišen hronološkog okvira, plod je praznog domišljanja, čiji je rezultat jalova spekulativnost.

U unutrašnjosti Balkanskog Poluostrva, posebno Bugarskoj, Makedoniji i Srbiji, postoje dovoljni elementi za utvrđivanje relativne, pa dobrim delom i apsolutne hronologije: nalazeći se u neposrednom susedstvu egejsko-anatolskog područja ove oblasti bile su sa njim u tesnoj kulturnoj vezi. Povezanost u isti kulturni kompleks pruža ovde mogućnost utvrđivanja sigurnije relativne hronologije, a importovani objekti daju osnove za bliže apsolutno-hronološko povezivanje.¹ Ovakvi elementi importa postoje još u neolitu, n. pr. vinčansko-tordoškoj fazi vinčanske grupe,² dok ih kasnije, u bubanjsko-humskoj grupi, koja obeležava početke metalnog doba, nalazimo u nešto većoj meri. Na ove poslednje elemente nedavno je ukazala D. Garašanin.³ Rezultati novijih iskopavanja u našoj zemlji, posebno na Bubujsu i Velikoj Humskoj Čuki kod Niša, kao i bliže upoznavanje odgovarajućih pojava u Grčkoj, pružaju danas izvesnu dopunu izlaganja D. Garašanin, dajući mu čvršću podlogu i potporu. S toga je potrebno da se najpre posebno osvrnemo na pomenuti materijal.

U svome radu D. Garašanin obradila je jedan pehar na niskoj nozi sa uvučenim obodom (sl. 1), jednu malu kamu sa izvijenom oštricom (sl. 5), pehar sa visokom trakastom drškom preko oboda (sl. 2) i jedan fragmenat

¹ Pri tome se naravno mora voditi računa i o činjenici da ni među elementima pravog importa nije moguće svima pripisati uvek istu važnost, što zavisi pre svega od namene objekata i materijala od koga su radjeni. Svakako da i ovde prvo mesto po značaju pripada keramici koja, zbog svoje lake lomljivosti, nije mogla ostati u upotrebi predugi niz godina. Na pitanje methodske ocene značaja importovanih objekata osvrćem se na drugome mestu, u jednom radu koji se nalazi u štampi u Starinaru.

² M. Garašanin, *Archaeologia Jugoslavica* I (1945), 1 i d.

³ D. Garašanin, *ibid.*, 19 i d.

minijske keramike (sl. 4). Na prvom od ovih objekata nema potrebe posebno se zadržavati, pošto je o njemu tačna i dovoljna ocena, kako u pogledu njegove opšte pripadnosti ranoheladskom periodu, tako i u smislu njegove bliže datacije u tom periodu.⁴

Od većeg značaja bila bi kama sa izvjesnom oštricom (sl. 5). D. Garašanin protumačila je ovaj predmet kao import, ili objekat nastao u našim krajevima direktnim ugledanjem na uzore sa jugoistoka.⁵ Kao najbliže analogije našem primerku, ona je navela kamu iz Eutresisa, kao i primerke iz Troje. Bliže uporedjenje ovih objekata sa onim sa Velike Humske Čuke, pokazuje da se radi o dvema raznim varijantama jednog istog osnovnog tipa, kojima je zajednički izvijeni oblik oštrice, dok je razlika između njih u tome, što je kod varijante iz Eutresisa ploča

Sl. 1.

za utvrđivanje drške zapravo izvučena na gore u vidu trna, što važi i za trojanske primerke, dok je na Velikoj Humskoj Čuki, ovaj deo znatno ovalno proširen.⁶ Treba naročito izričito pomenuti da varijanta sa Velike Humske Čuke nije nepoznata u Grčkoj: ona je zastupljena jednim primerkom kame iz groba 107 u Asine, koji publikuju Frödin i Person.⁷ Istoj varijanti pripada i jedan primerak iz Argosa nadjen

⁴ Ibid., 20—21. Ovde se danas mogu spomenuti i primerci sudova ovog oblika sa iskopavanja D. Theoharisa u Rafini u Atici. Objekti, još nepublikovani, čuvaju se u Arheološkom muzeju u Atini. Među ovim materijalom mogao sam osobito zapaziti nekoliko primeraka koji se fakturom jako približuju objektu sa Velike Humske Čuke. Prema podacima dobijenim u Arheološkom muzeju u Atini objekti iz Rafine pripisuju se ranoheladskoj fazi III. Up. i S. Hood, *Journal of Hellenic Studies* LXXV (1955), Suppl., 6.

⁵ D. Garašanin, op. cit., 21.

⁶ H. Goldman, *Excavations at Eutresis in Boeotia* (1931), 216 i d., sl. 286, 7. D. Garašanin, op. cit. sl. 4 a.

⁷ O. Frödin-A. Persson, *Asine* (1938), 257 i d., fig. 184, 3. Ovde se kao analogija takodje navodi primerak iz Eutresisa, kao i paralele iz Male Azije. Analogija iz Fokide, koja se medjutim ovde navodi nema zapravo nikakvih osnova, jer se radi o običnoj kami sa proširenim delom za utvrđivanje drške i pravim sečivom. Da je ovaj poslednji objekat nađen na zdravici u neolitskom naselju je samo posledica neuočenog poremećaja u sloju. Za ovaj primerak up. i *Γ. Μυλωνάς*, *Η νεολιθική εποχή εν Ελλάδι* (1928), 61, sl. 64.

prilikom iskopavanja francuske škole u ovom mestu 1955 godine.⁸ Iako mi bliži podaci o sloju gde je ovaj predmet nadjen i uslovima nalaza nisu poznati, svojim tipološkim karakterom primerak iz Argosa identičan je sa komadom sa Velike Humske Čuke. Najzad kame tipa sa izvijenom oštricom zastupljene su još jednom varijantom, poznatom sa nedavnih iskopavanja J. Caskey-a u Lerne (sl. 5).⁹ Varijanta kojoj pripada ovaj objekat veoma je bliska onoj sa Velike Humske Čuke ili iz Asine, od koje se razlikuje samo svojim većim dimenzijama i činjenicom da se na delu za utvrđivanje drške nalaze dva umesto tri eksera.

Sl. 2.

Utvrđivanje hronologije ovde navedenih varijanata ne pričinjava posebnih teškoća. Najstarija je, bez sumnje, varijanta iz Lerne, koja potiče iz jednog sloja ranoheladske faze, koji, po svemu sudeći, mora pripadati prilično ranom razdoblju ove epohe, jer prethodi njenom glavnom objektu, t. zv. kući od čerpiča.¹⁰ Varijanta iz Eutresisa svakako je kasnija. Ona potiče iz sloja neposredno iznad zgrade T iz ranoheladske faze III, te kako ističe H. Goldman, može pripadati ili ovom razdoblju, ili početku srednjeheladske epohe.¹¹ Najzad varijanta sa Velike Humske Čuke pripada već nesumnjivo potpuno razvijenom srednjeheladskom periodu, iz koga potiče grob 107 u Asine.¹²

⁸ Muzej u Argosu, nepublikovano.

⁹ J. Caskey, *Hesperia* XXIV (1955), 46, Pl. 23 b; up. isti, *Archaeology* 1955, 120, fig. 9.

¹⁰ *Hesperia*, loc. cit.

¹¹ Goldman, op. cit., 218.

¹² Frödin-Persson, op. cit. 275 i d. Interesantan prelazen tip između kama sa izvijenom i onih sa pravom oštricom predstavlja primerak iz Seskla koji publikuje X. Τσοῦντας, *Αἱ προϊστορικοὶ ἀνθρωπολείς, Διμυνίου καὶ Σέσκλου* (1908. 132 id.) T. 4,15. Kod njega su leđa sečiva potpuno prava, a samo oštrica nešto izvi-

Iz svega gore iznetoga proizlazi, dakle, jasno da kame sa izvijenom oštricom predstavljaju formu orudja poznatu u egejskom, a delom i u maloaziskom području, i da se javljaju u nekoliko varijanata koje obuhvataju period ranog i srednjeg heladskog doba. Varijanta zastupljena na Velikoj Humskoj Čuki pripada ovom poslednjem periodu.

Pehar sa velikom drškom koja prelazi preko oboda, jedan je od oblika keramike koji se takodje nesumnjivo vezuje za srednjeheladsko doba. D. Garašanin navela je niz analogija koje pokazuju postojanje ovih oblika prvenstveno na grčkom kopnu, gde su poznati u okviru ke-

Sl. 3.

ramike sa mat slikanim ornamentima (matt painted), dok im forma nije strana ni sivoj miniskoj robi.¹³ Isti oblik, nekada i sa dve naspramne drške stvarno je poznat sa niza nalazišta u Grčkoj i izradjen u raznim tehnikama. Tako ga nalazimo u Egini,¹⁴ Asine, medju materijalom koji istraživači ovoga nalazišta pripisuju srednjeheladskoj fazi II, i gde je oblik o kome je reč takodje u grupi matt painted keramike,¹⁵ zatim u obliku žute minijske keramike u Korakou.¹⁶ I sud iz Schacht-groba IV

jena. Oblik dela za utvrđivanje drške sličan je onome na varijantama iz Lerne i Velike Humske Čuke, sa razlikom što ovde ima 4 rupice za eksere. Po Tsun-tasu predmet pripada grobu 25 (medutim u tekstu o tom grobu, op. cit., 136 ovaj se objekat ne pominje), koji potiče iz srednjeg heladskog perioda.

¹³ D. Garašanin, op. cit., 21

¹⁴ G. Welter, Ägina (1938), 14 i d., Abb. 21

¹⁵ Frödin-Persson, op. cit., 271 i d., fig. 186. Za podelu srednjeheladske faze prema karakteru materijala, koju predlažu ovi autori up. i bid., 260 i d. Treba ipak podvući da se ovaka podela zasada još uvek mora smatrati problematičnom, s obzirom na teškoće hronološke diferencijacije srednje-heladskog materijala uopšte. Up. i F. Schachermeyr, *Prähistorische Kulturen Griechenlands* (sep. iz Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie d. klassischen Altertumswissenschaft*, Supl. VI), st. 1454.

¹⁶ C. Blegen, Korakou (1921), 18 i d., fig. 26 (sa jače zaobljenim profilom, no kod primeraka iz Velike Humske Čuke). I u slikanoj keramici srednjeheladskog doba zastupljena je ova forma, up. ibid., 24 i d., fig. 38.

u Miken, pripada u krajnjoj liniji ovom obliku,¹⁷ dok se u Egini oblik o kome je reč javlja sa importom Kamares keramike.¹⁸ Za nas je međutim od osobitog interesa jedan primerak suda ove vrste otkriven 1956 godine prilikom iskopavanja D. Theoharisa na nalazištu u Jolkosu kod Veleša,¹⁹ u srednjeheladskom sloju (sl. 3). Ovaj je primerak od posebnog značaja, jer se na njemu spajaju oblik i faktura koje nalazimo i na objektu sa Velike Humske Čuke, lokaliteta na kome je primerak ove vrste usamljen i stran. Pomenute analogije, a osobito primerak iz Jolkosa, ubedljivo potvrđuju da se kod našeg objekta radi o importu sa juga.

Predjimo najzad na poslednji objekat koji nas ovde interesuje: fragment minijske keramike sa Velike Humske Čuke (sl. 4), na koji je prvi pažnju skrenuo Milojević, pa su zatim o njegovom značaju govorili i drugi autori.²⁰ D. Garašanin istakla je da se ovde može raditi o jednoj imitaciji prave minijske keramike, koja bi poticala sa juga.²¹ Rešavanje ovoga problema iziskuje i nešto detaljniji osvrt na karakter minijske keramike uopšte. U svojim osnovnim, da tako kažemo klasičnim oblicima, sive minijske keramike (grey mynian), ova je vrsta grnčarije potpuno jasno određena u fakturi (svetlo siva keramika, čija površina, pri dodiru, daje utisak da je prevučena sapunicom), tehnici (rad na grnčarskom kolu) i oblicima (pehar sa dve drške i pehar na visokoj, prstenastoj nozi).²² No pored ove klasične minijske keramike postoje na području Grčke, niz lokalno radjenih keramičkih vrsta, čiji se oblici vezuju za oblike minijske keramike, faktura imitira minijsku, iako po pravilu ne dostiže nikada odlike koje karakterišu minijsku keramiku pri dodiru, no one su po pravilu uvek izvodjene slobodnom rukom. Najpoznatija u ovoj grupi bila bi t. zv. minijska keramika Argolide (Argive mynian), čiji naziv nije najsrećnije odabran,²³ jer se keramika vrlo sličnog karaktera pojavljuje i u drugim područjima. Da pomenemo najzad, da postoje i jako grube keramičke vrste, radjene u mnogo primitivnijoj tehnici od loše prečišćene zemlje ili zemlje mešane sa zrcima peska, često neujednačeno pečene, koje međutim nesumnjivo drže oblike minijske keramike i predstavljaju forme koje ovu keramiku prate. Takva grnčarija poznata je n. pr. među tesalskim materijalom srednjeheladskog doba,²⁴ ali se nalazi i na drugim mestima. Kao primer

¹⁷ Up. napr. N. Aberg, *Bronzezeitliche und Früheisenzeitliche Chronologie IV-Griechenland* (1933), 45 i d., Abb. 74.

¹⁸ Welter, loc. cit.

¹⁹ Prijatna mi je dužnost da na ovom mestu zablagodarim kolegi Theoharisu, koji mi je ljubazno dao podatke o ovom objektu i njegovu fotografiju sa odobrenjem da je mogu publikovati.

²⁰ V. Milojević, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas* (1949), 55-56. Milojević je tada datirao Veliku Humsku Čuku u srednjeheladsku fazu II. Pominjući kamu iz Velike Humske Čuke, on navodi da ona ima tri rupice za eksere, što treba međutim ispraviti.

²¹ D. Garašanin, op. cit., 21 i d.

²² Poslednji put su odlike ove keramike dobro sumirane kod Schachermeyr, op. cit., 1463 i d.

²³ Ibid., 1454-1465.

²⁴ Milojević, *Archäologischer Anzeiger* (1955), 204 i d.

ovakve grnčarije navodim jedan fragmenat nadjen kao slučajan nalaz u Brauronu u Atici, na mestu jedne velike srednjeheladske i mikenske akropole²⁵ (sl. 6). Primerak koji ovde donosim pripada srednjeheladskoj gruboj keramici, a svojim oblikom bliže se vezuju za forme koje Frödin i Persson smatraju osobito starim u okviru pomenutoga perioda.²⁶ Fragmenat minijske keramike sa Velike Humske Čuke zapravo se prvenstveno može vezati za drugu vrstu minijske keramike, t. j. lokalne imitacije koje podražavaju klasičnim minijskim oblicima, one u koje ubrajamo i keramiku tipa argive mynlian. Ovaj je primerak prema tome importovan sa strana u niško Pomoravlje, kako je to ocenila i D. Garašanin. Za nas je medjutim od značaja i treća keramička vrsta. Bez obzira na razlike u kvalitetu zemlje, koje nesumnjivo ukazuju na lokalne izradjevine, treba pomenuti da je faktura ove keramike često srodna sa onom koju nalazimo na našoj keramici bubanjско-humske grupe. Kod navedenog primerka iz Braurona, ova odlika jasno dolazi do izražaja. Najzad, ova keramika značajna je za nas iz još jednog razloga. Iskopavanja na Bubnju 1954—1956 godine, pokazala su da se kao jedan od vodećih oblika keramike faze Bubanj-Hum II, ima izdvojiti široka zdela, sa razgrnutim ili koso zasečenim obodom i trakastim drškama ispod oboda, forma kakva je delom tipična za minijsku keramiku i kojoj pripada i pomenuti objekat iz Braurona.²⁷ I u izvesnim drugim odlikama tehnike i fakture, koje ovde samo sumarno navodim, naišao sam na gotovo identičnost pojava srednjeheladskog perioda i onih u fazi Bubanj-Hum II.²⁸ Na značaj ove pojave, koja se odlično daje uskladiti sa datiranjem najvećeg dela importovanih objekata na Velikoj Humskoj Čuki vratiću se još u kasnijem izlaganju.

²⁵ Probna iskopavanja na ovom mestu vršio je I. Papadimitriou, sa kojim sam i obišao sam lokalitet.

²⁶ Frödin-Persson, op. cit., 260 i d.

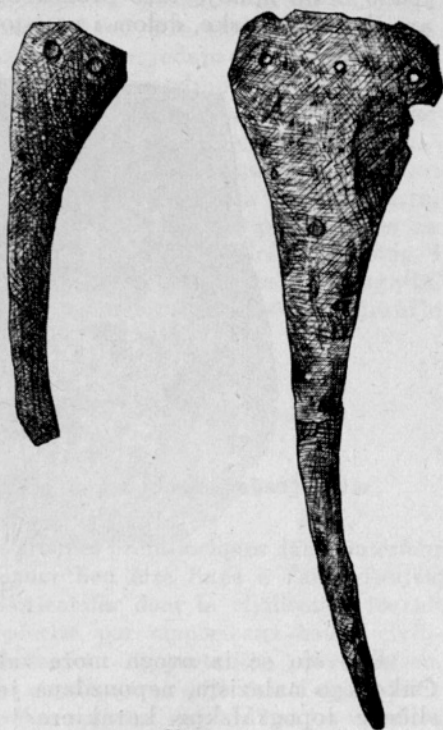
²⁷ Za podelu bubanjско-humske grupe up. M. Garašanin, Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques, Actes de la IIIe session 1950 (1953), 102 i d., čime se koriguje i dopunjava stara podela A. Oršić-Slavetića. Iskopavanja na Bubnju potvrdila su uglavnom tada stvorenu podelu, proširujući je samo u izvesnim daljim detaljima. Tako je faza Bubanj-Hum I mogla biti podeljena u dva razdoblja a i b, od kojih poslednje, obuhvatajući sve osnovne odlike razdoblja a, sadrži još i importovane badenske i kostolačke grupe. Takođe je ustanovljeno da fazi Bubanj-Hum II (Oršić-Slavetić, Unterstufe III—IV), sleduje još jedna faza Bubanj-Hum III, čiji vodeći oblik, grubi i dosta visoki sud sa dve drške, može da se poveže donekle i sa sudovima perja-moške grupe u Banatu i Pomorišju. Takođe su tek ova iskopavanja pokazala da oblik o kome je na ovom mestu reč pretstavlja jednu od vodećih formi bubanjско-humske grupe II.

²⁸ Pored opšte analogije pomenute gore, napominjam i izvesne direktne paralele. Tako jednom tipičnom obliku minijskog pehara sa dve drške koje ne dopiru do oboda, u tehnici argive mynlian (muzej u Argosu) direktno odgovara primerak naden 1955 godine prilikom iskopavanja na Bubnju na Pepe-lištu I koje pripada fazi Bubanj-Hum II (terenski inventar br. 250/1955). Među materijalom iz Egeje u komparativnoj zbirci engleske škole u Atini, nalazi se veći broj fragmenata srednjeheladske keramike sa efektima raznih boja postignutim raznim intenzitetom pečenja, što takođe pretstavlja jednu od tipičnih pojava u keramici faze Bubanj-Hum II. Prvi preliminarni izveštaj o iskopavanjima na Bubnju u 1954, koji već obuhvata glavne podatke o ovim karakterističnim odlikama bubanjско-humske grupe, nalazi se u štampi.

Iz gore iznetog proizlazi, dakle, da elementi importa ustanovljeni na Velikoj Humskoj Čuki pripadaju različitim epohama: ranoj i srednje-heladskoj, što nesumnjivo govori u prilog njihovom stratigrafskom razlikovanju u pomenutom nalazištu. Nažalost, doskora, u ovom smislu nije bilo moguće doneti makakve preciznije podatke: kao što je poznato, dnevnik sa iskopavanja M. Grbića 1934 godine na Velikoj Humskoj Čuki propao je u toku II svetskog rata. U vezi sa ovakvim stanjem, 1956 godine, preduzeta su nova kontrolna iskopavanja na Velikoj Humskoj

Sl. 4.

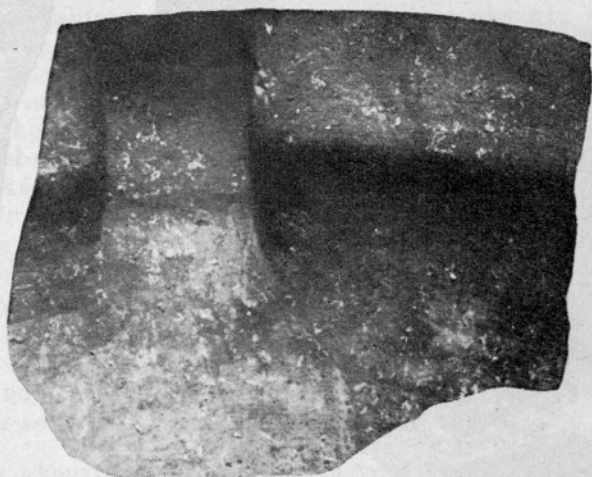

Sl. 5.

Čuki.²⁹ Vodeći računa o karakteru i topografiji terena, strmog brežuljka dominantnog i teško pristupačnog, sa vrlo ostrim padinama u svim pravcima i sa gornjim platoom u padu u pravcu sever-jug, radovi su preduzeti tako što su blokovi, dimenzija 3×3 m, bili postavljeni u grupama, na severnom, srednjem i južnom delu platoa, i to u jednoj osovini pravca sever-jug. Ovakvim načinom rada trebalo je obezbediti pregled stratigrafije terena u njegovim glavnim delovima. Mora se nažalost podvući da postignuti rezultati pokazuju da se materijal sa Velike Humske Čuke stratigrafski teško može iskoristiti. Sam brežuljak sastavljen je od krečnjaka, tako da je zdravica ili krečnjačka stena ili kamenje nastalo raspa-

²⁹ Radove je finansirao Narodni muzej u Nišu, a rukovodili su D. Garašanin i potpisani uz saradnju D. Krstića, kustosa Narodnog muzeja u Beogradu.

danjem te stene. Prirodni pad terena na gornjem platou povukao je za sobom i izvesne kliženje slojeva u pravcu juga, dok su postojanjem kasnijeg života u rimsko-vizantiskom i slovenskom periodu, gornji slojevi u znatnoj meri poremećeni. Ovo pogotovu, uzme li se u obzir da prosečna debljina sloja iznosi jedva oko 1,50 m. Tako je, posebno na jugu, gde se preko njega nagomilalo više nanosa, dobro sačuvan samo najstariji sloj faze Bubanj-Hum I, a dok se iznad njega, u kulturnom sloju i humusu nalazi mešavina raznih elemenata, faze Bubanj-Hum II, jedno nešto mlađe faze bronzanog doba,³⁰ kao i kasnijih epoha pored antičke i slovenske, delom i praistoriskih.³¹

Sl. 6.

Kao što se iz ovoga može zaključiti, stratigrafija Velike Humske Čuke kao nalazišta, nepouzdana je slično stratigrafiji mnogih nalazišta sličnog topografskog karaktera.³² Ipak, smatram da se svi elementi importa srednjeheladskog perioda na ovom lokalitetu, mogu iskoristiti za utvrđivanje hronoloških odnosa: oni se imaju vezati za fazu Bubanj-Hum II, s obzirom na usku povezanost izvesnih vodećih kulturnih elemenata ove faze sa onima u srednjeheladskom periodu.

Na taj način, makar i indirektno predmeti importa na Velikoj Humskoj Čuki imaju svoj osobit značaj za hronologiju naše praistorije. Ovo

³⁰ Tako je na Humskoj Čuki nađeno još ranije ornamentisanih fragmenata keramike čiji motivi, iako u tehnici ornamentike faze Bubanj-Hum II, izlaze iz okvira uobičajenih ornamenta ove faze. Up. napr. M. Garašanin, op. cit., Pl. 8,2 primerak s leva (sa drškom). Upadljivo je da i drške kružnog preseka sa dugmastim ispupčenjem nedostaju iz dosadašnje 3 kampanje na Bubu, dok su nađene u većem broju u poremećenim delovima sloja Velike Humske Čuke.

³¹ Tako je nađeno i jedno tipično i dobro očuvano koplje faze halštat A.

³² Ovde pomišljam na primer na dobro poznatu situaciju na velikom broju ilirskih nalazišta-gradina.

pogotovu, uzme li se u obzir da ponovljena analiza ovoga materijala na bazi detaljnije komparacije sa grčkim materijalom i uz uzimanje u obzir novih nalaza iz Grčke, potvrđuje da se u pomenutim slučajevima zaista radi o importu, a da faza Bubanj-Hum II, uzeta u celini, pokazuje i nesumnjive elemente srodnosti sa srednjeheladskim periodom. No, važnost ovih elemenata datacije prelazi okvire naše zemlje. Dobijanje čvrste baze za datiranje faze Bubanj-Hum II omogućuje, povezivanjem ove naše kulturne grupe sa pojavama u drugim zemljama, dobijanje sigurnijih osnova za datiranje jednog odredjenog perioda, za provlačenje jednog odredjenog hronološkog horizonta, kroz šira područja Balkana. Ne želim ovde ulaziti u detalje. Nabaciću samo jedan od tih problema: pitanje kulture bronzanog doba u Bugarskoj, posebno njenom južnom delu, kulture tipa Junacite III, kome danas možemo pripisati i odredjene faze razvitka u Raskopanici i Bikovu.³³ Uska povezanost ove kulturne grupe sa našom fazom Bubanj-Hum II apsolutno je nesumnjiva. Ovakve veze, sa mogućnošću sigurnijeg hronološkog opredeljenja koje pružaju, makar i donekle indirektno, naši nalazi, otvara široke perspektive za dalje unapredjenje ispitivanja nekih faza bronzanog doba istočnog i srednjeg Balkana, koje su dobrim delom ostale do danas terra incognita, i čije se plansko ispitivanje na širokim osnovama tek počinje jasnije očitavati i sagledati.

RÉSUMÉ

Quelques remarques sur la chronologie du groupe de Bubanj--Hum

La chronologie relative et absolue des groupes préhistoriques dans l'intérieur de la Péninsule Balcanique, peut en premier lieu être fixée à l'aide d'objets d'importation provenant des régions sud-orientales dont la civilisation fournit des possibilités plus amples de datation précise, par rapport aux hautes civilisations de Bubanj-Hum à l'aide d'objets d'importation, provenant en premier lieu de la Grèce. Les objets en question ont déjà fait l'objet d'une étude de D. Garašanin (3), dont nous pouvons appuyer aujourd'hui les résultats de quelques arguments nouveaux. La coupe fig. 1 appartient à l'helladique ancien, ou plus précisément à la phase finale de cette période, comme semblent le prouver également les résultats des fouilles nouvelles de D. Theoharis à Raphina (4). Le couteau recourbé de Velika Humska Čuka (fig. 5) trouve des analogies très proches dans un objet semblable d'Asine (helladique moyen), de même que dans

³³ Za Junacite up. V. Mikov, Godišnik-Plovdiv 1937—1939 (1940), 72, sl. 25 (sudovi sa šiljatim dnom delom sa ornamentikom kao u fazi Bubanj-Hum II. Up. identični oblik M. Garašanin, op. cit., Pl. 13.2; za Raskopanicu P. Detev, Izvestia Bulletin de l'Institut archéologique bulgare XVII (1950), 181 i d., sl. 123, 7, 124, 7, 124, 1—6 (isti oblici sudova, delom sa ornamentima koji odgovaraju onima u fazi Bubanj-Hum II, napr. ibid., sl. 130 A. Zanimljivo je da se razvoj suda sa šiljatim dnom ovde može pratiti i u starijem sloju naselja, što bi moglo biti od interesa za utvrđivanje ovoga elementa u okviru bubanjsko-humske grupe. Up. osobito ibid., 172 i d., sl. 110, 9—11); za Bikovo-Dončovu mogilu, gde se u gornjem sloju javlja opet karakteristična ornamentika vezana za fazu Bubanj-Hum II up. Detev, Godišnik-Plovdiv (1954, 179, sl. 53.

un exemplaire provenant des fouilles d'Argos (7—8). Une variante plus ancienne du même type est représentée par l'exemplaire helladique ancien de Lerna (fig. 5) (9). La variante de Velika Humska Čuka doit être datée de l'helladique moyen, comme celles d'Asine et d'Eutresis (11—12).

La coupe à une anse dépassant le bord a été attribuée avec raison par D. Garašanin à l'helladique moyen (13—16). Une forme semblable est représentée du reste dans le Schachtgrab IV de Mycènes (17). Un exemplaire presque identique au nôtre en ce qui concerne sa technique et sa forme a été découvert au cours des fouilles de Theoharis à Iolkos (fig. 3 due à l'amabilité de Mr. Theoharis).

Le fragment dit mynien de Velika Humska Čuka, me paraît après une étude plus approfondie de cette sorte de céramique en Grèce, pouvoir réellement lui être attribué (fig. 4). Il s'agit d'une sorte de céramique se rattachant étroitement aux différentes formes du mynien local, accompagnant en Grèce le mynien »classique« (22—23). Il est important de noter que du reste la céramique de la phase Bubanj-Hum II se rattache, elle-aussi, étroitement aux types de céramique souvent plus grossière rattachés à la céramique mynienne (24—28), dont nous reproduisons comme exemple un fragment provenant de Brauron. Les éléments d'importation provenant de Velika Humska Čuka sont donc importants pour la datation de cette station. Malheureusement nous ne possédons pas de données sur leur situation stratigraphique. Les fouilles exécutées récemment par D. Garašanin et moi dans cette importante localité ont démontré du reste que les couches de Velika Humska Čuka étaient en grande partie bouleversées. Nous constatâmes sur le plateau de la localité que la couche inférieure, appartenant à la phase Bubanj-Hum Ia, n'a pas été endommagée. La couche superposée comprenait des éléments de civilisation allant de la phase Bubanj-Hum II, jusqu'aux périodes byzantine et slave. Le bouleversement est dû au glissement des couches, ainsi qu'à l'emploi réitéré de la fortification naturelle de Humska Čuka à différentes époques. Les éléments rattachés à l'helladique moyen doivent néanmoins appartenir à la période Bubanj-Hum II, étant donné que celle-ci, comme nous venons de le montrer comprend également d'autres éléments apparentés étroitement à la céramique mynienne.

POROČILA

TRAGOVİ SPILJSKOG MEDVJEDA I KULTURE LJUDI PALEOLITSKE DOBE NA TERITORIJU VARAŽDINSKIH TOPLICA

STJEPAN VUKOVIĆ

Na području sjeverno od gore Ivančice najznačajnije nalazište fosilnih kosti diluvijalnih životinja predstavlja paleolitsko nalazište spilje Vindije kod sela Voća Donja. Tu su zastupani rodovi sisavaca kao što su *Rhinoceros*, *Bos*, *Ursus*, *Hyaena*, *Canis*, *Sus*, *Equus*, *Cervus*, *Felis*, *Mustela*, *Arctomys*, *Arvicola*, *Cricetus*, *Capra*, *Castor*, *Meles*, *Lepus* i drugi. Među ovom diluvijalnom faunom iz spilje Vindije najbrojnije je zastupan spiljski medvjed, ali ostaci njegovog kostura nađeni su i u Mačkovoј spilji kod Višnjice i u Severovom Kamenolomu kod Ivanca. Na obadva ova mjesta otkriveni su zajedno sa kostima spiljskog medvjeda i tragovi kulture ljudi diluvijalne dobe.

Osim spomenutih područnih nalazišta kosti spiljskog medvjeda, još su poznata nalazišta kosti spiljskog medvjeda na tlu N.Ř. Hrvatske: Baračeva pećina, Bednik kraj Petrinje, Bukovac pećina, Cerovačka gornja pećina, Cerovačka donja pećina, Dubci, Gjurkovića, Kraljeva pećina, Kupići pećina, Lukinić pećina, Mali prekop, Medvjeda pećina, Močilje, Mračna pećina, Pećina na Brehu, Pećina na Gradini, Pećina na Šternici, Pisana Stina, Rodićeva pećina, Sparožna, Šupljasta pećina, Tikvenjak, Veternica, Vlaška peć, Vranjaća, Vrapče, Vrljika, Žrvena peć i Županja, koje sve redom spominje M. Malez u časopisu *Speleolog* (lit. 1).

S onu stranu Ivančice najbliže nalazište kosti spiljskog medvjeda je krapinsko nalazište, gdje je Dr. Dragutin Gorjanović Kramberger otkrio ostatke kostura pračovjeka, zajedno sa kostima diluvijalnih životinja i kamenim i koštanim artefaktima (lit. 2).

U najnovije vrijeme otkrio sam fosilne ostatke spiljskog medvjeda kod Varaždinskih Toplica i u neposrednoj blizini nekoliko kamenih artefakta. Ovaj nalaz zaslužuje posebnu pažnju, pošto je na tome lokalitetu bio već ranije ustanovljen po Dr. Gorjanoviću *Bison priscus* i dvije vrste nosorošca, *Rhinoceros Merckii* Jäg. i *Rhinoceros antiquitatis* Blum (lit. 3). Do otkrića fosilnih ostataka spiljskog medvjeda u Varaždinskim Toplicama došlo je posve slučajno. Proučavajući sastav vapnenih sedrenih stijena zapadno od Varaždinskih Toplica, primjetio sam, da je jedan radnik uposlen kopanjem sedre izbacio iz jedne šupljine (rupe) u sedri nekoliko zubi i kosti spiljskog medvjeda. Ove su kosti nažalost postradale prigodom razbijanja i kopanja sedre i zemlje, ali su zubi na sreću ostali cijeli. Od kosti tu se nalazio *corpus mandibulae*, fragmenat

ulne i oštećeni talus. Među zubima, koji svi redom pripadaju lijevoj grani donje čeljusti, nalazi se premolar P_4 , i molari M_1 , M_2 i M_3 . Nađen je i caninus, koji imade jako savijenu krunu anterior-posteriorno i medio-lateralno, pa prema tome pripada isto donjoj čeljusti. Nažalost, isti imade apicalno oštećenu krunu i odbijen donji dio korijena.

Pretražujući pukotinu unutar sedrene stijene iz koje je radnik izbacio spomenute kosti i zube ustanovio sam, da se u njoj sačuvao još jedan dio zemljanih slojeva u obliku profila. Ovaj profil pokazivao je slijedeće slojeve:

1. Humus crno-smeđe boje u debljini od 8—11 cm.
2. Žuto smeđu, glinovitu ilovaču u debljini oko 26 cm.
3. Sivo-zelenkastu glinu sa mnogo sedrenih utrusaka. Debljina sloja iznosila je oko 23 cm.
4. Vapneno-sedrena stijena na kojoj je izravno ležao treći sloj sivo-zelenkaste gline sa utruscima.

Prema tome unutar pukotine nalazila su se staložena samo spomenuta tri sloja. Na granici između drugog i trećeg sloja nalazili su se još in situ razbijeni i smrvljeni dijelovi kosti, postradali prigodom kopanja tako, da se na temelju istih moglo još točno ustanoviti mjesto i sloj gdje su ležali iskopani zubi i fragmenti kosti. Preostali zemljani material unutar pukotine ja sam pomno pretražio, ali osim neznatnih krhotina kosti nisam našao ništa drugo. Kasnije pretražio sam zemljani materijal, što leži niže sedrenih stijena; a potječe iz vremena ranijih radova u kamenolomu, pa sam u njemu našao više komada kremenih mikrolita i jedan nucleus. Nešto pozitivna u pogledu određenja stratigrafije ovog zemljanog materijala nisam mogao postići, jer se tu nalazila izmješana zemlja iz više raznih slojeva. Mikroliti obzirom na njihovo doba upotrebe i tipološki karakter, više naginju dobi neolita nego posljednjoj fazi paleolita.

Usporedimo li zemljani materijal iz profila vapneno-sedrene pukotine u kojoj su bili nađeni zubi i kosti spiljskog medvjeda u Varaždinskim Toplicama, sa zemljanim slojevima (gornjim) iz profila pretspiljskog terena spilje Vindije, nalazimo u zemljanom materijalu i redosljedu slojeva izvjesne analogije. U poredbi ova dva profila izgledaju ovako:

Profil iz Varaždinskih Toplica:

1. Crno-smeđi humus.
2. Crveno-smeđa glinovita ilovača.
3. Sivo-zelena glina sa utruscima sedre.

Profil iz pretspiljskog terena spilje Vindije:

1. Crni humus.
2. Crveno-smeđa ilovasta glina.
3. Sivo-zelena glina sa utruscima vapnenca.

Komparativnim putem dobivene analogije u redosljedu slojeva i vrsti materijala u obadva profila dopuštaju, da se nalaz ostataka spiljskog medvjeda iz Varaždinskih Toplica vremenski stavi u drugu polovicu posljednje glacijacije würma. Da se u stvari radi o vrsti *Ursus spelaeus*, a ne o vrsti *Ursus arctos* pokazuju metričke izmjere i speleoidne forme zubi, naročito posljednjeg molara

M₃ čija kontura krune izrazito je pentagonalna. Od spiljskog medvjeda iz Varaždinskih Toplica nađeno je vrlo malo fosilnih ostataka, ali nažalost svi ovi fosili ne mogu se upotrebiti za potrebna metrička mjerenja, obzirom da su u fragmentarnom stanju. Prema tome u tu svrhu, kao i za provedbu potrebnih komparacija, preostaju nam jedino zubi kutnjaci iz ovog nalazišta. Stoga razloga dajem najprije kratak opis raspoloživih kutnjaka spiljskog medvjeda iz Varaždinskih Toplica, koji kako je već navedeno ranije, pripadaju lijevoj grani mandibulae.

Premolar P₄ nalazi se još usađen u vrlo malenom fragmentu stijene čeljusti. Dužina njegove krune iznosi 15.9 mm, a širina 9.3 mm. Tragovi naglodanja na kruni ovog zuba ne mogu se zapaziti. Od kvržica lijepo se ističu protoconid, paraconid i deutoconid. Korijen ima dva kraka, od kojih se prednji nalazi izvan čeljusnog fragmenta, pa je vidljiv. Cingulum je veoma nježno razvijen i tek djelomično vidljiv.

Molar M₁ imade dužinu krune 29.2 mm, a širinu 14 mm. Kruna pokazuje mjesta lakog naglodanja, koja su zahvatila protoconid, njegovu sekundarnu kvržicu i hypoconid. Paraconid je srazmjerno prema ostalim kvržicama ostao malen. Zatim slijedi sa bucalne strane jako istaknuti čunj protoconida. Lako naglodanje, što se nalazi između protoconida i hypoconida pokazuje, da je protoconid s te strane imao malenu sekundarnu kvržicu. Suprotno protokonidu sa lingualne strane leži vrlo razvijen i sa dvije sekundarne kvržice popraćen metaconid. Njegova prednja kvržica vrlo je jako razvijena, dok kvržica smještena između nje i protokonida, znatno je manja. Nadalje s bucalne strane nalazi se naglodano mjesto, gdje se još razabiru nejasne konture zaostalog hypoconida. Po svemu izgleda, da je ova kvržica bila najslabije razvijena. Konačno nalazi se s lingualne strane entoconid, koji imade na prednjoj strani jednu vrlo jaku sekundarnu kvržicu, ispred koje se nalazi u poprečnoj brazdi još jedna posve malena kvržica. Zub je kao obično, najuži na prednjem dijelu, a prema zadnjem dijelu postepeno se proširuje. Sa dvije jasno izražene, transverzalne brazde, podijeljena je facies masticatoria u tri polja, koja osim što posjeduju spomenute grbe i sekundarne kvržice, ostala su pretežno glatka, bez nekih naročitih tvorevina, brazdi, nabora i bradavica. Cingulum se jedva zamjećuje, a nalazi se u prostoru iznad stražnjeg korijena s vanjske strane. Korijena imade dva, od kojih je prednji vretenastog oblika, a zadnji, koji je znatno jači, ponešto je uzdužno splošten. Vršci obiju korijena lako su savijeni u smjeru vanjske stijene čeljusti.

Molar M₂ osobito je lijepo razvijen. Dužina njegove krune, koja ima oblik lako formirane osmice, dosiže 31 mm, a širina 18.8 mm. Korijen ima dva kraka od kojih je prednji znatno kraći, tanji i transverzalno splošten, a zadnji veći, dulji i longitudinalno splošten. Facies masticatoria ne pokazuje tragove naglodanja, ali su zato vidljiva jaka naglodanja na prednjoj i zadnjoj plohi krune, koja su nastala u kontaktu sa susjednim molarima M₁ i M₃. Paraconid je stopljen sa prednjim rubom zuba, koji je zahvatilo mjesto kontaktnog naglodanja sa molarom M₁. Zatim slijedi formiranje suprotnih kvržica, protoconida s bucalne strane i metaconida s lingualne strane, koji su međusobno premošteni jarmom. Protoconid kod ovog zuba ne strši u vis kao zasebno izolirana prednja vanjska kvržica, već se stapa u produženju i u istoj visini sa jarmom, koji se pruža transverzalno preko žvakače plohe do mjesta, gdje ga presjeca vrlo tanka longitudinalna brazda. Od tog mjesta jaram se uspinje koso do samog vrha metaconida, koji je svojom visinom znatno nadvisio cijelu površinu žvakače

plohe. Metaconid svojim piramidalnim oblikom djeluje kao jaka i posve zasebna kvržica, koju s njezine prednje i zadnje strane popraća po jedna pokrajna kvržica. Hypoconid, koji se nalazi s bucalne strane zadnjeg vanjskog dijela zuba tvori posve zasebnu, izoliranu kvržicu, koja se gotovo okomito uzdiže iznad vanjskog ruba krune, dok se prema nutarnjem polju žvakače površine postepeno spušta, gubeći se u nizu sitnih bradavica i brazda. Naprotiv hypoconidu nalazi se u zadnjem dijelu lingualne strane endoconid, koji možemo smatrati za dvodjelan, jer se sastoji od dvije otprilike jednako velike kvržice. Osim spomenutih glavnih kvržica, cijelo je polje žvakače plohe posuto nizom jače razvijenih bradavica.

Molar M_3 imade izrazito pentagonalan oblik za razliku od prethodnog M_2 , koji svojim oblikom podsjeća na osmicu. Dužina mu je znatno manja od M_2 , svega 26 mm, a širina mu iznosi 20.2 mm. Korijen imade srašten od dva kraka, od kojih je prednji transversalno, a zadnji longitudinalno splošten. Na granici stapanja ovih dvaju korijena nalazi se s lingualne strane prirašten još treći maleni korijen, koji je apicalno oštećen. Facies masticatoria ne pokazuje tragove naglodanja. Jedino se na prednjoj strani krune razabire izgladeno mjesto nastalo uslijed kontakta sa molarom M_2 . Sačuvanost krune od naglodanja omogućuje dobar pregled preko sviju glavnih kvržica, koje su usko vezane na sam rub zuba, koji poput vijenca obilazi krunu uokolo. Protoconid se jasno razabire na prednjem dijelu bucalne strane, gdje strši kao malena šiljasta uzvišina iz samog ruba zuba. Nasuprotno protokonidu uzdiže se iz prednjeg lingualnog ruba metaconid. Njegova prednja i zadnja strana postepeno se spuštaju samim rubom vijenca zuba dajući mu oblik visoke i duge grbe. Granica između protokonida i hypoconida jasno je određena poprečnom brazdom i bokovnim stegnućem ruba krune. Hipokonid je snažno razvijen i popraćen s prednje strane većom sekundarnom kvržicom. Entoconid je naprotiv slabo istaknut.

Radi daljnjeg poredbenog upoznavanja oblika i veličine zubi spiljskog medvjeda iz Varaždinskih Toplica i njihovog odnosa prema obliku i veličini zubi spiljskog medvjeda iz Voće, učiniti ću kratak komparativni osvrt preko zubi iz ova dva nalazišta. Razumljivo, da ću se i ovom zgodom poslužiti samo zubima donje čeljusti spiljskog medvjeda iz Voće. Pošto iz voćanskog nalazišta raspoložemo većim brojem zubi, to će se i obzirom na njihovu brojčanost moći lakše prikazati velika varijabilnost, koja je toliko karakteristična za zube spiljskog medvjeda.

Premolari P_4 donje čeljusti spiljskog medvjeda iz Voće pokazuju osim znatnih razlika u dimenzijama, još i znatne morfološke razlike. U njihovom formiranju krune obično susrećemo po tri glavne kvržice, od kojih se protoconid najjače razvio, a nalazi se na prednjem dijelu s bucalne strane. Njemu nasuprotno, više nešto naprijed, s lingualne strane, nalazi se smješten paraconid, a iza njega slijedi deutoconid. Ovako je formirana i kruna premolara P_4 iz Varaždinskih Toplica. U slučaju, da postoje kod P_4 iz Voće samo ove tri kvržice, zapažaju se i u njihovom smještaju i oblikovanju stanovite razlike. Tako na primjer P_4 iz Varaždinskih Toplica ima paraconid i deutoconid tijesno smješten jedan uz drugi, a dijeli ih jedino vrlo uska brazda. Međutim, kod jednog P_4 iz Voće vidimo, da paraconid i deutoconid stoje svaki zasebno odjeljeni širokom dolinom. Jedan drugi primjerak P_4 iz Voće imade u dolini između paraconida i deutoconida malenu međukvržicu. Nadalje na jednom P_4 iz Voće razabiru se razvijeni i ostali elementi krune, što se inače kod ove vrste zubi rijede susreće.

Međusobnom poredbom premolara P_4 iz Voće mogu se izdvojiti zubi, čiji se korijen sastoji iz dva zasebno stojeća kraka, za razliku od zubi sa jednim korijenom, koji je nastao sraštavanjem i stapanjem iz dvaju krakova. Unutar ova dva oblika, susreće se čitav niz varijanata, koje nam pokazuju evolucioni put, koji je doveo do tih slučajeva. Među zubima iz Voće prevladavaju primjerci sa dva kraka, a toj grupi pripada i korijen premolara P_4 iz Varaždinskih Toplica.

Molari M_1 donje čeljusti spiljskog medvjeda iz Voće ne pokazuju neku naročitu morfološku varijabilnost. U svom prednjem dijelu nose ovi zubi jaku, šiljastog oblika kvržicu, koja predstavlja paraconid. On je obično jednostavno građen, ali imade primjeraka iz Voće kod kojih se, bilo s bucalne, bilo s lingualne strane nalazi po jedna malena sekundarna kvržica. Veoma malenu sekundarnu kvržicu nalazimo i s lingualne strane paraconida na molaru M_1 iz Varaždinskih Toplica. Paraconid je redovno odijeljen od protoconida i metaconida transverzalno ležećom brazdom. Protoconid kod M_1 iz Voće redovito prati sa stražnje strane po jedna sekundarna kvržica, koja u većini slučajeva nosi tragove naglodanja, što je slučaj i kod M_1 iz Varaždinskih Toplica. Suprotno i ponešto koso straga vanjske kvržice nalazi se metaconid, koji pokazuje nešto više varijacija na zubima iz Voće. U jednom slučaju kod M_1 vidimo, da metaconid prate i sprijeđa i straga po dvije sekundarne kvržice. Molar iz Varaždinskih Toplica naprotiv imade samo dvije sekundarne kvržice u svom prednjem dijelu, dok unutar trasverzalne brazde, koja dijeli srednje od stražnjeg polja zuba, odnosno metaconid od endoconida, nalazi se malena među-kvržica. Ovaj se način formiranja metaconida s dvije prednje, sekundarne kvržice, susreće najčešće među molarima M_1 iz Voće. Hypoconid je manje više uvijek naglodan kod zubi iz Voće u obliku polumjeseca, što je i slučaj kod M_1 iz Varaždinskih Toplica. Endoconid na M_1 iz Varaždinskih Toplica je dvodjelan, što je slučaj i kod M_1 iz Voće. Samo u jednom slučaju na M_1 iz Voće zapažen je endoconid formiran kao trokvržičasta tvorevina. Žvakača ploha u nekoliko zubi iz Voće još je potpuno netaknuta, zatim slijede primjerci u kojih je apicalno naglodan protoconid, metaconid i hypoconid. Nekoliko zubi nosi jače istaknuta naglodanja, koja su zahvatila žvakaču plohu preko njezine cijele površine. M_1 iz Varaždinskih Toplica nosi vrlo laka naglodanja, koja su zahvatila sve elemente zubne krune s bucalne strane. Ova vrsta zubi imade dva korijena, od kojih je prvi obično nešto slabije razvijen od zadnjega. Vršci korijena M_1 iz Varaždinskih Toplica međusobno su znatno razdaljeni i savijeni prema vanjskoj stijeni mandibule.

Molari M_2 iz spilje Vindije imadu kao obično temeljni oblik paralelograma sa zaobljenim uglovima. Njihova kruna kadšto je manje ili više u sredini s bucalne, a isto tako i ponešto s lingualne strane malo utisnuta, pa podsjeća na oblik osmice. Vrlo su rijetki primjerci, gdje se kruna formirala u bubrežasti oblik. Oblik blago formirane osmice imade i M_2 iz Varaždinskih Toplica. Jedan primjerak M_2 iz Voće ima prednji dio krune znatno uži od stražnjeg dijela, pa svojim oblikom krune potsjeća na M_1 mandibule. Paraconid je kod većine zubi iz Voće naglodan. Ova se kvržica obično nalazi u sastavu više kvržica smještenih uz sam rub prednjeg dijela zuba. Rub je kod stanovitog broja zubi iz Voće uslijed kontakta sa susjednim molarom M_1 znatno utisnut. Jaram (Querjoch), što spaja ili premošćuje protoconid i metaconid kod M_2 iz Voće, pokazuje stanovitu varijabilnost. Tako na jednom primjerku vidimo, da se sa vrha protoconida pruža u istoj, vodoravnoj visini jaram, koji kao i kod primjerka iz Varaždinskih Toplica prelazi transverzalno žvakaču plohu do mjesta, gdje ga presjeca vrlo

tanka longitudinalna brazda, od koje se uspinje postepeno do na vrh metaconida. Ovaj oblik jarma najviše se susreće na molarima M_2 iz Voće, a svojim oblikom djeluje kao jedna prečka, slomljena u sredini longitudinalnom brazdom. No međutim imademo primjerak, gdje dvije longitudinalne brazde presjecaju transverzalno ležeći jaram. Kod jednog drugog primjerka jaram čini zasebno stojeća, izolirana bradavica, pomaknuta više prema prednjem dijelu zubnog polja tako, da je dio prečke jarma što pripada području metaconida, isto skrenuo iz poprečnog u kosi položaj i usmjerio se prema prednjem dijelu zubnog polja. Nešto sličan slučaj vidimo na primjerku kod kojega se jaram započeo daleko ispred prednje strane protoconida, odakle u kosom smjeru prelazi žvakaču plohu

Sl. 1.

Sl. 2.

Sl. 5.

i uspinje se na vrh metaconida. Razumljivo da i protoconid i metaconid, kao i u stražnjem dijelu krune smješteni hypoconid i endoconid pokazuju stanovitu varijabilnost, koja se ističe u formiranju i broju sekundarnih kvržica. Korijen kod ove vrsti zubi ima dva kraka od kojih je prednji znatno slabiji. Neku naročitu morfološku varijabilnost korijeni ne pokazuju.

Molar M_3 . Poznato je, da ova vrsta zubi pokazuje među zubima donje čeljusti spiljskog medvjeda najveću varijabilnost, koja se očituje, koliko u metričkim, toliko i morfološkim razlikama. To međutim vrijedi i za molare M_3 iz Voće. Prije svega, ako promotrimo oblik krune ovoj vrsti zubi iz Voće, on se kreće od pentagonalnog oblika, preko četverokutnog sa zaobljenim uglovima, do približno eliptičkog — razumljivo, ne gledano na sve te oblike prestrogo geometrijski. Unutar ovih temeljnih oblika nastupaju razne razlike pa vidimo, da je prednja strana kadšto, više ili manje ravna, odsječena, stražnja strana zaokružena, jače ili manje uglata, izvučena i poluokrenuta bucalnoj strani, nutarnja strana može da bude zavojito izbočena, a vanjska utisnuta, uvijena. Kruna je obično uokolo omeđasena nešto višim rubom, koji se uzdiže iznad ostalog nutarnjeg dijela žvakače plohe. Ovaj rub može da bude ili posve gladak, ili je uokolo ispunjen brojnim kvržicama, među kojima se nalaze stopljene, često i nejasno izražene glavne kvržice. Ova dva slučaja susreću se među zubima iz Voće. Obično, ali ne uvijek, od glavnih kvržica, najjače je razvijen metaconid, kojemu nasuprotno stoji na prednjem dijelu bucalne strane protoconid. Ovaj se neznatno uzdiže iz samog ruba i to kao manja kvržica na koju se nastavljaju prema nutarnjoj strani razno oblikovani grebeni i brazde, ili je taj prostor posut

sitnim bradavicama. U koliko kruna zuba nije jako naglodana, mjesto protoconida označeno je zaostalim nepravilnim kružićem. Pretežno je prostor između protoconida i metaconida, ali više prema protoconidu ispupčeno uzdignut, a njegova površina može da bude glatka ili išarana grebenima i brazdama. Ima primjeraka gdje ova ispupčenja ne postoje. Metaconid je obično jaka rubom izdužena kvržica, šiljastog ili tupog vrha. Posjedujemo primjerak, gdje je metaconid u sredini razdjeljen jednom poprečnom brazdom tako, da je dvodjelan, to jest, sastavljen od dvije jednako jake kvržice. Nasuprot metaconidu od jedne kvržice, raspolažemo primjerkom, gdje je metaconid popraćen u svom stražnjem dijelu sa tri jednako velike sekundarne kvržice. Predaleko bi nas dovelo kad bi htjeli navesti sve razlike, koje postoje između glavnih kvržica sviju molara M_3 iz Voće, pa ćemo rade nešto još reći o oblikovanju njihovih korijena. U mnogo slučajeva nalazimo, da je korijen srašten od dva kraka, od kojih je prednji transverzalno splošten, a zadnji longitudinalno. Njihova mjesta sraštavanja pokazuju čitav niz raznih stupnjeva u sraštavanju, koja se naročito mogu pratiti s bucalne strane korijena. Obratno s lingualne strane u sredini korijena, često je vidljiv prirašten još po jedan ili dva vrlo uska i duga kraka. Jedan primjerak imade korijen od tri, jako razvijena kraka, sraštena u oblik trokrake zvijezde. Konačno imademo dva primjerka od kojih jedan imade korijen u obliku trostrane piramide, a korijen drugoga sastoji se iz dva zasebna, izolirana kraka.

Pomoću metričkih mjerjenja izračunata je srednja vrijednost za dužinu i širinu zubi spiljskog medvjeda iz Voće. Komparirajući ovu srednju vrijednost sa dužinom i širinom zubi iz Varaždinskih Toplica pokazalo se, da se zubi spiljskog medvjeda iz Varaždinskih Toplica znatno približuju svojom dužinom i širinom srednjoj vrijednosti zubi iz Voće. Poredbe radi donosim dužinu i širinu zubi spiljskog medvjeda iz Varaždinskih Toplica i srednju vrijednost za dužinu i širinu zubi iz Voće.

Tab. 1

Varaždinske Toplice

Dužina za P_4	15,9 mm	Širina	9,3 mm
Dužina za M_1	29,2 mm	Širina	14,0 mm
Dužina za M_2	31,0 mm	Širina	18,8 mm
Dužina za M_3	26,0 mm	Širina	20,2 mm

Tab. 2

Voća Donja

Srednja vrijednost

Za dužinu P_4	$15,15 \pm 0,85$ mm	Za širinu	$10,00 \pm 1,10$ mm
Za dužinu M_1	$29,15 \pm 2,85$ mm	Za širinu	$14,45 \pm 1,45$ mm
Za dužinu M_2	$30,95 \pm 3,65$ mm	Za širinu	$18,85 \pm 2,45$ mm
Za dužinu M_3	$26,80 \pm 4,70$ mm	Za širinu	$20,20 \pm 2,50$ mm

Iz ovih dviju tabla vidimo u kakovom odnosu stoji dužina i širina zubi donje čeljusti spiljskog medvjeda iz Varaždinskih Toplica, prema srednjoj vrijednosti zubi donje čeljusti spiljskog medvjeda iz Voće, a sa tab. 3 možemo razabrati

u kakovom odnosu stoji dužina i širina zubi spiljskog medvjeda iz ostalih nalazišta spiljskog medvjeda Hrvatske. Kod izračunavanja ove srednje vrijednosti poslužio sam se rezultatima na tab. 3 u raspravi M. Heraka: Starost i sistematske značajke spiljskog medvjeda Hrvatske (lit. 4).

Tab. 3
Ostala nalazišta Hrvatske
srednja vrijednost

Za dužinu P ₄ . . .	15,40 ± 3,50 mm	Za širinu	10,00 mm
Za dužinu M ₁ . . .	28,10 ± 2,00 mm	Za širinu	13,55 ± 1,55 mm
Za dužinu M ₂ . . .	28,70 ± 4,10 mm	Za širinu	17,20 ± 2,80 mm
Za dužinu M ₃ . . .	25,95 ± 2,65 mm	Za širinu	18,90 ± 1,00 mm

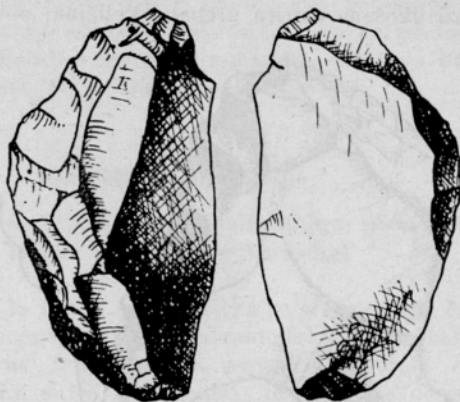
Komparirajući dužinu i širinu zubi iz tab. I, sa srednjom vrijednošću za zube na tab. II i III. vidimo, da se zubi iz Varaždinskih Toplica svojom dužinom i širinom približuju srednoj vrijednosti zubi iz Voće i ostalih nalazišta Hrvatske. Uzevši u obzir osobine i neznatnu (početnu) istrošenost zubi iz Varaždinskih Toplica, možemo zaključiti, da su zubi spiljskog medvjeda iz Varaždinskih Toplica pripadali mladem, zdravom i prosječno normalnom razvijenom primjerku spiljskog medvjeda.

Međutim preostaje nam još, da izvršimo pokušaj datiranja fosila spiljskog medvjeda iz Varaždinskih Toplica. Ako uzmemo da se *Ursus spelaeus* i *Rhinoceros antiquitatis* mogu smatrati indikatorima za hladnu klimu posljednje glacijacije würma, a *Rhinoceros mercki* kao indikator za toplu klimu posljednjeg interglacijala riss-würm, nalazimo u toj podjeli analogije s vremenskom podjelom diluvijalne faune spilje Vindije. Drugi sloj crvenosmede gline pret-spiljskog terena spilje Vindije nosilac je fosila *Ursus spelaeus* i *Rhinoceros antiquitatis*. Vremenski ovaj sloj pripada posljednjoj fazi würma, a istom tom vremenskom razdoblju možemo pripisati i drugi sloj crveno-smede glinovite ilovače iz zapadnih vapneno-sedrenih stijena Varaždinskih Toplica, zajedno sa ostacima *Ursus spelaeus*. Postavlja se pitanje da li iz tog vremenskog razdoblja potječu i zubi vrste *Rhinoceros antiquitatis*, nađeni u vapnenoj sedri istočnog kamenoloma u Varaždinskim Toplicama. Za *Ursus spelaeus* možemo ustvrditi, da potječe iz posljednje faze würma, dok *Rhinoceros antiquitatis* mogao bi pripadati i ranijem vremenskom razdoblju würma. *Rhinoceros mercki* iz Varaždinskih Toplica, kao indikator za toplu klimu, može da pripada interglacijalu riss-würm, kako je to u ostalom ustanovljeno za Voću i Krapinu. Ali poteškoće oko točnog datiranja fosila obiju *rhinocerosa* iz Varaždinskih Toplica proizlaze iz toga, što su ova dva nalaza izvađena iz sedre, a ne iz zemljanih slojeva staloženih unutar šupljina sedre, kao i s razloga, što nije stratigrafija njihovog mjesta nalaza posve točno utvrđena. To zaključujem iz pisanja Dr. Gorjanovića, koji doslovno kaže: »U oči udara zajednički nastup ovih dviju diluvijalnih vrsta, pošto je *Rh. antiquitatis* geološki mlađi od *Rh. Mercki*. Moguće je, da je onaj molar izvađen iz mlade sedre, ili su u Varaždinskim Toplicama obje te vrste zajedno živjele« (lit 5). Po udubinama sedrenih stijena u Varaždinskim Toplicama susrećemo staložen čitav niz zemljanih slojeva diluvijalne starosti. na temelju kojih možemo zaključiti, da su ove stijene bile već za druge polovice diluvija staložene i formirane. Krajem ljeta 1955. godine, poslije mnogih radova

u kamenolomu zapadnih stijena, ostali su naročito svježiji profili, koji su imali u svojim udubinama staložene pjeskulje, gline, ilovače i humus. Redosljed i vrste ovog zaostalog zemljanog materijala po udubinama sedrenog profila, pokazivali su mnoge sličnosti sa redosljedom i vrstom zemljanog materijala iz profila slojeva, koji bijaše otvoren u pretpiljskom terenu spilje Vindije. Na temelju toga može se zaključiti, da većina zemljanih slojeva iz zapadnih sedrenih stijena nema veću starost od zemljanih slojeva iz profila pretpiljskog terena spilje Vindije, a to govori, da je njihov postanak vezan na jedno vremensko razdoblje od zadnjeg interglacijala riss-würma do aluvija. Za vrijeme poslje-

Sl. 4.

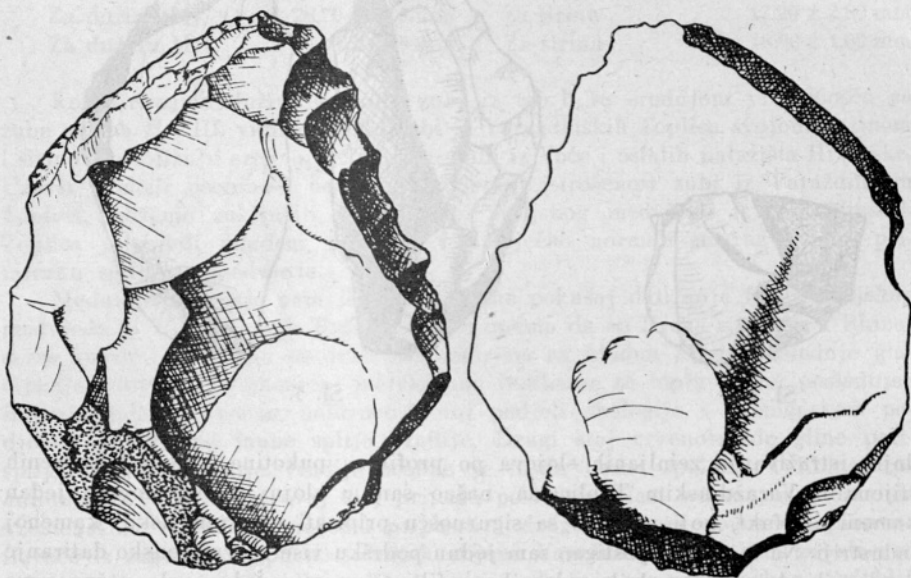
Sl. 5.

dnjih istraživanja zemljanih slojeva po profilima pukotina zapadnih sedrenih stijena u Varaždinskim Toplicama, našao sam u sloju crvene ilovače jedan kameni artefakt, koji možemo sa sigurnošću pripisati mousterienskoj kamenoj industriji. Na taj način postigao sam jednu podršku više za vremensko datiranje zemljanih slojeva zapadnih sedrenih profila, a uz to i jedno vrlo važno novo otkriće koje pruža dokaz o životu pračovjeka na tlu Varaždinskih Toplica. I danas još zaostale većih dimenzija pukotine i poluspilje, što se nalaze s južne strane zapadnih sedrenih stijena, navode nas na pomisao, da su ovdje morale biti za diluvija razne spilje, koje su poslužile prethistorijskim ljudima kao zaklonište. Poznato je, da su ljudi diluvijalne dobe bili lovci, koji su ubijali spiljskog medvjeda, divlje govedo, nosoroga i druge životinje, pa lahko moguće, da nađene kosti ovih životinja u Varaždinskim Toplicama, potječu od lova diluvijalnih stanovnika ovih spilja. Fragment rebra mamuta (*Elephas primigenius*), što sam ga našao u koritu rijeke Bednje kod Varaždinskih Toplica lako moguće, da isto potječe od lova diluvijalnih stanovnika Varaždinskih Toplica iz vremena zadnje glacijacije würma. Nađene kosti mamuta uz tok rijeke Bednje, počam od Ludbrega pa uzvodno sve do Lepoglava lako moguće da potječu iste od diluvijalnih lovaca na mamuta, koji su boravili u spiljama sedrenih stijena Varaždinskih Toplica. Mi doduše danas ne posjedujemo dokaze o većem diluvijalnom nalazištu ostataka kulture prethistorijskih ljudi u Varaždinskim Toplicama, a možda da ih nećemo nikada niti imati, obzirom, da je

kopanjem sedre takav materijal kroz dugi niz godina bio uništen. Međutim na temelju dosad nadenog arheološkog, a donekle i paleontološkog materijala na području Varaždinskih Toplica, mi ipak razpoložemo sa posve sigurnim dokazima o boravku prethistorijskih ljudi diluvijalne dobe na tome tlu.

Opis priloženih kamenih artefakata sa područja vapneno-sedrenih stijena zapadno od Varaždinskih Toplica:

Slika br. 1. Maleni nožić (mikroartefakt) bilateralnih oštrica iz kremena crne boje. Dorzalna strana imade dvije uzdužne odlomljene plohe, od kojih je desna još naknadno ljušturasto obrađena. Ventralna, odlomna ploha, lahko je uvinuta i ima bulbusnu uzvisinu sa bazalno-ventralne strane. Terminalno se nalazi ukošena oštrica grebala. Veličina: povećano 2/1.

Sl. 6

Slika br. 2. Maleni nožić (mikroartefakt) iz kremena maslinasto zelene boje, površinski jako patiniran. Dorzalno oblikovan sa dvije nepravilne plohe. Ventralno glatka, nepravilna ploha, sa asimetrično smještenim bulbusom na bazalno-ventralnoj strani. Desna lateralna oštrica lako savijena i uporabom istrošena. Lijeva lateralna strana kraća je i uvijene oštrice, a iznad nje nalazi se maleno strugalo, koje prelazi terminalno u bušilo. Veličina: povećano 2/1.

Slika br. 3. Maleno triangularnog oblika strugalo (mikroartefakt) iz crno-sive boje kremena. Dorzalno obrađeno sa više nepravilnih ploha. Ventralna ploha ravna — odlomna sa lako istaknutom bulbusnom uzvisinom. Oštrice koje obilaze cirkum-lateralno artefakt svedene su u lako uvijena strugala i u jedno terminalno grebalo. Veličina: povećano 2/1.

Slika br. 4. Nucleus iz kremena crne boje. Kao udarna ploha iskorištena je od prirode ravna ploha. Mjesto odloma pokazuje konveksno izbočene plohe. Veličina 1/1.

Slika br. 5. Strugalo polumjesečastog oblika iz kremena tamno smeđe boje. Površina ploha pokrivena debelom patinom. Strugalo s dorzalne strane obrađeno sa više raznih ploha. Desno lateralno nalazi se glavna oštrica, koja je porubno sitno retuširan od uporabe. Lijevo lateralni rub savijen u odebljali hrbat, koji je djelomično obrađen, a djelomično pokriven još okorinom. Ventralna ploha glatka, konkavno uvijena sa bulbusnom uzvisinom na bazalno-ventralnoj strani. Naravna veličina 1/1.

Slika br. 6. Strugalo polušiljastog oblika iz kremeno-glinenog kamena blijedo-žute boje. Površinski pokriveno debelom patinom. Dorzalno obrađeno sa više raznih ploha. Desna lateralna oštrica surovo narovašena. Terminalno smješteno grebalo. Lijevo lateralno strmo odsječeni rub sa retušom na gornjoj plohi. Bazalna ploha široka i ravna. Bazalno-ventralno naknadno odbijena bulbusna uzvisina. Ventralna ploha pretežno ravna. Naravna veličina 1/1.

RÉSUMÉ

Les traces de l'*Ursus spelaeus* et la culture du paléolithique dans la région de Varaždinske toplice (Thermes de Varaždin)

Sur le territoire de Croatie la faune la plus riche se trouve dans la grotte de Vindija où l'on est sur les traces de la faune suivante: rhinocéros, bos, ursus, hyaena, canis, sus, equus, cervus, felis, mustela, aretomis, arvicola, cricetus, capra, castor, meles, lepus etc. En outre, ces derniers temps, on a découvert à Varaždinske toplice aussi une faune fossile. Le profile d'une rupture explorée montre: 1° humus brun noirâtre, 2° limon argileux brun rougeâtre et 3° argile grise verdâtre avec restes de plâtre. Suivant les couches on pourrait supposer que les restes de l'*ursus spelaeus* doivent être placés dans la dernière moitié de la dernière glaciation Würm. Les mesurages et les formes spéléoïdes des dents prouvent qu'ici nous n'avons pas à faire avec *ursus arctos* mais avec *ursus spelaeus*.

A l'ouest de Varaždinske toplice, dans la région des roches plâtreuses, on a trouvé des restes de l'*ursus spelaeus* et on y a découvert aussi quelques objets artificiels dont quelques-uns appartiennent probablement au paléolithique.

Literatura:

1. M. Malez, Nalazišta pećinskog medvjeda u Hrvatskoj. Speleolog, godina III. broj 1—2, 1955.
2. Dr. Dragutin Gorjanović Kramberger, Život i kultura diluvijalnog čovjeka iz Krapine. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1913.
3. Dr. Gorjanović Kramberger, Fossilni rinocerotidi Hrvatske i Slavonije s osobitim obzirom na *Rhinoceros Mercki*. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1913.
4. M. Herak, Starost i sistematske značajke spiljskog medvjeda Hrvatske. Geološki Vjesnik, Zagreb, svez. 1. god. 1947.
5. Dr. Gorjanović Kramberger, Fossilni rinocerotidi Hrvatske i Slavonije s osobitim obzirom na *Rhinoceros Mercki*. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1913. str. 53.

KREMENO IN DRUGO KAMENITO GRADIVO IZ JAME SAMATORCE

TATJANA BREGANT

Jama Samatorca leži v bližini Nabrežine pri Trstu. V literaturi je poznana tudi pod imeni Pečina na Leskovcu ali La grotta Azzura di Samatorza, kakor jo naziva Marchesetti. Arheološki material, ki je bil izkopan že pred I. svetovno vojno, je danes v Institutu za raziskovanje krasa v Postojni.¹ Ta material je delno razstavljen, delno pa deponiran in o njem nimamo pri nas nikakršnih zapiskov.² Prav tako niso objavljeni nikakršni zapiski o izkopavanjih. Ni nam danes poznana tudi nikakršna stratigrafija jame, katera bi nam omogočila stratigrafsko klasifikacijo materiala. Tako se moramo zaradi te pomanjkljivosti omejiti le na tipološko opredelitev materiala. V tem članku je obravnavano le kremo in drugo kamenito gradivo, ki je sorazmerno bogato zastopano v tej jami. Literatura daje zelo malo zapiskov, ki bi obravnavali arheološko gradivo iz te jame. Objavil ga je le Marchesetti,³ ki žal materiala ni klasificiral. Najmanj pažnje pa je posvetil kremenu in drugemu kamenitemu gradivu. Pravzaprav objavlja nekaj bolj ali manj antičnih predmetov. V svojem članku Marchesetti ne daje ravno tako nikakršnih stratigrafskih podatkov. Zato je objavljeno gradivo pomešano ter so zastopane vse periode od neolitika dalje.

Kakor rečeno, lahko opredelimo kremo in drugo kamenito gradivo iz jame Samatorce le na tipološki osnovi. Tako ga moremo razvrstiti v puščice, svedre, praskala, nožiče, strgala in glajeno orodje, en primerek obsidiana je pa mogoče obravnavati samostojno, ne zaradi njegove tipološke pripadnosti, ampak zaradi svojstva materiala.

Po materialu so naše puščice vedno izdelane iz kremenca, po obliki se ne razlikujejo od podobnih izdelkov drugih najdbišč bližnje in daljne okolice. Primerjamo jih lahko z različnimi italjskimi puščicami, od teh pa niso vsi tipi zastopani tudi na našem najdišču. Kaže, da so tam puščice doživele vsaj delno drug tipološki razvoj kakor pri nas. Veliko večjo sorodnost kažejo naše puščice z različnimi podonavskimi kulturami ter neolitičnimi kulturami na Balkanu, kot je na primer: butmirska,⁴ danilska⁵ itd. Ni dvoma, da je tipološki razvoj puščic

¹ Zahvaljujem se asistentu Lebnu Francu za material, ki mi ga je dal v obdelavo.

² Mogoče so kakšni zapiski na Dunaju, vendar jih doslej nisem zasledila.

³ Carlo Marchesetti, La grotta Azzura di Samatorza. Atti del Museo civico di storia naturale di Trieste, 1895, str. 249—255. T. II.

⁴ W. Radimsky-M. Hoernes, Die neol. Station von Butmir, Wien 1895, T. X. in T. XIV; Fr. Fiala-M. Hoernes, Die neol. Station von Butmir, II. Theil, Wien 1898, T. XIX.

⁵ J. Korošec, Raziskovanja v Danilu pri Šibeniku (v tisku). Rokopis mi je dal na razpolago prof. dr. J. Korošec, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

teh skupin in tipološki razvoj puščic v naši jami bil podoben. Seveda naše jame ne moremo izločiti iz okvira ostalih kraških jam s sorodno ostalino, kakor so na primer Vlaška jama,⁶ Pečina v steni (v literaturi poznana pod imenom Grotta delle Gallerie),⁷ Gabrovica⁸ itd., katerih material pa sedaj še ni dovolj raziskan in objavljen. Na vsak način bodo objekti, ki nosijo neolitični značaj, v teh jamah časovno sovpadali z neolitičnimi balkanskimi kulturami. Žal je zaradi stratigrafije danes še zelo težko podati točno kronološko sliko, še teže pa časovno opredeliti vsako puščico. Po najdbah iz Predjame⁹ vemo, da so se takšne puščice uporabljale še v starejši bronasti dobi, čeprav imajo še neolitsko tradicijo. Podobno lahko pričakujemo, da je v jami Samatorci marsikatera puščica že iz kasnejše dobe, kakor bo pač to tudi v drugih jamah. Vsekakor pa imamo tukaj tudi neolitske ostaline,¹⁰ tako da marsikakšno puščico lahko pripišemo zgodnejšemu času. Sprememba se v mlajših fazah ne občuti.

Podobno kakor s puščicami je tudi z ostalim kremenim orodjem, tako z nožiči, praskali, strgali, itd. Kolikor bodo časovno spadali že v kasnejšo, kovinsko dobo, imajo še vedno neolitsko tradicijo, kar zopet vidimo po najdbah iz Predjame.¹¹

Nekoliko laže s tipološke strani časovno opredeljujemo ostalo kameno orodje. Kladiiva in preluknjane sekire so ostanek že poznega časa, posebno ako jih najdemo v večjem številu, kakor je to ravno na našem najdišču, čeprav izvirajo posamezni kosi že iz kasnejšega neolitika. Toda kamenite sekire kalupastega tipa so še prav gotovo odraz neolitične dobe.

S tipološkim razvojem puščic se je ukvarjalo že več avtorjev, izvzemši s tipološkim razvojem puščic na Balkanu, iz katerega bi mogli za naš primer največ črpati. Tipološki razvoj puščic so nam do sedaj dali Sprockhoff za Meklenburško,¹² Ranke za Egipt,¹³ Duhn za Italijo¹⁴ in Meissner za Sirijo, Palestino in Prednjo Azijo.¹⁵ Iz vsega, kolikor nam je podanega gradiva iz teh pokrajin, pa vidimo, da so puščice tam doživele svoj lastni razvoj in da se na ta način komparativno ne dajo uporabiti za razvoj puščic naših lokalitet.

Puščice

V jami Samatorci je doslej najdeno vsega le pet puščic. Štiri od teh so izdelane iz jedra, le ena je iz odbitka (T. I, 2). V glavnem lahko ločimo dva tipa puščic in to dve puščici s trnom za nasajanje (T. I. sl. 1, 2) in tri brez trna (T. I. sl. 3, 4, 5). Puščica, ki je izdelana iz odbitka, je sorazmerno zelo ploščata in nosi retuše le ob straneh in v zajedah med krilcema in trnom v sredini. One

⁶ Moser, Der Karst und seine Höhlen, Triest 1899, 50 sl.

⁷ Mitteilungen d. Zentral Kommission für Denkmalfpflege, 1918, Beiblatt, 18 sl.

⁸ Marchesetti, Atti del Museo civico di storia naturale, Trieste, 1890, 143 sl.

⁹ J. Korošec, Arheološke ostaline v Predjami, Razprave IV/I, Ljubljana 1956.

¹⁰ Hoernes, Jahrbuck der K. K. Zentral-Kommission 1905, 47 sl.

¹¹ J. Korošec, Predjama l. c. T. XLIII.

¹² Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, Band X, 102 sl.

¹³ Ebert, l. c. 108 sl.

¹⁴ Ebert, l. c. 106 sl.

¹⁵ Ebert, l. c. 109 sl.

puščice, ki so izdelane iz jedra, so v prečnem prerezu sorazmerno visoke in retuširane po vsej svoji površini. Vsaj v našem primeru se odlikujejo tudi po tem, da imajo posebno dobro izdelana krilca. Tak primer je puščica T. I. sl. 4, ki ima konico enega krilca fragmentirano, toda konico drugega krilca naredijo retuše izredno koničasto. Na vseh zastopanih primerih so posebno dobro izdelani vrhnja konica, stranska robova in konici krile in to zato, da bi bile bolj učinkovite.

Svedri

Le dva primerka zastopata to vrsto v tej jami (T. I. sl. 6, 7). Moramo priznati, da nista najbolj izrazita predstavnika te vrste. V to vrsto sodita predvsem zato, ker imata konico sorazmerno dobro retuširano in bi kot taka mogla služiti vrtanju v mehkejši material. Oba primerka sta izdelana iz odbitka.

Praskala

Iz poznanega materiala lahko izločimo le tri praskala (T. V. sl. 1, 2, 9). Vsa so izdelana iz odbitkov in so v prečnem prerezu sorazmerno visoka. Lahko ločimo med njimi dva tipa in sicer tip z grebenom v sredini na vrhu (T. V. sl. 1, 9) in tip brez grebena (T. V. sl. 2). Gornji rob je zaradi retuš pri vseh treh zelo oster, ostrina tega gornjega roba, ki je polkroglast, je povečana še zato, ker je spodnja ploskev strgal ravna in je nastala kot ventralna stran odbitka. Na ventralni strani je od polkrožnega loka dobro viden bulbus.

Nožiči

Nožiči so med kremenim orodjem in orožjem sorazmerno najbogatije zastopani. Vsega je 22 kosov. Tipološko jih moremo razdeliti v glavnem v dve skupini: v večje od 5,5 cm do 10,5 cm in manjše od 5,5 cm do 3 cm. Vsi so izdelani iz odbitkov, in razen štirih nožičev, ki nosijo na dorzalni strani po dve ploskvi (T. IV. sl. 4, 5), imajo ostali na dorzalni strani po tri ploskve, ki so nastale kot posledica vrhnjih odbitkov, n. pr. T. III. sl. 6; T. IV. sl. 1; T. IV. sl. 7. Artefakti te skupine imajo sorazmerno malo robnih retuš, kolikor pa jih imajo, so uporabnega značaja. Edini nož, ki bi mu mogli pripisati, da ima retuše hote narejene, je artefakt T. IV. sl. 1, ki ima na gornji polovici levega roba več stranskih manjših retuš. Ventralna stran je pri vseh nožih gladka in nosi bolj ali manj izrazit bulbus z radialnimi valovi; ta stran nima nikoli retuš. Noži so vsi ločno upognjeni proti dorzalni strani, kar je posledica loma materiala samega; ta značilnost je najbolj vidna na artefaktih večjih dolžin. Žal, da se pri večjih nožih ne da točno določiti njihova prvotna dolžina, ker je večina njih na koncih odlomljena ali pa vsaj močno poškodovana.

Strgala

V glavnem lahko tudi pri strgalih ločimo dve skupini in sicer bi mogli uvrstiti v prvo velika in ploščata strgala dolžine cca 7 cm (T. III. sl. 1, 2, 4; T. V. sl. 8), v drugo skupino pa manjša in ozka (T. I. sl. 8, 9; T. II. sl. 1, 2). Vsa

strgala so izdelana iz odbitkov, zato je tudi ventralna stran artefakta gladka, brez retuš z dobro vidnim bulbusom. Stranska robova artefakta sta bolj ali manj obdelana z robnimi retušami. Nekatera strgala nosijo tudi na robovih ventralne strani po kako robno retušo, ki pa so nastale kot posledica uporabe. Strgala prve skupine so sorazmerno masivna ali sorazmerno visokega prereza. Posebej je vredno omeniti strgalo (T. V. sl. 6), ki je ločno. Zunanji rob nosi po vsej dolžini zelo fine robne retuše. To strgalo je narejeno iz odbitka, ločnost pa je posledica loma.

Obsidian

Jama Samatorca nam je dala vsega le en primerek obsidijana (T. V. sl. 7). Tipološko ni značilen, je le navaden neobdelan odbitek. Material je popolnoma prosojen.

Glajeno orodje

Med glajenimi sekirami iz Samatorce imamo zastopana dva tipa, in sicer: dve fragmentirani prevrtani sekiri, katerima manjka čelo. Sodeč po ohranjenem delu in po podobnih sekirah drugih lokalitet bi jih mogli ože opredeliti v tip kladivastih sekir (T. VI. sl. 1, 2). Drugi tip bi zastopala kalupasta sekira (T. VI. sl. 3), ki je zaradi uporabe močno fragmentirana, posebno na čelu in rezilu. Med glajenim orodjem imamo tudi buzdovan, ki je prevrtan; je fragmentiran, oziroma na pol prelomljen (T. VI. sl. 4).

Sklep

V jami Samatorci imamo zastopane puščice, svedre, nože, strgala in praskala, dalje tudi glajene sekire. Iz vsega lahko zaključimo, da moramo tipološko vezati naš material z enakim materialom iz neolitičnih kultur Balkana. Ne moremo se pa v polni meri nasloniti na tipološki razvoj kremenega materiala iz ostalih evropskih in izvenevropskih pokrajin. Gradivo iz jame Samatorce ima v osnovi isti razvoj kot gradivo Balkana. Ne smemo mu pa zanikati neke samostojnosti. Vidi se, da so osnovne oblike prišle najverjetneje iz Podonavja ali Dalmacije, tu pa so zaradi oddaljenosti obdržale tipološke posebnosti celo še v kovinski čas.

ZUSAMMENFASSUNG

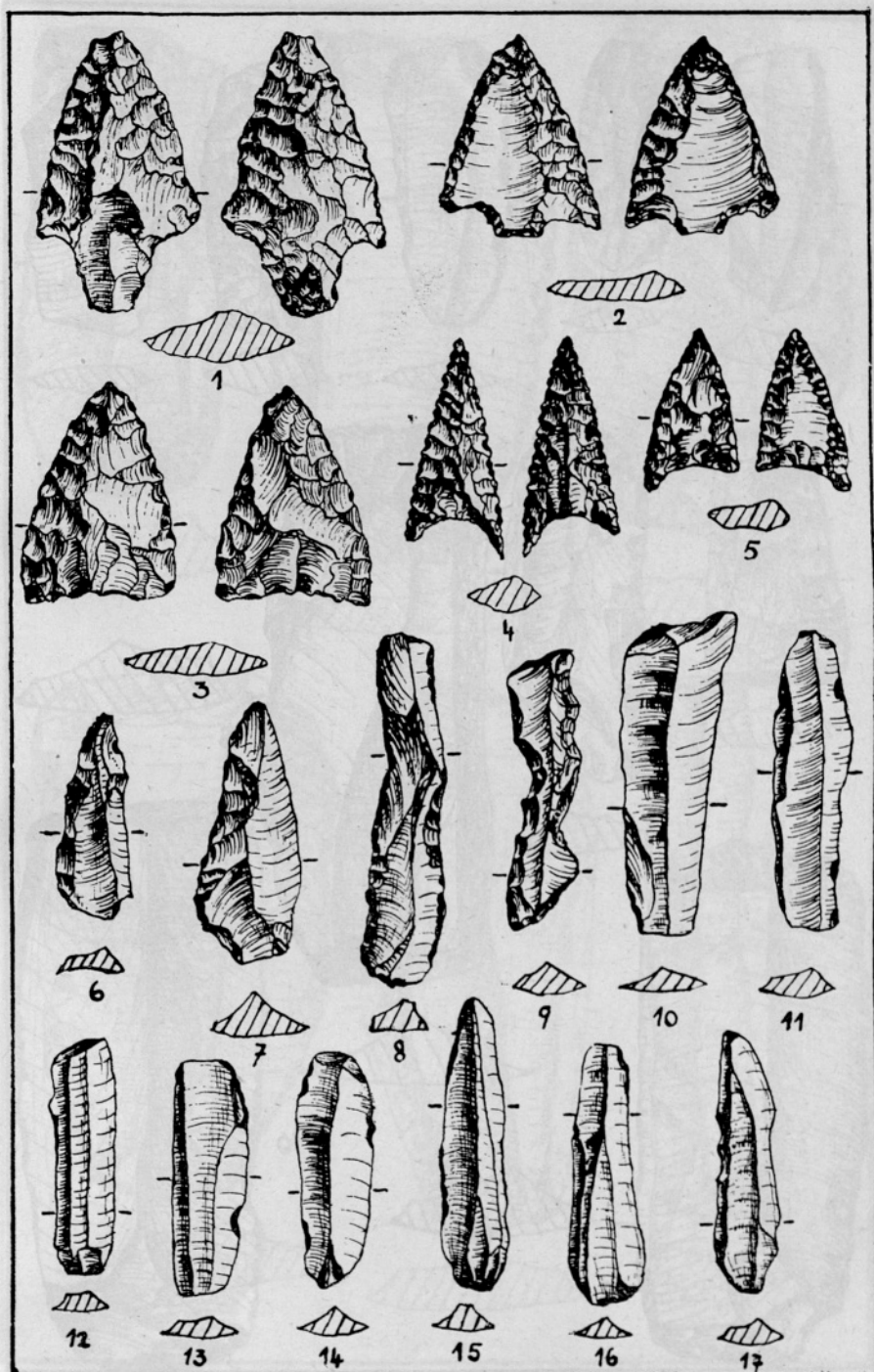
Silex und anderes Steinmaterial aus der Grotte Samatorza

Die Grotte Samatorza liegt in der Nähe von Nabrežina bei Triest. Das Material, das dort vor dem ersten Weltkriege ausgegraben wurde, befindet sich nun teilweise im Institut für Karstforschung in Postojna. Leider besitzen wir keine Grabungsvermerke und können daher dieses Material nur typologisch bearbeiten. Auch in der Literatur findet man keine Angaben.

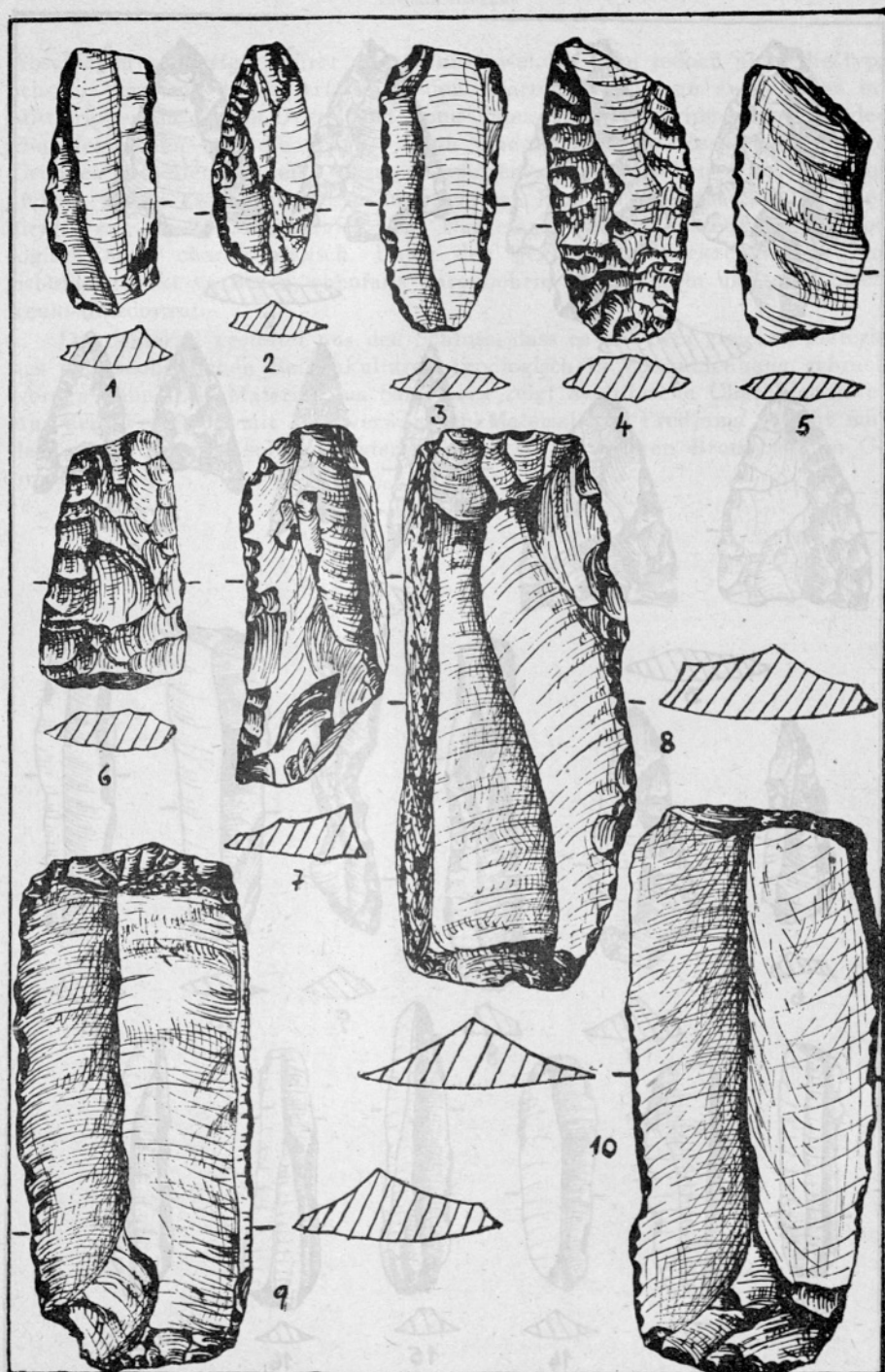
In der Samatorzagrotte sind Pfeile, Bohrer, Kratzer, Messerchen, Schaber, ein Erzeugnis aus Obsidian und geglättetes Werkzeug vertreten. Die Pfeile können wir typologisch in zwei Typen einteilen und zwar: Pfeile mit Dorn zur Bestielung und dornlose Pfeile. Sie sind aus dem Kern oder aus den

Abschlägen verfertigt. Bohrer gibt es nur zwei. Sie sind jedoch nicht die typischsten Vertreter dieser Art. Unter den Kratzern kann man zwei Typen mit Mittelrippen im oberen Drittel und einen Typus ohne Mittelrippe unterscheiden. Die Messerchen und die Schaber kann man beide der Grösse nach in zwei Gruppen einteilen. In eine Gruppe gehören die Messerchen von 5.5 cm bis 10.5 cm, in die zweite aber jene unter 5.5 cm. Eine Gruppe der Schaber übersteigt 7 cm, die zweite ist unter 7 cm. Das einzige Obsidianerzeugniss ist typologisch nicht charakteristisch. Unter den geglätteten Werkzeugen ist eine Schuhleistenaxt vertreten, ebenfalls durchbohrte Hammeräxte und eine Streitkeule (buzdovan).

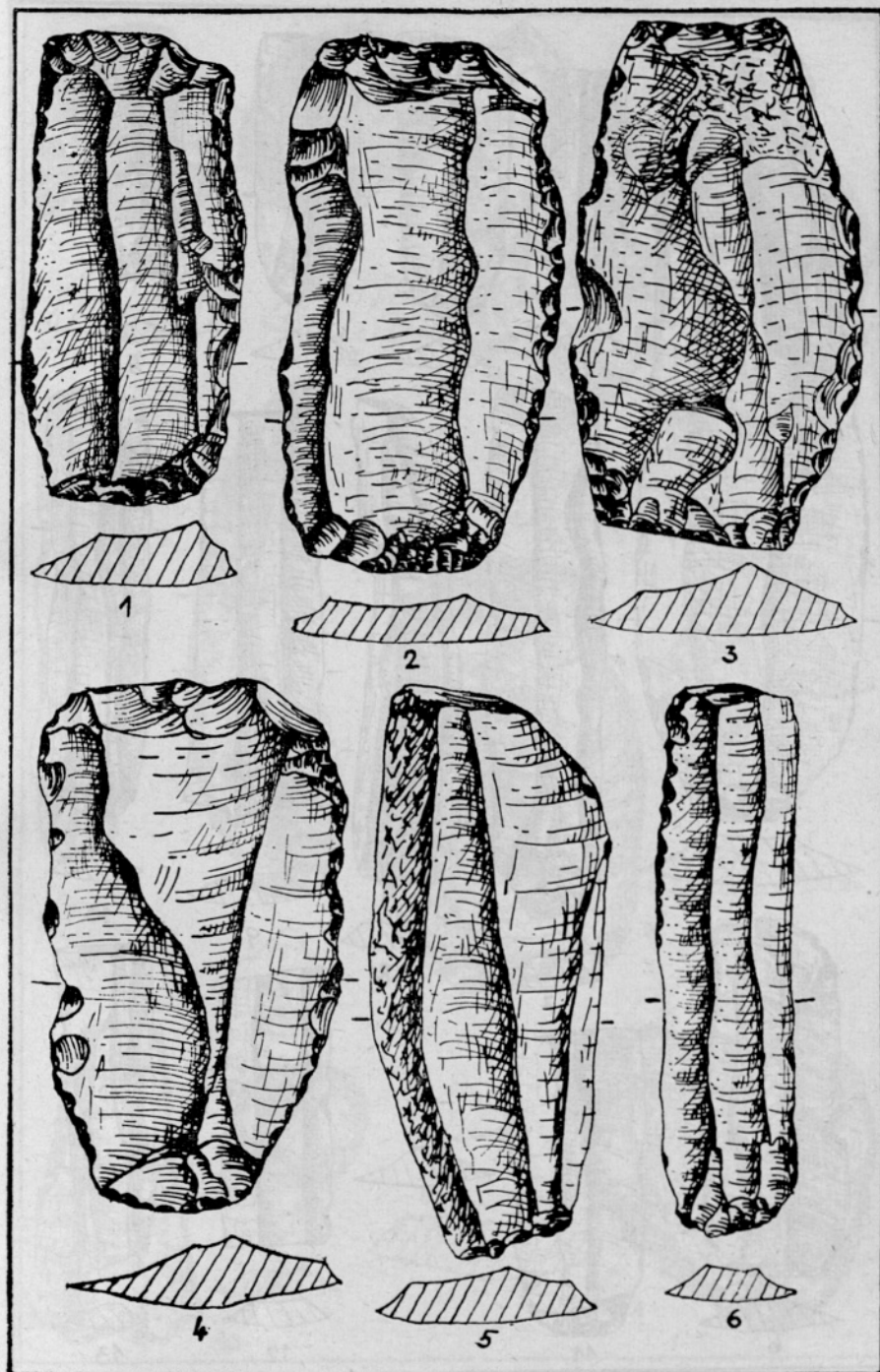
Das Material gestattet uns den Schluss, dass es mit dem gleichen Material aus den neolithischen Balkankulturen typologisch in Zusammenhang gebracht werden kann. Das Material aus Samatorza zeigt neolithische Charakteristiken. Aus dem Vergleich mit dem verwandten Material aus Predjama ersieht man, dass einige Formen solchen Materials noch in der älteren Bronzezeit im Gebrauch waren.

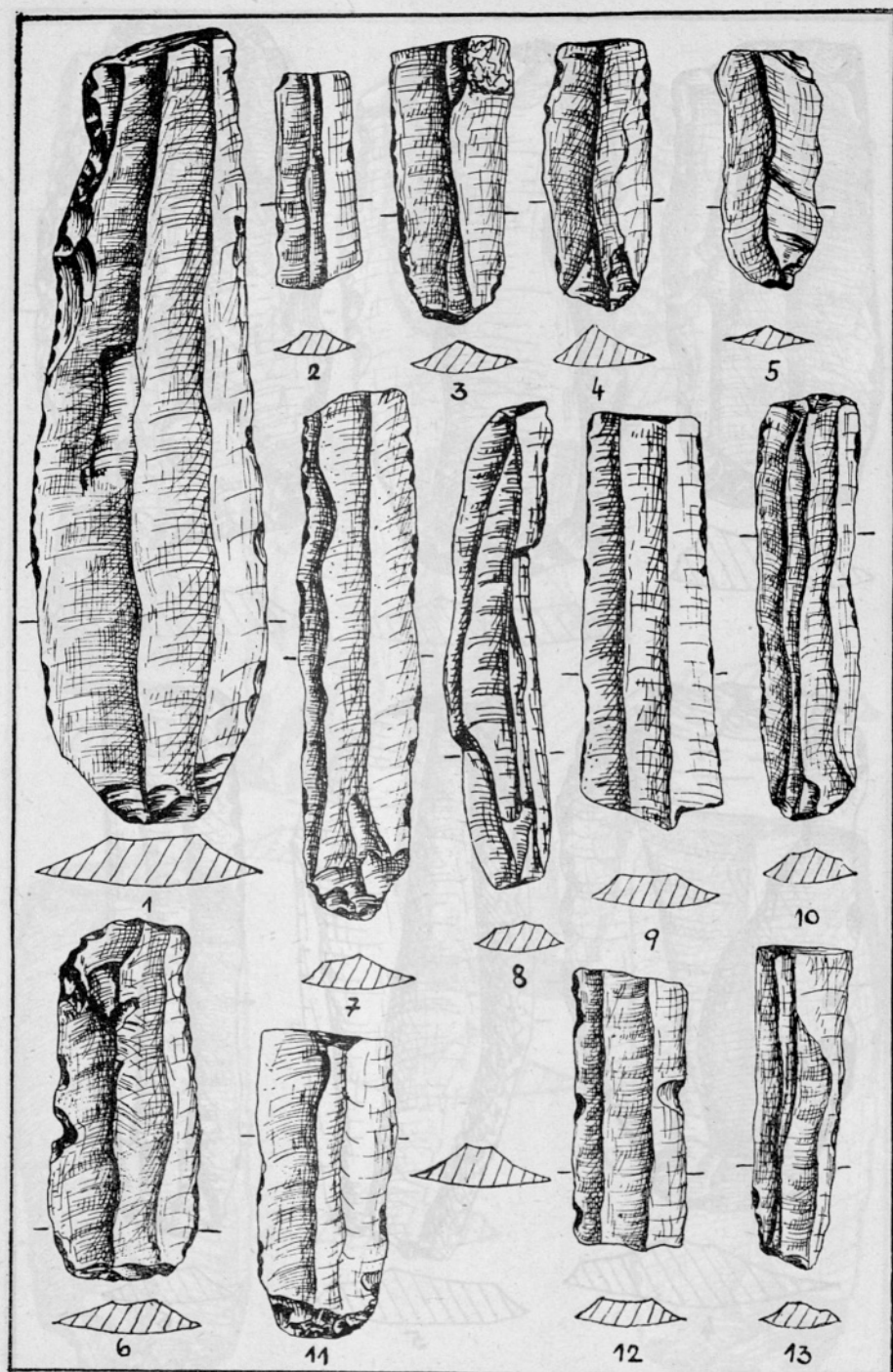
Sl. 1—17 = 1 : 1 nar. vel.

Sl. 1—10 = 1 : 1 nar. vel.

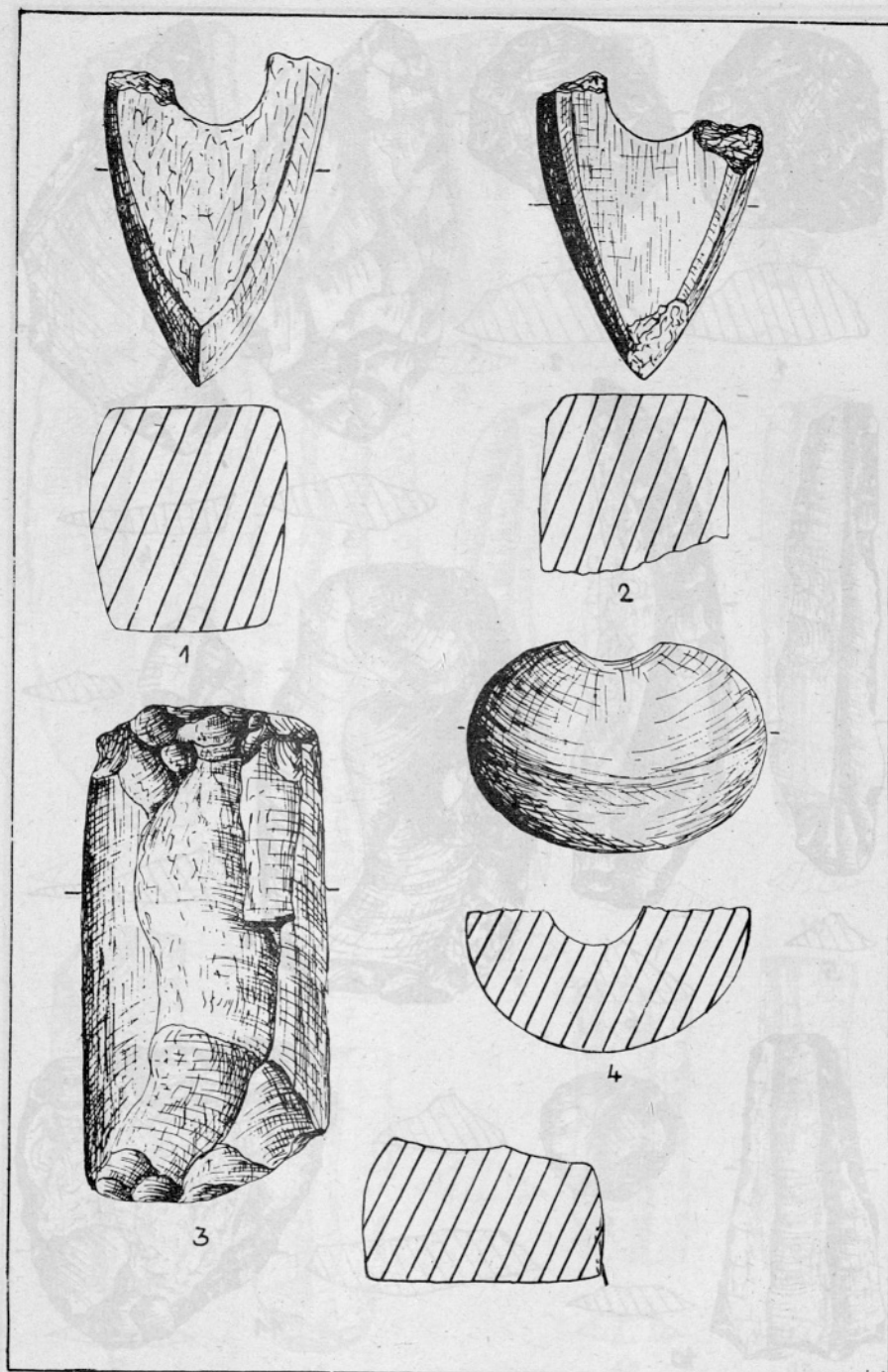
Sl. 1—6 = 1 : 1 nar. vel.

Sl. 1—13 = 1 : 1 nar. vel.

Sl. 1—11 = 1 : 1 nar. vel.

Sl. 1—4 = 2 : 3 nar. vel.

LATENSKI GROB IZ SPODNJE SLIVNICE PRI GROSUPLJU

VINKO SRIBAR

Jože Vovk, delavec iz Spodnje Slivnice pri Grosuplju št. 10, je našel na jugovzhodnem delu izkopa za gnojnično jamo, ki so jo kopali na gradišču Zavrh, Spodnja Slivnica 67, naslednje predmete: 2 železni sulični osti, železen nož, 2 bronasti zapestnici, 2 fibuli, 6 sestavnih delov neke bronaste posode in eno utež za statve. 1)

Po izjavi Vovka so predmeti ležali 0,8 m pod današnjo površino, in sicer pod samim robom izkopa. Sulične osti so ležale položene navzkriž med dvema keramičnima posodama, ki sta bili prevrnjeni in polni žganine. Posode so še ostale v zemlji.

Pregled predmetov:

1. Železna sulična ost v obliki vrbovega lista, Inv. štev. P 10500, T. 1, sl. 1. Dolžina osti 46 cm, dolžina tulca 12 cm. S tula prehaja na list osti rebro trikotne oblike. Prerez lista je rombičen. Ost je zelo slabo ohranjena. V slovenskem arheološkem gradivu najdemo za to ost množico analogij. Kot najbolj tipične naj navedem primere iz Vač², Šmarjete³ in Formina.⁴

2. Železna sulična ost s širokim listom, inv. štev. P. 10501, T. 1, sl. 2. 15 cm od roba ustja tulca teče na zunanji strani polkrožno izdolben žleb širok 2 mm. Z vsake strani žleba je 1 mm širok rob. Dolžina osti v sedanjem stanju je 48 cm, tula 9 cm.

Površina osti je gladka. Ost je zelo močno poškodovana. Analogije: Mokronog,⁵ Formin,⁶ itd.

3. Velik železni nož s širokim rezilom in vkrivljenim ročajem, ki ima na koncu in na prehodu v list vozlati odebelitev, Inv. št. P. 10502 (T. II, sl. 1).

¹ O najdbi so delavci takoj obvestili tovariša Ludvika Leniča. Po njegovi zaslugi so predmeti shranjeni in je istočasno bil obveščen Zavod za spomeniško varstvo oziroma zavodov pravni referent dr. Dremelj, ki je poskrbel, da so predmeti prišli v depo Narodnega muzeja. Obema se prav lepo zahvaljujem.

² A. Müllner, *Typische Formen aus Krain* T. 31 (odslej Müllner). — F. Stare, Vače — katalog T. LXXXVI, sl. 16; XCIV, sl. 1; XI, sl. 2 in 3.

³ A. Müllner, 10 T. XXXVIII. XI, sl. 2 in 3.

⁴ A. Smodič, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1940, XXXV, 1—2, Nove Latenske najdbe na dravskem polju, T. III, sl. 3, (odslej ČZN).

⁵ Müllner, l. c. T. XXXVIII, sl. 5.

⁶ ČZN, l. c. T. III, sl. 2.

V sedanjem stanju ohranjenosti je nož dolg 24 cm, ročaj 7 cm. Nož je zelo slabo ohranjen. Analogije: Mokronog,⁷ Andrashida,⁸ itd.

4. Bronast obroč ovalnega preseka, Inv. št. P 10503, T. II, sl. 2. Na zunanji strani je ovalen gumbast izrastek $8,5 \times 11 \times 2,5$ mm. Zunanji premer obroča je 8,0 cm, prerez skozi lok pa $10,5 \times 9$ mm. Obroč je prevlečen z debelo plastjo plemenite patine, na kateri se mestoma nahaja železna rja. Obroč je po vsej verjetnosti ležal poleg enega naštetih železnih predmetov. Isto velja za bronasto zapestnico pod redno števil. 5.

5. Del loka bronastega obroča, ovalnega preseka, Inv. št. P 10504, T. II, sl. 3. Lok ima nepravilno obliko. Na hrbtu zunanjega kroga je izrastek v obliki gumba nepravilne oblike, velik 9×10 mm. Premer obroča je 8,5 cm, prerez loka pa $12,5 \times 11$ mm. Površina obroča je zelo slabo ohranjena. Deloma je pokrit z železovim oksidom.

6. Bronasta pozno srednje latenska fibula, Inv. števil. P 10505, T. II, sl. 4. Med nogo in lokom je bronast gumb, polkroglaste oblike. Na nogi je še en nekoliko manjši gumb iste oblike kot prejšnji. Peresovina je enostranska. Igla manjka. Fibula je dolga 5,5 cm. Teritorijalno in oblikovno najdemo najbližjo analogijo v mokronoškem⁹ in forminskem¹⁰ inventarju.

7. Bronasta pozno srednje latenska fibula, Inv. števil. P 10506, T. II, sl. 5. Izdelana iz 2 mm debele bronaste žice. Noga je ploščato razširjena in pritrjena na lok. Peresovina je samostrelna. Popolnih analogij za to fibulo ne poznamo, sorodne so na primer Mokronog,¹¹ itd.

8/1. Fragment oboda in dna posode iz bronaste pločevine, Inv. števil. P 10507/1, T. III, sl. 1. Značino je, da so vsi robovi preloma proti notranji strani. Z notranje strani fragmenta so kosi bronaste pločevine. Dolžina fragmenta je 15,5 cm, pločevina je debela 0,8 mm.

8/2. Fragment ustja oboda in dna posode iz bronaste pločevine, Inv. števil. P 10507/2, T. IV, sl. 1. Ob prelomih je deformiran. Rob ustja je zavrt pravokotno proti notranji strani posode. Ob robu ustja je ročaj v obliki rozete, ki pa je danes poškodovana. Fragment je velik 11,8 cm, pločevina je debela 1,8 mm, rob ustja je širok 8 mm. Z notranje strani deformirani kosi bronaste pločevine.

8/3. Fragment ustja in oboda posode iz bronaste pločevine, Inv. števil. 10507/3, T. III, sl. 2. Prehod oboda v ustje je zelo oster. Na obodu je pravokotno ušesce velikosti $0,7 \times 0,11 \times 0,3$ cm, ki je predrto. Fragment je velik $8,0 \times 2,0$ cm.

8/4. Fragment ustja in oboda posode iz bronaste pločevine, Inv. števil. P 10507/4, T. III, sl. 3. Pod robom ustja je ovalna odprtina v velikosti 15×10 mm. Velikost $10,0 \times 5,0$ cm.

8/5. Fragment roba ustja, oboda in dna posode iz bronaste pločevine, Inv. števil. 10507/5, T. IV, sl. 2. Ohranjena višina je 11,0 cm. Na robu je 2 mm visoka cilindrična osnova s premerom 11 mm in na njej krog s premerom 26 mm. Skozi krog in cilindrično osnovo gre pravokotno odprtina 6×15 mm. Vzporedno s krogom sta v osnovi dve luknjici, ki ležita v isti osi. Premer luknjic je 2 mm.

⁷ Müllner, l. c. T. XLI, sl. 1.

⁸ I. Hundyadi, Die Kelten in Karpatenbecken, 1942, T. LII, sl. 7.

⁹ Müller-Karpe, Die Zeugnisse der Taurischer in Kärnten, Carinthia I, 1951, str. 669, sl. 15, 7.

¹⁰ ČZN, l. c. XXXV, sl. 23.

¹¹ Müller-Karpe, l. c. str. 669, sl. 15, 1, 11, 12.

8/6. Brezobličen fragment posode iz bronaste pločevine, velikosti $7,0 \times 4,5$ cm, Inv. štev. P 10507/6.

8/7. Brezobličen fragment posode iz bronaste pločevine, velik $7,0 \times 2,0$ cm, Inv. štev. P 10507/7.

8/8. Brezobličen fragment posode iz bronaste pločevine, velik $7,0 \times 2,0$ cm, Inv. štev. P 10507/7.

8/8. Brezobličen fragment posode iz bronaste pločevine, velik $8,0 \times 5,0$ cm, Inv. štev. P 10507/8.

Vsi opisani fragmenti od naše številke 8/1 do 8/8 so sestavni deli posode, ki je bila izdelana iz bronaste pločevine. Sodeč po enakomerni patini tudi na prelomih in po kosih pločevine, ki so bili deformirani v ognju, je po vsej verjetnosti posoda bila uničena že v času pokopa. Obliko in velikost posode lahko približno rekonstruiramo. Premer posode na najširšem obodu je verjetno bil okoli 15,0 cm, Notranji premer ustja okoli 12,0 cm, višina posode okoli 6,0 cm,

dno je bilo konveksno brez izrazite stojne ploskve. Iz oboda je skoraj pod pravim kotom proti notranjosti posode izdelan 8 mm širok rob. Na prehodu oboda posode v rob ustja so verjetno bili simetrično razporejeni dve okrogli ušesci.

9. Svetlosivo žgano, glinasto bikonično vretence, Inv. šte. P 10508, T. III, sl. 4. Na površini vretenca se vidijo ostanki temnorjavega premaza. Višina 3,5 cm, premer ožjega dela je 2,7 cm, spodnjega 4,7 cm, premer luknje je 0,8 cm.

*

Metodično bo verjetno najbolj pravilno, ako se pri časovnem opredeljevanju grobne celote iz Zavrha oslonimo na fibule. Za oba naša primera fibul smo našli analogije v mokronoškem gradivu, ki ga Müller-Karpe označujejo kot starejšo stopnjo latena v Sloveniji¹² in jo istoveti z Reineckejevo stopnjo La Tène C. Na spremembo te opredelitve verjetno ne bi dosti vplivala niti analiza ostalih grobnih pridevkov, v kolikor bi tudi obstajale realne možnosti, da to naredimo brez hudih napak. Pri majhnem številu latenskih najdišč predstavlja najdba v Zavrhu lep prinos v izpopolnjevanju slike latenskodobne naseljenosti na Dolenjskem, posebno še zaradi tega, ker je v najseverozahodnejšem delu Dolenjske, ki po vsej verjetnosti predstavlja mejno ozemlje plemenskih območij Japodov, Tauriskov in Latobijcev. Edini prinos je za sedaj k reševanju tega problema naslednja ugotovitev: v grobu na Zavrhu sta najdeni dve sulični osti, ena ozkolista in dolga, druga širokolista in kratka. Analogne primere poznamo tudi na drugih najdiščih. Na Magdalenski gori v gomili B grob 10¹³ sta v moškem grobu bili najdeni tudi dve sulični osti. Isto se ponavlja v drobovih 85 in 132. Na Magdalenski gori, pri izkopavanjih kneginje Mecklenburg,¹⁴ v gomili X, je v moškem grobu (grob 64) bila najdena ena kratka in ena dolga sulična ost. V gomili IV, grob 12¹⁵ zopet ena ozkolista in ena širokolista sulična ost. V gomili V, v Toplicah pri Novem mestu je v enem od grobov razen enogrebenaste čelade najdena tudi ena ozkolista in ena širokolista sulična ost¹⁶. V neobjavljenem latenskem grobu št. 6 s kapitelskega marofa v Novem mestu¹⁷ sta zraven ščitnega gumba bili še dve sulični osti: ena širokolista kratka in ena ozkolista dolga. Ni mogoče prezreti, da imamo v vseh naštetih primerih, razen na kapitelskem marofu in na samem Zavrhu, opraviti z mlado-hallstattskimi analogijami. Tudi Vouga omenja številne analogne primere iz samega La Tène.¹⁸ V našem primeru gre po vsej verjetnosti za nadaljevanje stare domorodne tradicije. Najbolj dokumentarno je to pokazano na pravokotni pasni sponi z Vač, na kateri je v torevtski tehniki prikazan dvoboj konjenikov.¹⁹ Verjetno

¹² Müller-Karpe, l. c. str. 677.

¹³ Wiener Prähistorische Zeitschrift 1—2, 1914—15, Krainische Hügelgräber Nekropolen der jüngeren Hallstattzeit, str. 105 (odslej WPZ).

¹⁴ R. Ložar, Predzgodovina Slovenije, posebej Kranjske v luči zbirke Mecklenburg, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 1934, str. 12, 13; str. 19, T. IV, sl. 4 (odslej GMDS).

¹⁵ GMDS, l. c. str. 12, 13.

¹⁶ Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 8, 1898, str. 102.

¹⁷ Spomladi leta 1954 je Narodni muzej izvršil zaščitno izkopavanje grobov, ki so prišli na dan pri gradbenih delih. Gradivo je v obdelavi.

¹⁸ Paul Vouga, La Tène, 1923, II Lances.

¹⁹ F. Stare, Arheološki vestnik, 1952, III/2, 190, 194, 195, T. III (odslej AV).

bo opravičena pripomba, da imamo pri obeh vrstah suličnih osti opraviti tudi z ločenimi funkcijami, torej za popolnoma določeno oborožitev in karakteristično taktiko bojevanja, o kateri je malo verjetno, da bi bila pri Keltih in Ilirih v takih podrobnostih ista in sicer v časovnem razdobju od enogrebenaste čelade v Toplicah do groba v Zavrhu. Sorodno analizo ilirske oborožitve podaja tudi Stare v svojem članku o najdbah iz gomile pri Šumperku (Vintarjevec).²⁰ V prid takemu razvoju, mislim, govori še neki drugi moment. Najdba pričujoče grobne celote gotovo ne predstavlja osamljen primer. Zelo je verjetno, da pripada grobišču s slivniškega prahistoričnega gradišča na koti 485, kajti grob je bil oddaljen od njega komaj dobrih 200 m vzhodno v sedlu, na katerem je gradišče Zavrh. To nas živo spominja na analogen primer na Magdalenski gori, kjer imamo latensko plano grobišče na vzhodni in hallstattsko gomilno grobišče z latenskimi pokopi pri vrhu na jugozahodni in zahodni strani gradišča.²¹ Da bi primerjava z Magdalensko goro bila popolnejša, naj omenim, da so tudi z jugozahodne strani gradišča, t. j. v Spodnji Slivnici, naleteli na hallstattske najdbe.²² Zato mogoče ne bi bilo napačno, da najdbo v Zavrhu ali gradišče nad Spodnjo Slivnico uvrstimo v gradišča, kot je Magdalenska gora, Stična,²³ Valična vas itd., pri katerih je za sedaj še ostalo nerešeno vprašanje etničnega nosilca hallstattskih in latenskih oblik. Vendar so že nakazana pota za pravilno rešitev tega problema.

SUMMARY

A La Tène grave at Spodnja Slivnica near Grosuplje

On the occasion of digging for foundation of a dung pit in the small castle of Zavrh, of Spodnja Slivnica a cremation grave was excavated with the following contents: 2 ceramic vessels on the ground, 2 iron points of a lance, a big iron knife, 2 armlets made of bronze, 2 fibulae of bronze, 1 ceramic whorl and 6 parts and parcels of a vessel made of bronze plate.

The lance points were placed crosswise between the vessels. As there are, for the lance points, more analogies in the pre- La Tène material of Lower Carniola we must not exclude the possibility of having to do with Illyrian indigenous. The inventory is now in the National Museum of Ljubljana.

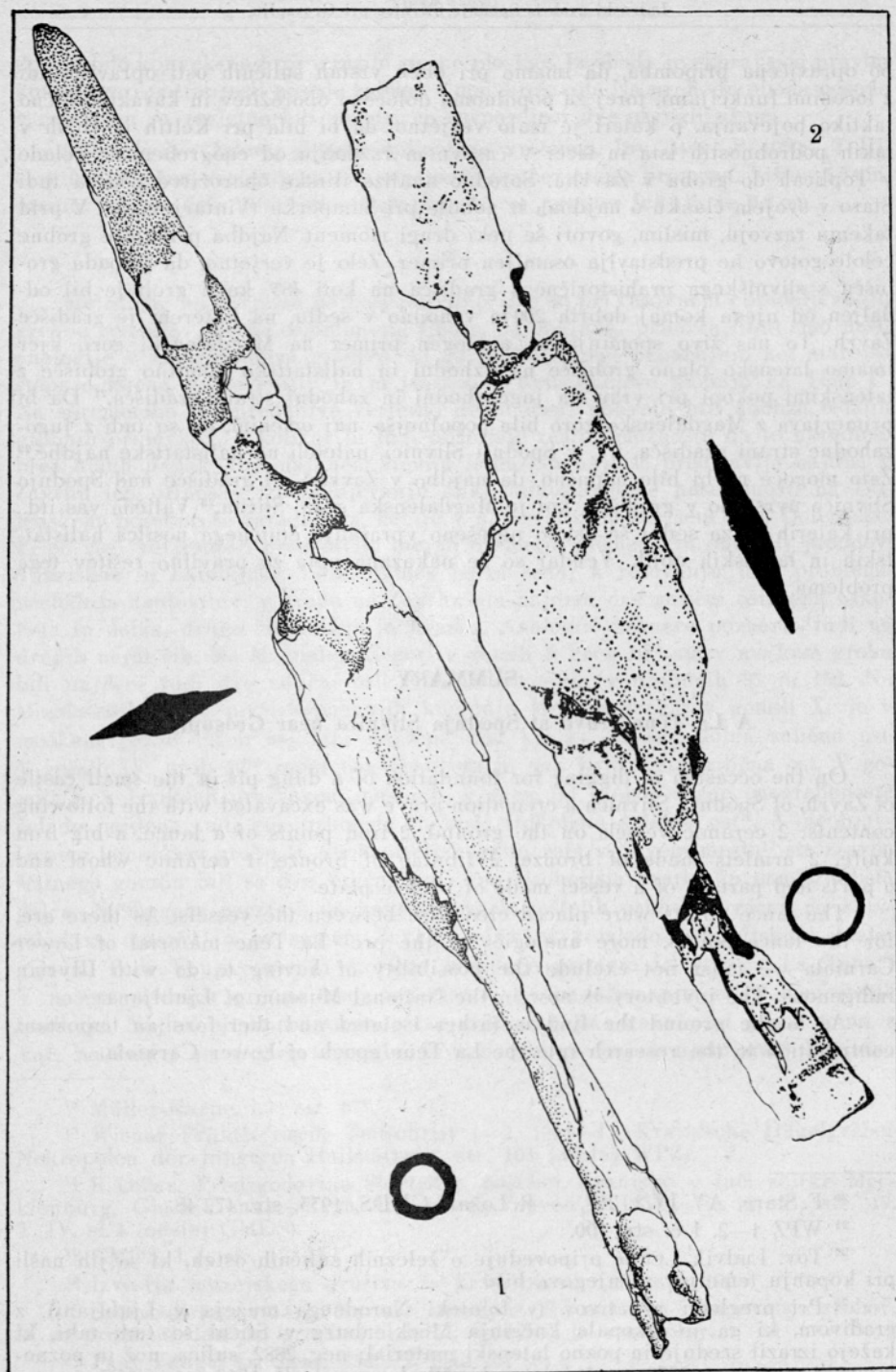
As to the ground the find is rather isolated and therefore an important contribution to the research into the La Tène epoch of Lower Carniola.

²⁰ F. Stare, AV IV/2, 267, — R. Ložar, GMDS, 1933, str. 47, 48.

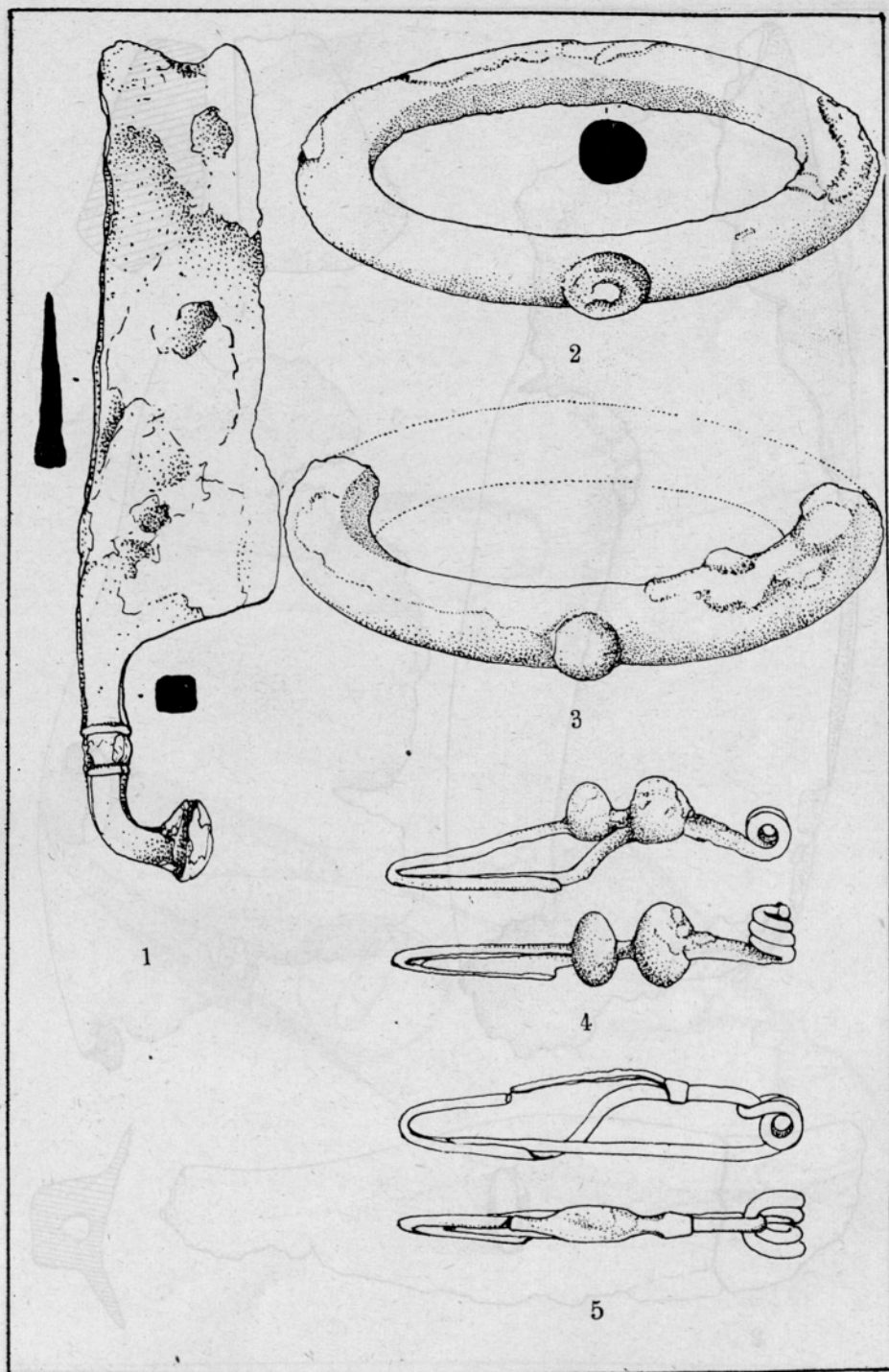
²¹ WPZ 1—2, l. c. str. 100.

²² Tov. Ludvik Lentič pripoveduje o železnih suličnih osteh, ki so jih našli pri kopanju temeljev za njegovo hišo.

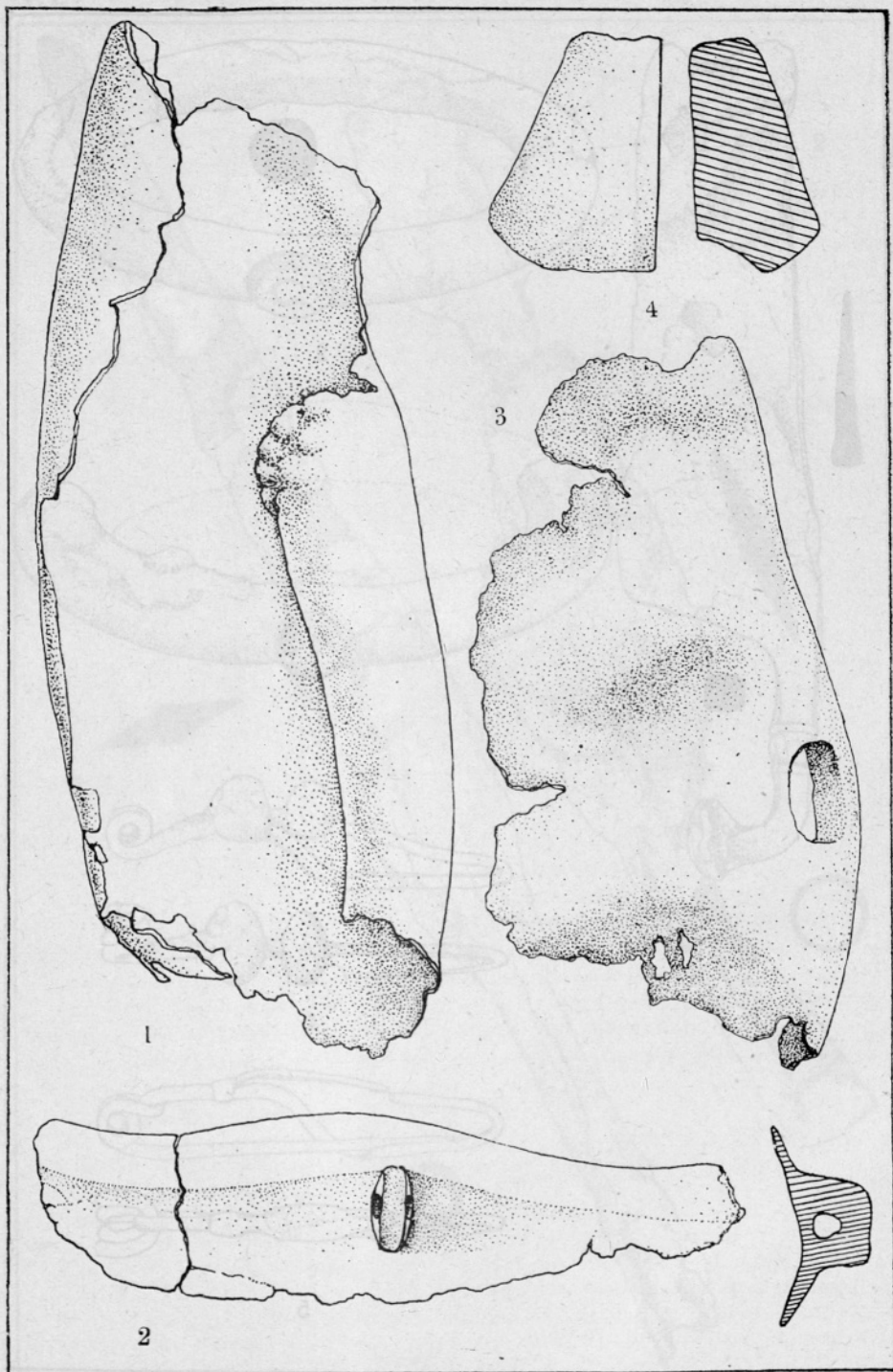
²³ Pri pregledu negativov (v fototeki Narodnega muzeja v Ljubljani), z gradivom, ki ga je izkopala kneginja Mecklenburg v Stični so tudi taki, ki kažejo izrazit srednje in pozno latenski material; neg. 2882, sulica, nož in pozno-latenski meč; neg. 2879, srednjelatenska fibula, gomila II, 1910; neg. 2887, pozno-latenska s samostrelno peresovino, gomila II, 1910.

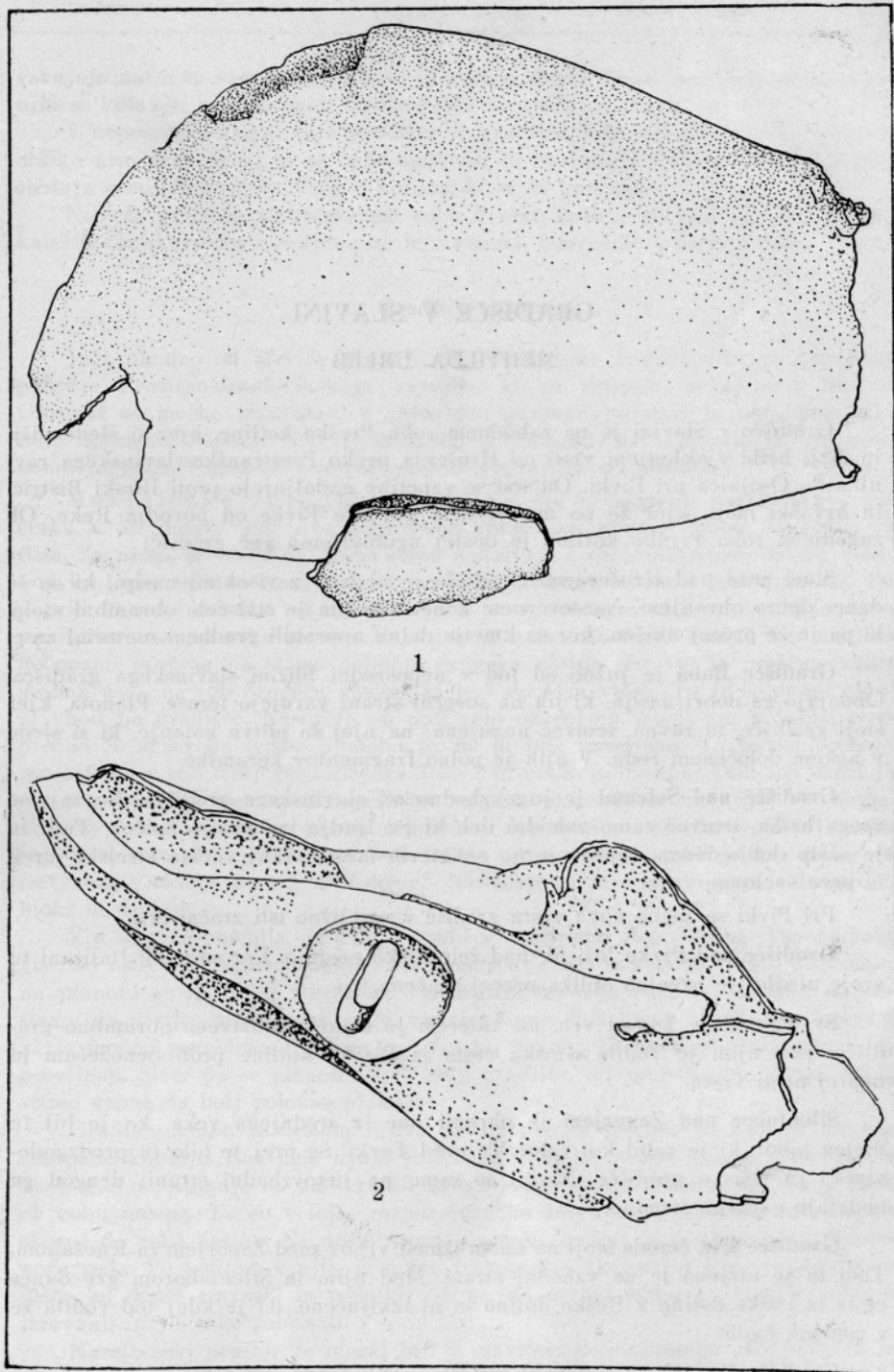
Sl. 1—2 = 1 : 2 nar. vel.

Sl. 1 = 1 : 2; sl. 2-5 = 1 : 1 nar. vel.

Sl. 1—4 = 1 : 1 nar. vel.

Sl. 1—2 = 1 : 1 nar. vel.

GRADIŠČE V SLAVINI

MEHTILDA URLEB

Gradišče v Slavini je na zahodnem robu Pivške kotline, kjer si sledo višji in nižji hribi v sklenjeni vrsti od Hruševja preko Prestranško-slavinskega ravnika do Osojnice pri Pivki. Od tod se vzpetine nadaljujejo proti Ilirski Bistrici in hrvaški meji, kjer že po naravi dele povodje Pivke od povodja Reke. Ob zahodnem robu Pivške kotline je doslej ugotovljenih več gradišč:

Stari grad nad Hruševjem. Gradišče je obdano z visokimi nasipi, ki so še danes dobro ohranjeni. Na severnem koncu obzidja je stal celo obrambni stolp, ki pa je že precej uničen, ker so kmetje delno uporabili gradbeni material zase.

Gradišče Baba je južno od tod v neposredni bližini slavinskega gradišča. Obdajajo ga dobri nasipi, ki jih na severni strani varujejo terase. Planota, kjer stoji gradišče, ni ravna, temveč nagnjena; na njej so plitve kotanje, ki si sledo v nekem določenem redu. V njih je polno fragmentov keramike.

Gradišče nad Selcami je jugovzhodno od slavinskega gradišča. Ne zajema vsega hriba, temveč samo zahodni del, ki ga ljudje imenujejo Špiček. Tudi tu je nasip dobro viden, čeprav je na nekaterih mestih vanj vdelan strelski jarek iz prve svetovne vojne.

Pri Pivki se začne nova vrsta gradišč v približno isti zračni črti.

Gradišče nad Pivko leži tik nad železniško postajo. Ker so imeli Italijani tu svoje utrdbe, je prvotna oblika precej spačena.

Sv. Primož je kopast vrh, na katerem je stalo prvenstveno obrambno gradišče; pod njim je vodila rimska cesta iz Pivške kotline proti Senožečam in naprej proti Trstu.

Šilentabor nad Zagorjem je ohranil ime iz srednjega veka, ko je bil tu utrjen tabor, ki je rabil kot zatočišče pred Turki. Še prej je bilo tu predzgodovinsko in rimsko gradišče. Nasipi so samo na jugovzhodni strani; drugod ga obdajajo naravne strmine.

Gradišče »Na čepni« stoji na enem izmed vrhov med Zagorjem in Knežakom. Tudi to je utrjeno le na vzhodni strani. Med njim in Šilentaborom gre danes cesta iz Loške doline v Reško dolino in ni izključeno, da je kdaj tod vodila že v rimskih časih.

Gradišče Knežak je v bližini gradišča »Na čepni« na njegovi jugovzhodni strani. S treh strani ga obdajajo močni nasipi, na severovzhodni strani pa ga

varujejo naravne strmine. Gradišče je ovalne oblike in se spušča v terasah; na njih so kotanje, kjer so imeli ljudje svoja bivališča.

V neposredni bližini tega gradišča je gradišče **Vrh** nad Knežakom. Njegove oblike niso prav jasne in se dajo ugotoviti le posamezni deli nasipa. To je poslednje gradišče na robu Pivške kotline, ki se tu končuje.

Našteta gradišča na zahodnem robu Pivške kotline so bila po mnenju nekaterih raziskovalcev naseljena ne le v rimski, temveč že v železni dobi.

Gradišče v Slavini

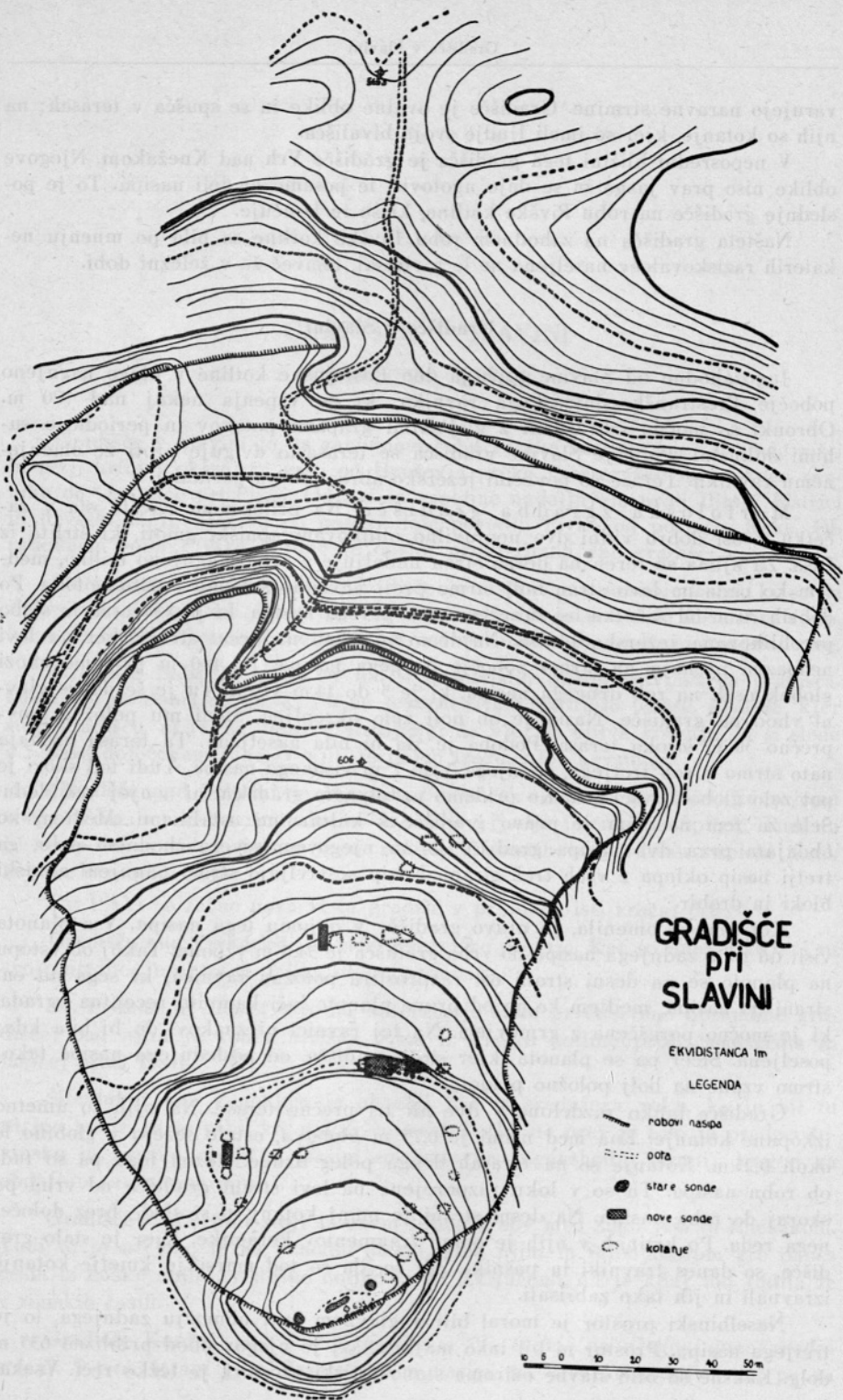
Jugozahodno od Slavine prehaja dno Postojnske kotline v blago nagnjeno pobočje Prestranško-slavinskega ravnika, ki se vzpenja nekaj nad 720 m. Obronki so močno izbrazdani z globokimi grapami potokov in periodično suhimi dolinami. Pobočje Slavine gradišča se terasasto dviguje proti že omenjenemu ravniku. Teraso so povečini jezersko-abrazijskega postanka.

Morfološka zgradba gradišča. Na priloženem načrtu sta v začetku x osi dobro vidni dve nepravilno oblikovani apniški gmoti, ki štrlita iz fliša. Za njima se teren na desno stran nadaljuje z rahlo nagnjeno dolino, medtem ko pada na levo stran bolj strmo proti navadno suhemu koritu potoka. Po dobrih 70 m od začetka osi dosežemo rob prvega nasipa, ki je verjetno le slabo preoblikovana jezerska terasa. Najdemo jo samo na desni strani, ker na levi neopazno prehaja na strmo pobočje drugega nasipa. Po 140 m pridemo skozi globok usek na rob drugega nasipa, ki je 5 do 14 m visok. Tu je še danes glavni vhod na gradišče. Nasip je ob poti zelo okrepljen. Sledi mu položna, povprečno 30 m široka terasa. Podoba je, da ni bila naseljena. Ta terasa prehaja nato strmo v rob tretjega, zadnjega 3 do 7 m visokega nasipa. Tudi tod skozi je pot zelo globoko vsekana. Ko pridemo na planoto gradišča, ni o njej več sledu. Sele za tem nasipom je pravo gradišče s kulturnimi ostalinami. Medtem ko obdajata prva dva nasipa gradišče le na njegovem severovzhodnem delu, ga tretji nasip oklepa z vseh treh strani. Nasip sestavljajo strmo nagnjeni apniški bloki in drobir.

Kot sem že omenila, je pravo gradišče v objemu tega nasipa. Vsa planota visi; od roba zadnjega nasipa do vrha gradišča je 34,5 m vzpona. Takoj ob vstopu na planoto se na desni strani osi razprostira položna ravnicca, ki sega na eni strani do nasipa, medtem ko jo od prave planote loči kamnita recentna ograda, ki je močno poraščena z grmovjem. Na tej ravnici ni znakov, da bi bila kdaj poseljena. Sicer pa se planota, kjer stoji gradišče, od poslednjega nasipa takoj strmo vzpne na bolj položno planoto.

Gradišče lahko razdelimo v dve ali tri prečne terase. Na njih so umetno izkopane kotanje. Ena med njimi je 0,75 m globoka, ostale sežejo v globino le okoli 0,25 m. Kotanje so na terasah druga poleg druge. Razen tega pa so tudi ob robu nasipa. Tu so v loku razporejene na levi strani gradišča od vrha pa skoraj do roba nasipa. Na desni strani je manj kotanj in si slede brez določene reda. Po krtinah v njih je polno fragmentov keramike. Kjer je stalo gradišče, so danes travniki in pašniki. Zdi se, da so tod marsikje kmetje kotanje izravnavali in jih tako zabrisali.

Naselbinski prostor je moral biti v glavnem le v območju zadnjega, to je tretjega nasipa. Prostor ni bil tako majhen, saj je njegov obod približno 635 m dolg. Kakšne so bile stavbe oziroma stanovanjski prostori, je težko reči. Vseka-

kor so kotanje ena oblika stanovanjskih prostorov, ki so bili pravilno razvrščeni po gradišču. Danes je ohranjenih ca 35 kotanj. Seveda ne moremo trditi, da je bila vsaka taka jama stanovanjski prostor, čeprav so vse umetno napravljene in se je izkoristil le naravni padec teras. To kaže, da je morala biti naselbina na tem gradišču dokaj močna. Gradišče ni bilo le dobro utrjeno; imelo je tudi ugodno, prav dominantno lego v primeri z ostalimi gradišči v tem delu Pivške kotline. Vhoda je imelo pravzaprav dva. Klasičen tip vhoda na gradišče je s severne, točneje SSV strani, kjer leži vas Slavina. Varujejo ga trije visoki nasipi, med katerimi drži zelo poglobljena pot, ki ima skoraj podobo jarka. Tudi danes je tod edini možni dostop na gradišče. Obstaja pa možnost, da je imelo gradišče še stranski vhod na južni strani, kjer gre do njega cesta, ki pa danes ni več v rabi. Pod nasipom so vidni v grmovju le sledovi nekega rova, kjer naj bi šla pot. V nasipu je plitev prehod, takoj nad njim pa se že dvigne nasip v vrh gradišča. Na nekdanji vhod namiguje tik pod gradiščem potekajoča pot, ki jo v dolžini 15 do 20 m obdaja z obeh strani nasip. To kaže, da je nasip narejen umetno. Od tod gre cesta proti jugu, nato pa zavije proti vzhodu in vodi na gradišče nad Selcami. Ni izključeno, da je obe gradišči vezala cesta, ki je iz varnostnih nagibov vodila po obronkih. Kako je bilo to gradišče povezano s sosednjimi gradišči, je težko povedati. Vsekakor je stalo nekako v osrčju med gradišči širšega okoliša in mu je tudi v življenju takratnih ljudi pripadalo vodilno mesto.

Na gradišču do leta 1956 ni bilo sistematičnih izkopavanj. Dotlej so ponekod kopali domačini, in sicer v štirih jamah prav pri vrhu gradišča; dve jami sta celo v nasipu na zahodni strani gradišča. Slučajne najdbe so prišle na dan, ko so tod trebili grmovje. Po gradišču so danes travniki; njiv pa ni več. Avgusta 1956 je Notranjski muzej v Postojni organiziral enomesečno izkopavanje v obliki sondiranja. Prav na gradišču so bile izkopane tri sonde, na njegovi južni strani pa sonda prav tam, kjer so kmetje pred leti našli žaro. Na grobišče, ki smo ga tod domnevali, žal nismo naleteli.

Sonda I je zajela največjo površino, in sicer eno kotanjo ter še polovico sosednje kotanje na terasi, ki se vleče po sredini gradišča od vzhoda proti zahodu (glej načrt gradišča). Na tej terasi, ki visi od juga proti severu, se vrste bolj ali manj plitve kotanje. Sonda v tej kotanji je bila konec vrste kotanj. Merila je $6 \times 4,5$ m in je segala do 1,90 m globoko. Stratigrafija ni več jasna, ker so plasti premešane. V teraso je bila izkopana jama z ravnim dnem, kjer so flišni sedimenti. Obdajali sta jo po dve vzporedni steni; dve od njih sta bili različno visoki. Proti jugu usmerjeni steni sta enako visoki in se spuščata od tod hkrati s teraso proti severu. Stena, ki gleda proti vzhodu, je naravna. Sestoji iz nepremetanih flišnih skladov, samo pri vrhu je plast bolj recentnih sedimentov. Nasproti stoječa stena pa je še 40 cm visoko zgrajena iz nepremetanih flišnih skladov. Od tod so jo povišali z apnenčevimi bloki, ki so sedaj ob dnu sonde, kamor so se nekaj zrušili. Kamni izvirajo od drugod, ker so na gradišču le flišni sedimenti. Ob tej steni smo našli večje količine ožganega lesa. To namiguje, da je obstajala morda tudi lesena konstrukcija, ki pa jo je uničil požar.

Drugi dve vzporedni steni, ki gledata proti vzhodu ali zahodu, sta različno visoki. Proti jugu obrnjena stena, ki je hkrati najvišja, je rob terase. Je iz flišnih lapornih skladov in je domala prirodna. Nasproti stoječa vzporedna stena je bila na najnižjem robu terase. Od nje je ostalo le nekaj manjših kamnov iz

apnenca, ki pa niso več v primarni legi. Stena je morala biti umetna in zato ni čudno, da se je najprej zrušila.

O plasteh v sondi je težko kaj trditi. Že v humusu in nato do dna sonde so bile kulturne ostaline, z edino razliko, da je bila plast bliže dna sonde bolj kompaktna in vlažna, ker flišni sedimenti zadržujejo vodo. Na posameznih mestih in v različnih globinah so bile ponekod zelo tanke temnejše plasti. Na več mestih je bila pod vplivom razkrajajoče se keramike prst rdečkasta. Ta barva je prišla do izraza zlasti v globljih plasteh, ki so bile močnejše prepojene z vodo.

V sondi smo našli veliko fragmentov keramike, od katerih so pomembnejši vrat amfore; dna dveh fragmentiranih, danes sestavljenih spodnjih delov posod; dna posod z nizko prstanasto nogo, veliko fragmentov lončenih kolačev, ročaji amfor, fragmenti terrae sigillatae itd. (T. I. sl. 1, 4 T. II. sl. 7). Od železnih in bronastih predmetov so pomembni železni »T« žebelji, škarje ter drugo železno orodje (T. II. sl. 2, 3, 4, 5). Našli smo tudi loke treh različnih fibul (T. III. sl. 3, 4 T. IV. sl. 1). Razen tega pa smo dobili v tej sondi še tri legijske novce iz časa M. Antonija ter zgornji del žrmelj.

Zraven te kotanje je bila manjša in bolj plitva kotanja, zadnja v tej vrsti. V njej smo izkopali jarek. Zavzemal je polovico kotanje in sicer ob steni prve kotanje, tako da smo odkrili tudi s te strani steno. Tudi tu se je potrdilo, da je bila stena umetna. V jarku so bili bolj redki kulturni ostanki, kar kaže, da ta kotanja ni imela posebnega pomena.

Sondo II smo izkopali v eni izmed treh kotanj na zahodni strani gradišča pod majhno vzpetino. Sondirali smo srednjo kotanje v podolžni smeri v obsegu 5×1 m do 0,75 m globoko. Iz profila izhaja, da je bila tudi ta kotanja delno obložena z apnencem. Po sredi so jo pregrajali bloki apnenca. Čemu je rabila ta pregrada, za sedaj ne vemo. Plasti v sondi so si sledile v tem-le redu:

I. plast humusa (ca 10 cm);

II. plast svetlejše prsti (povprečna debelina 30 cm) z redkimi fragmenti keramike;

III. črna plast, močno pomešana z ogljem (14 cm), ki pa je bila le v južnem delu sonde na eni strani pregrade;

IV. plast z laporjem pomešane ilovice, v kateri je bilo največ keramike ter železni in bronasti predmeti; pod njo je bila sterilna plast strjene ilovice ali fliša.

V tej sondi je bilo bolj malo keramike, značilno je le železno mizarско šestilo ter polovica bronaste zapestnice. (T. II. sl. 1, T. IV. sl. 5).

Sonda III je v bližini prve sonde na sosednji južni terasi, kjer se prav tako vrste vzporedne kotanje. Ta sonda je bila zadnja v tej vrsti. Zajemala je vso notranjščino kotanje v podobi pravokotnika $6,6 \times 2,40$ m. V sondi, globoki od 0,70 do 1,70 m, so si sledile plasti:

I. plast s koreninami močno pomešanega humusa (30 cm), v katerem so bili drobci keramike;

II. svetlejša plast prsti (10 do 25 cm) z redkimi najdbami;

III. temnejša plast prsti (50 do 76 cm) z že bolj pogostimi najdbami;

IV. nekaj cm debela plast črne zemlje, v kateri je bilo največ najdb; pod to plastjo je sorazmerno ravno dno sonde, kjer se začno nedotaknjeni skladi fliša. Za razliko od prvih dveh sond tu ni bilo kamnov iz apnenca. Tudi stene so na-

ravna tvorba. Podoba je, da je bila ta jama izkopana brez določenega namena. Vendar se vprašamo, kaj pomenijo črne plasti na dnu sonde in predmeti v njej. Prevladovala je keramika (lončeni kolači, boljše in groba keramika). Pomemben je profil plitvega kroznika iz terrae sigillatae (T. I. sl. 5). Tudi tu so bili železni žebliji, razni obročki in bronasti predmeti (T. III. sl. 1, 2 T. IV. sl. 3, 7). Našli smo srebrn prstan (T. IV. sl. 5) ter nekaj svinčenih fragmentov. Razen tega pa smo našli tudi nekaj rimskih republikanskih novcev (dva republikanska novca iz ca 100 let pr. n. št., en novce Quinta Pomponia iz ca 68—66, dva reducirana asa iz srednjega obdobja republike) ter dva bronasta novca iz zadnje dobe vladanja Avgusta. Vsi novci so že precej obrabljeni ali izlizani, tako da je podrobnejša klasifikacija nemogoča.

Razen omenjenih treh sond na samem gradišču smo izkopali eno sondo na južni strani pod njim. Povod za to je dala trditev kmetov iz Slavine, da so tu nekdaj pokopavali umrle z gradišča in da je bila prav na tem mestu najdena žara. Sondirali smo v obliki daljšega, 1 m širokega jarka, vendar brez uspeha. Zemljišče je bilo nedotaknjeno in brez grobov ali drugih kulturnih ostankov. Izjema je najdeni fragment dna posode, o katerem pa ni jasno, kako je tja zašel.

V dveh sondah smo našli bloke apnenca, ki bi mogli biti dokaz zidave. Na žalost pa jih nismo več našli v primarni legi. Manjkali so tudi ostanki malte in zato ne moremo trditi, da bi tu kdaj obstajal kak zid. Ker nismo nikjer našli ostanke ognjišč ali kovačnice, ni jasno, čemu so rabile kotanje, ki so tu. Morda so jih kmalu zapustili, ker jim niso več ustrezale, in so se preselili v drugo kotanjo, ali pa je bil v njih prostor za spanje ali shrambo, ker tu ni bilo ognjišč. To velja za sondo I in II. V sondi III pa ni znakov o kaki umetni steni. Ker so bili keramika in drugi predmeti najdeni največ prav pri dnu, kjer je tanka črna plast, gre morda za nekdanjo jamo, kamor so odlagali odpadke in je zato ni bilo treba posebej zavarovati s stenami. Sosednja kotanja ni bila prekopana in zato ne vemo ali je bila stnovanjski prostor. Ta kotanja je zadnja v vrsti tukajšnjih kotanj.

Dosedanje izkopavanje torej ni prineslo tistih rezultatov, ki smo jih pričakovali. Vsekakor pa je izpričalo, da so kotanje na tem gradišču le umetne in jih je ustvaril človek v posebne namene.

Vse najdbe iz gradišča v Slavini so iz rimske dobe. Podrobnejša časovna opredelitev za sedaj ni mogoča, ker je premalo predmetov. Ako upoštevamo najdene rimske novce, ki izvirajo iz 1. st. pred našim štetjem in so bili še v prometu za vlade cesarja Trajana, bi uvrstili gradišče nekako v čas prvega in drugega stoletja po našem štetju.

RIASSUNTO

Il castelliere di Slavina

Il castelliere di Slavina è situato sul margine nord del bacino della Pivka dove le colline, tanto alte che basse, si seguono in una fila serrata passando da Hruševje sopra il pianoro di Prestranek e Slavina fino a Osojnica presso la Pivka. Da là i poggi continuano verso Ilirska Bistrica ed il confine di Croazia dove, già conformemente alla natura, separano il territorio fluviale della Pivka da quello della Reka — già nei tempi preistorici e più tardi all'epoca romana

ci esistevano fortificazioni importanti. Ci si presenta una fila di castellieri, p. e. Baba, Slavina, Selce, il castelliere sopra la Pivka, sv. Primož, Šilentabor, »Na čepni« e due castellieri a Knežak.

Il castelliere di Slavina è situato all'ovest del villaggio di Slavina. Esso è attorniato di valli che sono ancora bene conservati. Due valli lo circondano soltanto nella sua parte nord-est, mentre il terzo lo circonda da tutte le parti. L'entrata principale del castelliere si trovava proprio nella parte nord-est ed era protetta da valli potentissimi. È possibile che un'entrata si trovava anche nella parte sud del castelliere ma oggi si può dire che è sparita.

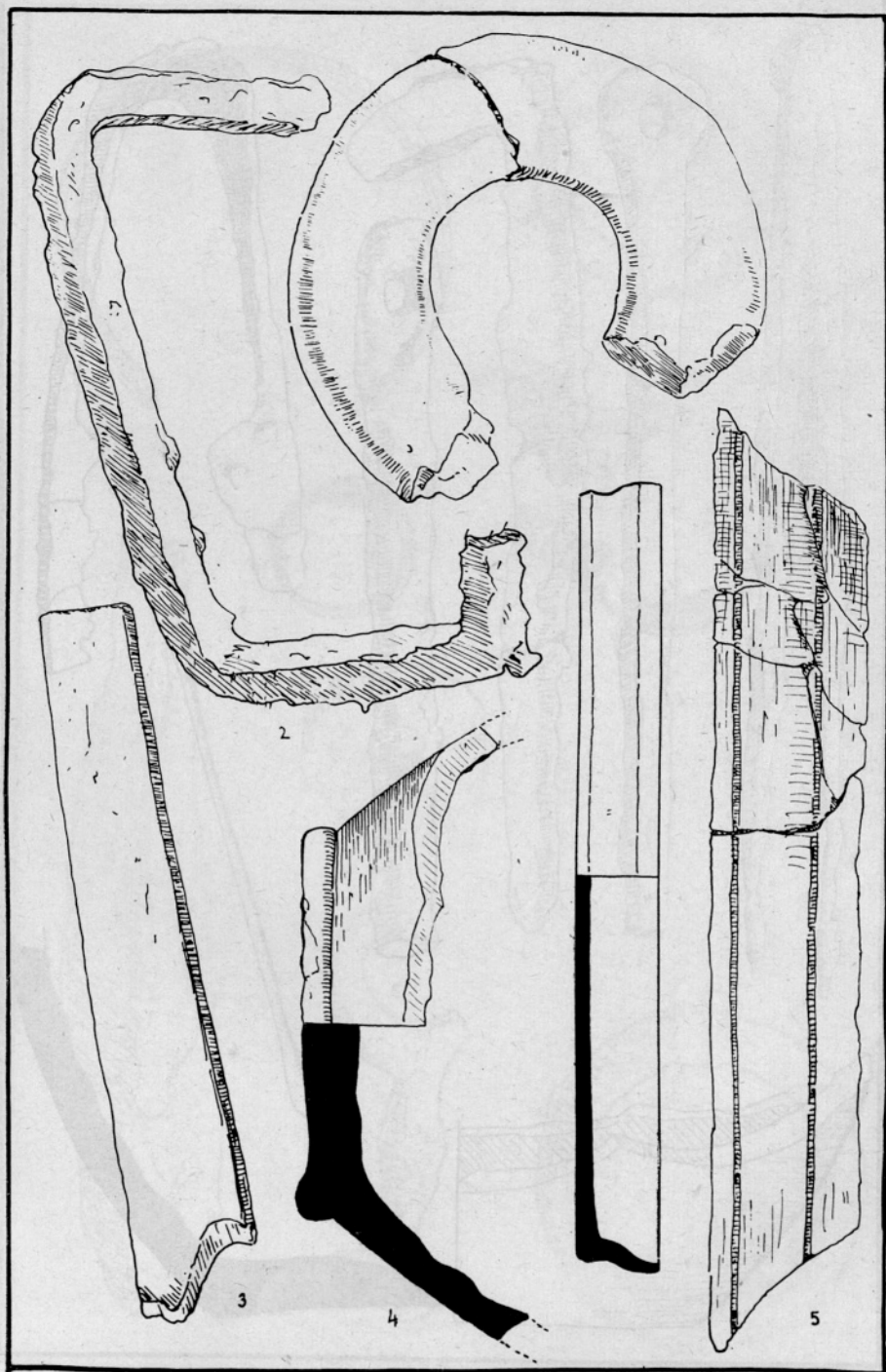
Il castelliere propriamente chiamato così era circondato dall'ultimo vallo. Tutto l'altipiano è scoscedente e può essere diviso in due o tre terrazze trasversali. Ci si trovano cavità artificialmente scavate contenenti molti frammenti di ceramica. È difficile a supporre quali erano le costruzioni o abitazioni. In ogni caso gli scavi erano una forma di abitazioni che erano spartite regolarmente per tutto il castelliere. Oggi ce ne sono conservati circa 35 scavi. Ben certo non si può supporre che ogni scavo fosse un'abitazione benché tutti fossero scavati artificialmente e non si approfittava che lo scosciamento naturale delle terrazze. Questo significa che la colonia di questo castelliere doveva essere assai considerevole. Il castelliere non era soltanto bene fortificato ma, comparandolo con altri castellieri in questa parte del bacino della Pivka, la sua situazione era molto favorevole e dominante.

Fino a 1956 non ci furono scavi sistematici sul territorio di questo castelliere. Non ci sono conosciute che scoperte fatte a caso. Nel mese d'agosto il »Notranjski muzej di Postojna« (Museo per la Carniola interiore a Postojna) ha organizzato uno scavo sistematico d'un mese per il territorio di questo castelliere. Furono eseguiti tre sondaggi proprio sul territorio del castelliere e ciò negli scavi qui sopra menzionati. Un sondaggio fu fatto proprio là dove contadini, alcuni anni fa, hanno trovato un'urna. Purtroppo non abbiamo scoperto la necropoli che ci supponevamo.

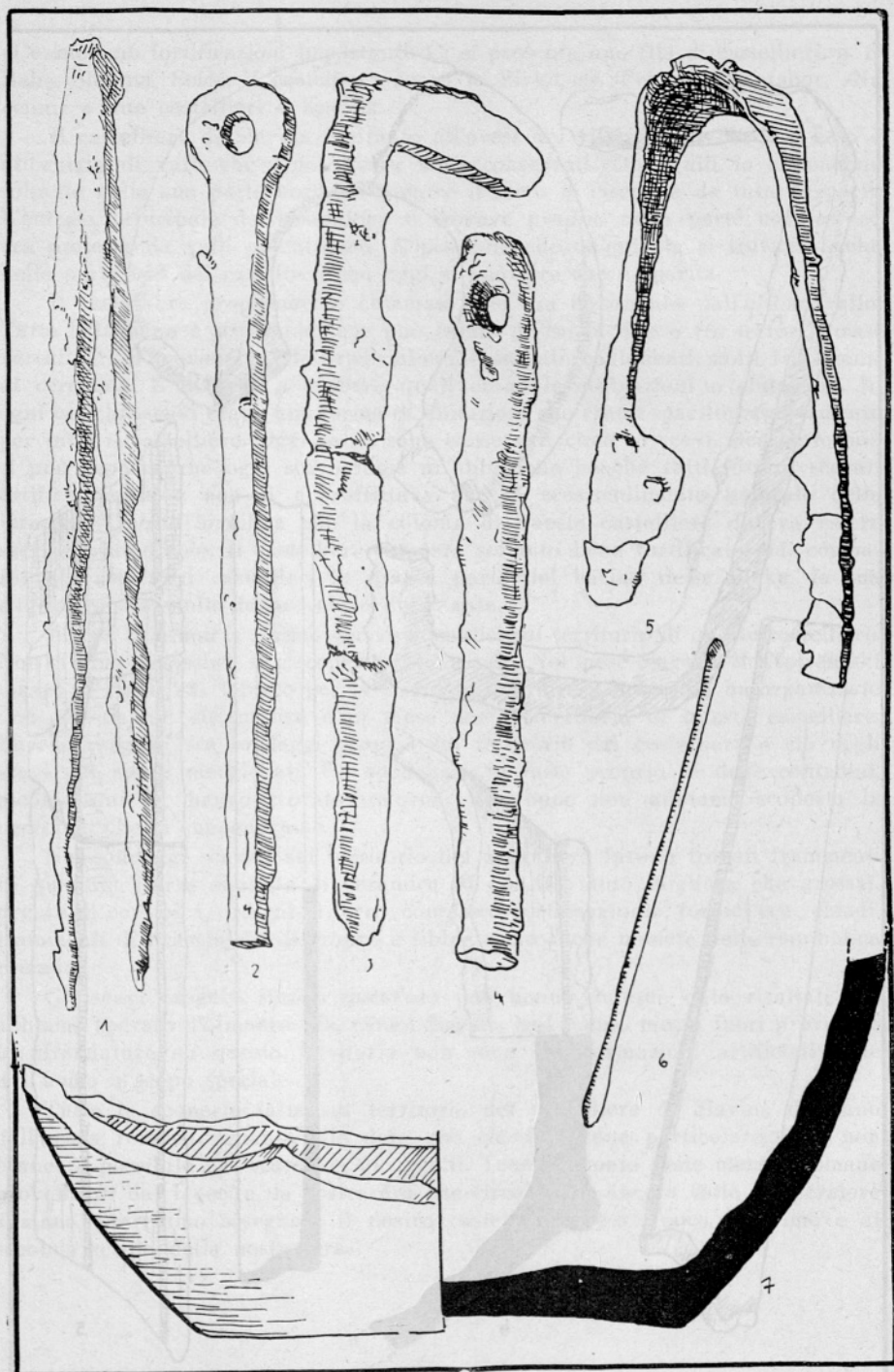
Nei sondaggi scavati sul territorio del castelliere furono trovati frammenti in quantità (terre sigillate di ceramica di qualità tanto migliore che grossa), oggetti di ceramica, ordigni di ferro, compasso del legnaiuolo, forbici ecc., chiodi, frammenti di braccialetti di bronzo e fibbie come anche monete della repubblica romana.

Gli scavi eseguiti sino a quest'ora non hanno dunque dato risultati che abbiamo sperato d'ottenere. Ma, cionondimeno, essi hanno messo fuori prove che le affondature su questo territorio non sono che formazioni artificiali fatte dall'uomo a scopo speciale.

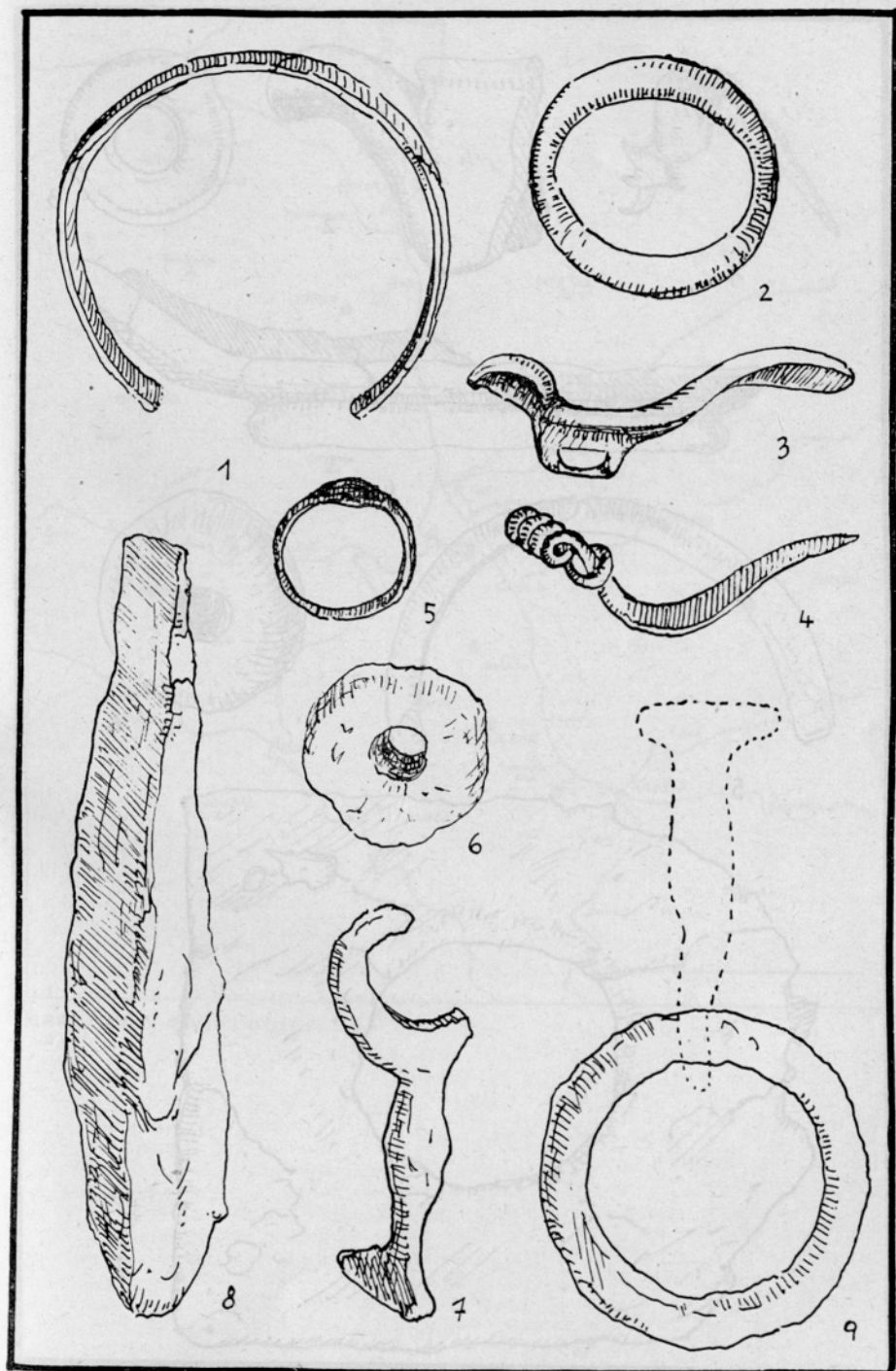
Tutte le scoperte fatte sul territorio del castelliere di Slavina derivano dall'epoca romana. Quanto alle date una classificazione particolareggiata non è ancora possibile per scarsezza di oggetti. Tenendo conto delle monete romane provenienti dal I. sec. a. la nostra era che circolavano ancora sotto l'imperatore Traiano, potremmo assegnare il nostro castelliere press'a poco al primo e al secondo secolo della nostra era.

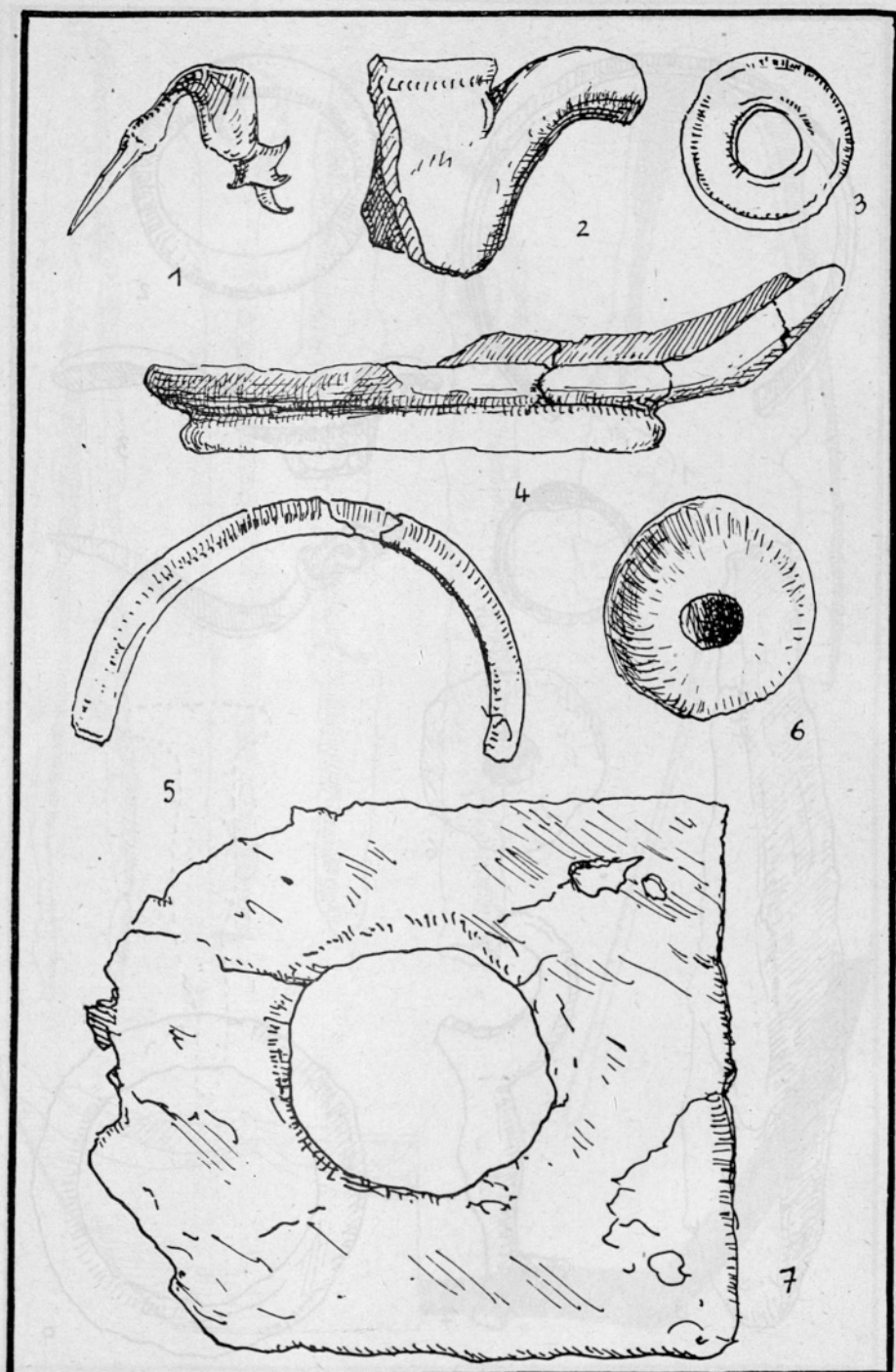
Sl. 1 lončen kolač. — Sl. 2 del okova. — Sl. 3 železno dleto za izdelovanje profila v lesu (profilni rezilnik). — Sl. 4 dno posode. — Sl. 5 fragment krožnika iz terrae sigillatae ter njegova rekonstrukcija.

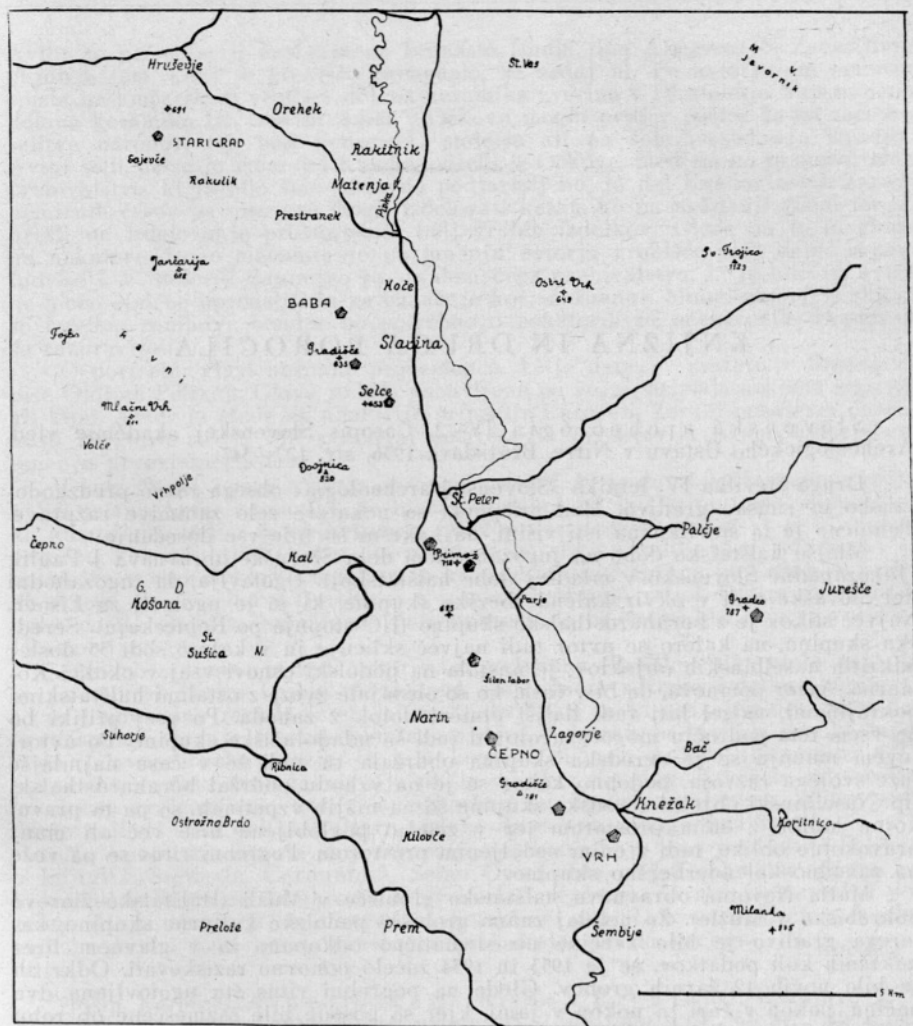
Sl. 1 železno mizarско šestilo. — Sl. 2 in 4 deli železnega okovja. — Sl. 3 fragment železnega klina. — Sl. 5 fragmentirane železne škarje. — Sl. 6 držaj bronaste lopatke. — Sl. 7 dno posode.

Sl. 1 fragmentirana bronasta zapestnica. — Sl. 2 ploščat bronast obroček. — Sl. 3 in 4 loka bronastih fibul. — Sl. 5 srebrn prstan. — Sl. 6 okrogla svinčena utež. — Sl. 7 in 9 dela okov, ki sta bila najdena skupaj. — Sl. 8 železen klin.

Sl.1 fragment bronaste fibule. — Sl.2 fragment ustja posode z ročajem. — Sl.3 ploščat bronast obroček. — Sl.4 dno posode z nizko prstanasto nogo. — Sl.5 polovica bronaste zapestnice. — Sl.6 steklena jagoda. — Sl.7 fragment železne ploščice z odprtino v sredi.

GRADIŠČA V PIVŠKI DOLINI /♦/

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA

Slovenská archeológia IV—2, Časopis Slovenskej akadémie vied, Archeologického Ústavu v Nitre, Bratislava 1956, str. 177—347.

Druga številka IV. letnika »Slovenská archeológia« obsega razno predzgodovinsko in rimsko gradivo. Med prispevki so nekatere zelo zanimive razprave. Tehnično je ta številka na isti višini, na kakršni so bile vse dosedanje.

Mlajšo halštatsko dobo na jugozahodnem delu Slovaške obravnava J. Paulík (Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej). Ugotavlja, da jugozahodni del Slovaške sodi v okvir kalenderberške skupine, ki jo je ugotovil že Eisner. Največ stikov je z bernhardsthalsko skupino (HC stopnja po Reineckeju). Seredska skupina, na katero se avtor tudi največ sklicuje in v katero sodi 35 doslej odkritih naselbinskih objektov, je nastala na podolski osnovi vsaj v okolici Komarna. Avtor domneva, da bi v času, ko so obstajale zveze z ostalimi halštatskimi pokrajinami, mogel biti tudi daljši etnični dotok z zahoda. Po vsej priliki bo na vsem tem področju mogoče ugotoviti tudi še mladolužiške skupine. Po avtorjevem mnenju se je seredska skupina obdržala tu tudi še v času najmlajše faze svojega razvoja, podobno kakor se je na vzhodu obdržal bernhardsthalski tip. Naselbinski objekti seredske skupine so na nižjih vzpetinah, so pa to pravokotne kolibe z enim prostorom ter v zemljo poglobljene hiše več ali manj pravokotne oblike, tudi z enim nedeljenim prostorom. Pogrebni ritus se pa veže na zahodno kalenderberško skupino.

Maria Novotná obravnava halštatsko grobišče v Mužli (Halštatské žiarové pohrebisko v Mužle). Že nekdam znano grobišče podolske kulturne skupine, katerega gradivo je bilo zvečine nesistematično odkopano in v glavnem brez kakršnih koli podatkov, se je 1953 in 1954 začelo ponovno raziskovati. Odkritih je bilo novih 12 žarnih grobov. Glede na pogrebni ritus sta ugotovljena dva načina, pokop v žari in pokop v jami, kjer so posode bile razmeščene ob robu jame. Časovno sodi to grobišče v HB in HC po Reineckeju. Kulturno se grobišče veže podobno kakor tudi ta kulturna skupina za marsikakšno drugo skupino, kakor so stílfriedska skupina v Avstriji, skupina Vál na Ogrskem, hotinski krog na Slovaškem itd.

O žarnem grobišču iz mlajše rimske dobe in začetka selitve narodov poroča Titus Kolník (Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rimskej a počiatku doby sťahovania národov v Očkove pri Piešťanoch). Razprava je podana v obliki monografije. Grobišče je bilo odkrito že 1914. leta, vendar pa v celoti uničeno. 1953. in 1955. leta so se izvršila kontrolna raziskovanja, ki so ugotovila vrsto popolnoma ali pa samo delno uničenih grobov. Pri tem je ugotovljen v glavnem enoten način pokopavanja. Po raznih podatkih sodi avtor, da je jedro prebivalstva v Očkovu za ves čas trajanja grobišča bilo nespremenjeno, čeprav se da ugotoviti tudi tuj element, ki se je tu naseljeval. Avtor je keramični material razdelil na tri faze in več stopenj. Tako stavlja v prvo fazo prostoročno izdelano keramiko, v II. fazo, kateri pripisuje cvetočo dobo keramičnih izdelkov, stavlja keramiko, izdelano na lončarskem vretenu; v III. fazo zopet stavlja prostoročno izdelano keramiko, ki je nastala na temelju keramike II. faze. Grobišče naj bi nastalo v začetku III. stoletja, pri čemer pa ni izključen tudi konec II. stoletja.

Avtor se pri dataciji naslanja na bronasto fibulo tipa Almgren 43. Zanesljivih najdb o tem, kdaj je grobišče prenehalo, za sedaj ni. Po avtorjevem mnenju spada na lončarskem vretenu delana keramika zvečine v IV. stoletje. Prostorčno delana keramika III. faze bi zopet v Očkovu mogla priti v poštev že na začetku selitve narodov, t.j. pod konec IV. stoletja ali pa šele po odhodu Kvadov. Avtor sodi, da se je samo del Kvadov odselil iz Očkova, medtem ko je domorodno prebivalstvo, ki je bilo šele nedavno podjarmljeno, in del Kvadov ostal. Zaradi nemirnih časov pa niso več mogli izdelovati keramiko na nekdanji višini ter so prešli na izdelovanje prostorčnih bolj grobih izdelkov. Glede na to in glede na nekatere druge elemente je po mnenju avtorja grobišče vsaj delno segalo tudi še v V. stoletje. Zanimivo je, da domačega prebivalstva, ki je bilo tu, avtor ne more etnično opredeliti in ga označuje kot »neznano«. Mnogi avtorjevi sklepi so izredno zanimivi, vendar bo potrebno o nekaterih tu naznačenih domnevah še razpravljati.

O portretni glavi neznane provenience, ki je danes v muzeju v Bratislavi, piše Oldrich Pelikán. Glava je bila nabavljena po vojni, pripada nekemu poprsju ali kipu. Avtor jo glede na analogije pripisuje Caracali. Zaradi nekaterih posebnosti bi glava mogla biti posmrtni portret. Ne predstavlja pa po avtorjevem mnenju prvovrstnega dela.

Drugi članek istega avtorja obravnava relief, ki je danes v Mestnem muzeju v Bratislavi. Avtor ugotavlja, da bi naj ta relief bil iz Carnuntuma. Poleg tega ga identificira tudi z že objavljenim reliefom iz istega najdišča, ki je bil doslej označen kot izgubljen. Avtor je, primerjajoč sliko izgubljenega reliefa, ki je natisnjen v vseh delih v Carnuntu in ki predstavlja Neptuna in Victorijo, prišel do sklepa, da je relief v Bratislavi v resnici izgubljeni relief. Datira ga v drugo polovico III. stoletja, dopušča pa tudi možnost, da bi mogel biti iz prve polovice IV. stoletja.

Izredno zanimiva je tudi razprava o szeletieniu (Problematica szeletieniu), ki jo je napisal Vértess Laszló. Avtor pod szeletienom razume izdelke skupin, ki so se neposredno razvile iz starejšega paleolitika in ki so zajemale prebivalce prvenstveno srednje visokih planin, stanujoč v jamah in lovečih jamske medvede. Glavno lovsko orožje je bilo kopje z listasto konico (Blattspitze). Te skupine so v času svojega razvoja prišle v stik z drugimi, kakor so bili nosilci lokalnega perigordienca, nosilci aurignacienc in nosilci gravettienca. Avtor sodi, da je najbolj čista oblika kulture szeleta ohranjena v pogorju Bükk.

Na koncu zvezka sta dve recenziji, od katerih je eno napisal O. Pelikán o knjigi E. Swobode, Carnuntum, Seine Geschichte und Denkmäler, drugo pa Š. Jansak o Régészeti kézikönyv I. Gyakorlati régészet. Za nas je zanimiva posebno druga recenzija, ki obravnava kolektivni priročnik o praktični arheologiji, predvsem zato, ker originalnega dela doslej nismo prejeli. J. Korošec

Josip Korošec: Arheološke ostaline v Predjami, Razprave IV/1, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1956, 64 str., 49 tabel, 1 plan in angleški povzetek.

V vrsto monografij arheološke vsebine, ki jih je doslej izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, sodi tudi najnovejša razprava prof. Korošca, ki obravnava arheološki material, najden v Predjami. Gradivo, ki je odkrito v jami v Predjami, je zanimivo predvsem zaradi delne kontinuitete v nastanitvi tega jamskega dela od konca neolitika pa do vključno srednjega veka.

V uvodnem delu svoje razprave podaja avtor historiat izkopavanj v tej jami. O teh poročah v krajšem članku Ugo di Windisch-Graetz. Podatki o samem delu so zelo pomanjkljivi. Napravljene so bile le tri sonde, leta 1932. so nadaljevali z izkopavanji, ki so bila večjega obsega. Izkopavali so v takojmenovanem »konjskem hlevu« od vhoda proti takojmenovanemu »golobjemu zidu«. Ves prostor so razdelili v 18 kvadrantov po 4 m². Iz Windisch-Graetzovih zapiskov vidimo, da je vso plast razdelil na 4 stratume. Njegovi podatki pa niso popolnoma zanesljivi, ker je plast razdelil idealno, poleg tega pa je bil ta del jame že večkrat prekopan ter najdbe niso več »in situ«. Tretja izkopavanja so se vršila 1941. leta, četrta pa v letih 1942 in 1943. Rezultate teh izkopavanj avtor podaja v poglavju »Kulturne plasti«. Tedanji vodja izkopavanja Ferenčak je

celotno plast razdelil v VII stratumov, kar pa po mnenju avtorja ni realno. Prekopanih je bilo 25 kvadrantov, od katerih pa niso vsi stratigrafsko enaki. Avtor prihaja do sklepa, da bi se danes mogla vsa plast razdeliti na osnovi materiala in ustrezajočih podatkov na 2 stratumu, in sicer na zgornjega srednjeveškega in tik pod njim ležečega rimskega ter na drugi, predzgodovinski stratum. Oba deli črna pooglenela proga, ki je na globini 40–60 cm. Pooglenela proga sodi po Ferencakovih podatkih v konec njegovega stratuma IV. Kulturna plast je v glavnem strnjena, medtem ko so skoraj v vseh stratumih v raznih kvadrantih tudi tanjše plasti ogljenine, ki pa so verjetno v zvezi s posameznimi ognjišči.

V tretjem delu obravnava avtor gradbene in druge objekte ter grobove v jami. Windisch-Graetz poroča o neki veliki stavbi, ki naj bi imela kupolasto obliko, vendar so vsi podatki zelo skromni in nezanesljivi, da bi mogli v tem objektu videti celo nekako lončarsko peč. Avtor omenja tudi najdene ostanke v zemljo zabitih kolov, katerih funkcija pa danes ni jasna. V plasteh so našli tudi več skeletov, oziroma delov človeških skeletov. Njihovo časovno pripadnost pa danes ni mogoče identificirati, ker gre v glavnem za posamezne dele skeletov, ki so brez pridatkov.

V poglavju »Kulturno gradivo« obravnava avtor eneolitni in bronzastodobni material pod eno točko, ker materiala obeh period na osnovi gradiva, ki danes obstaja, ni mogoče deliti. Obravnava tehniko izdelave, oblike posod, ornamentiko, uteži in vretenca, kamenito orodje in orožje, koščeno in roženo orodje in orožje ter nakit in okrasne predmete. Kovinski predmeti so problematični zaradi slabih ali netočnih stratigrafskih podatkov. Sodijo pa verjetno v bolj oddaljeno dobo. V odstavku »Železna doba« avtor prav tako obravnava kulturno gradivo in sicer keramiko, koščeno in roženo orodje, kameno orodje in orožje, dalje nakitne in kovinske predmete. Rimska doba je obravnavana po istem principu kot prvi dve, le da avtor omenja še novce, ki jih je bilo najdenih veliko število. Da je bil zastopan v tej jami srednji vek, je prav tako nekaj materialnih dokazov. Obstaja več keramičnih objektov, ki pripadajo IV gradiščanski periodi, to je od X. stol. dalje. Materiala, ki bi zastopal takozvano slovansko dobo ali zgodnji srednji vek, pa žal ni.

V sklepu daje avtor celoten pregled in prihaja do zaključka, da je bila jama, od kar je bila prvič naseljena, tudi večkrat opuščena zaradi neznanih vzrokov. Material priča, da je bila naseljena v vseh periodah od konca neolitika naprej, čeprav v posameznih periodah samo malo časa, in to ali kot refugium ali pa začasno bivališče. Kostni ostanke živali nam dajejo vpogled v ekonomiko prebivalcev te jame. Omembe vredne so tudi velike količine raznih žitaric, ki so se pojavljale posebno močno v ogljeni in nad ogljeno plastjo.

Razprava nam daje vpogled ne samo v gradivo najdeno v Predjami, temveč nam daje preliminarno tudi sliko življenja v ostalih kraških jamah, za katere danes ni mogoče dati pravilne ocene zaradi pomanjkljivih raziskav. Na podlagi novih raziskav v drugih kraških jamah in na podlagi podobnih objav bi bilo marsikakšno vprašanje rešeno, ki je danes še nejasno.

Tatjana Bregant

Paul Karnitsch: Die verzierte sigillata von Lauriacum, Forschungen in Lauriacum, Band 3, Linz 1955, str. 48 in 102 tabele.

Institut für Landeskunde von Oberösterreich je pod vodstvom W. A. Jannyja, H. Vetterja in A. Kloibera pričel z izdajanjem serije znanstvenih razprav o Lauriacumu pod imenom Forschungen in Lauriacum. Kot tretji zvezek te serije je izšla razprava P. Karnitscha o sigillati. Iz gradiva, izkopanega in zbranega v Lorch-Ennsu, je avtor skušal izluščiti vsa historično in gospodarsko važna dejstva. Da bi bilo gradivo bolj umevno, ga je razdelil po antičnih produkcijskih centrih, ki so prodajali svoje izdelke v taboru in canabah Lauriacuma.

V uvodu omenja avtor arretinsko sigillato, toda bolj kot začetek ga zanima konec bogate industrije. Arretinskih izdelkov v Lauriacumu niso našli. V Enns so pošiljali sigillato padski mojstri, ki so leta 25 zamenjali arretinske. Eksport iz teh padskih krajev je bil kratkotrajen, nekako v času Tiberija in Klavdija. Padskih posod so našli v Lauriacumu malo. Vendar že na osnovi teh fragmentov lahko sklepamo na zgodnjo naselitev. Verjetno so Rimljani že v Tiberijevem,

gotovo pa v Kladijevem obdobju vojaško zavarovali izliv reke Anize v Donavo. Istočasno so v Vindelicijo, Norik in Panonijo prihajale le posode iz Padske nižine. Izpodrinile so jih kmalu južnogalske. Od Avgusta naprej pričenjajo s proizvodnjo južnogalske tovarne. Priljubljenost teh produktov izpričuje depo v Pompejih in obilo najdb v Ostiji in mnogih drugih krajih Italije. Formalno sledijo lončarji v Montasu in La Graufesenqueju še nadalje oblikam srednjeitaljskih centrov. Kaže, da se je v Montansu razvila oblika D 29, med leti 15–29. Pri tej novi obliki obdržijo še nadalje kelih D 11, ki so ga našli tudi v Lauriacu, kar znova potrjuje zgodnjo ustanovitev kastela. La Graufesenque, antični Condomagus, je od druge polovice I. stol. do Trajana pošiljal v kastele in canabe vzdolž Donave svoje posode. Odlikujejo se zgodnje oblike D 29, D 30, D 37 in čaša oblike Knorr 78. Važna je predvsem ta čaša, ker je vezana na kratko obdobje od Vespaziana do Domicijana. Istočasno deluje še tretji center v južni Galiji, Banassac. Karakteristična za posode, narejene v tem centru, je groba izdelava aplik. Poudariti je treba sorodnost izdelkov iz Banassaca in La Graufesenqueja. To pa nas ne more presenetiti, ker so nekateri lončarji, kot Criciro, Biragillus in Masclus delali v obeh mestih. Tostran Alp so ti izdelki močno zastopani v Domicijanovem in Trajanovem času. Propad južno-galskih tovarn se prične z usihanjem umetniškega nivoja okrasov na posodah. Nekateri znanstveniki mislijo, da je od tega prišlo po odhodu vodilnih lončarjev, predvsem Natalisa in Gamilusa. Borba za obstoj je bila huda in mnogi delavci so odpotovali na sever v nove tovarne v okolici Clermond-Ferranda in Lyona. Tu zraste novo središče predvsem v Lezouxu, kjer so doslej ugotovili troje izrazitejših period. V najbolj zgodnjem obdobju so iz Lauriaca le malo eksportirali. Bolj so v Podonavju zastopani izdelki drugega obdobja z markantnima lončarjema Libertusom in Lactucissom in iz tretjega obdobja (Hadrijana in Antonia Pia) z enako delavnimi in talentiranimi lončarji Albuciusom, Paternusom in Cinnamusom. Prestavitev meje in odhod legij je mnoge lončarje prisilila, da so z vojaštom potovali na sever. Tako so nastali novi centri v Luxeuilu, Blickweilerju, Heiligenbergu in Ittenweilerju. Zgornjegermanske tovarne so prišle z delom šele v začetku II. stol. Obstajale so verjetno še po M. Avreliju, kot kažejo aplikacije Cibiusa, ki je uporabljal za okrasje sestre M. Avrelija iz leta 171. Obstajale so te tovarne še dalje v času, ko se je razmahnila lončarska industrija v Rheinzabernu. Za to, da se je Rheinzabern razvil v največje lončarsko središče, je bilo več razlogov. Sam proces dela se je v desetletjih vedno bolj specializiral. Bili so lončarji, ki so izoblikovali samo okras, drugi pa so oblikovali ustje, tretji dno itd. Posoda je šla skozi več rok. Prav tako je ugodna lega ob Renu priložila Rheinzabern razširjeni prometni mreži. Tako je Rheinzabern pridobil na lončarskem trgu prvenstvo in ga obdržal do leta 260, ko so Alemeni razrušili mesto. Od najzgodnejših izdelovalcev, Reginusa in Januariusa preko Corbner-tusa, Firmusa, Cerialisa do Victorinusa, Respectinusa in Pervincusa najdemo posode po vsej Evropi. Od Anglije do Karpatov je na tisoče posod prav teh mojstrov. V Lauriacumu so izdelki omenjenih mojstrov najštevilnejši in zavzamejo večji del publiciranega gradiva. Takoj za Rheinzabernom so najštevilnejše zastopane v Lauriacumu posode iz Westerndorfa, kot je prav za Panonijo pokazala Kiss v *Archeologiai Ertesítő*, serija III, 1946–48. Razdelitev po stilu in okrasu je Karnitsch verno povzel. Prvi krog lončarjev je okoli Comitialisa, drugi pa skupina lončarja Onnorixa in končno Heleniusa s svojimi sodelavci.

Posode iz kasnejšega obdobja so v Lauriacu slabše zastopane. Tu mislimo predvsem na izdelovalce iz Trierja. Dexter, Anator, Censor (inus), Cricino in Alpinus sodijo v zadnja desetletja II. in prva III. stol. Okras na posodah je pri njih zbledel in zbrisan, pogosto posnet po starejših vzorih.

Ze iz poročila je vidno, da je Karnitsch prikazal razvoj industrije terrae sigillatae. Opozoril bi na to predvsem, ker je knjiga uporabna kot uvodni učbenik za vsakogar, ki bi rad poznal razvoj terrae sigillatae in njeno priznano uporabnost za časovno opredeljevanje.

Peter Petru

ZAMENJAVA

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti zamenjava akademijske izdaje arheološke vsebine s spodaj navedenimi ustanovami in je doslej prejela naslednje publikacije:

The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts exchanges its archaeological publications with the following Institutions and as far as this received following publications:

- Aberdeen.* **University Library:**
Aberdeen University Studies. No.: 131, 132, 1954.
- Albuquerque.* **The University of New Mexico:**
The University of New Mexico Publications in Anthropology. No. 9, 1957.
- Alger.* **Direction des antiquités d'Algérie:**
Libyca. Anthropologie — archéologie préhistorique. Tome III, sem. 1, 2, 1955.
Libyca. Archéologie — épigraphie. Tome IV, sem. 1, 1956.
- Alma Ata.* **Akademija Nauk Kazahskoj SSR:**
Izvestija Akademii Nauk Kazahskoj SSR. No.: 46, 1948 (Serija arheologičeskaja, vyp. 1); 180, 1951 (Serija arheologičeskaja, vyp. 5).
Trudy Instituta istorii, arheologii i etnografii. Tom I, 1956 (Arheologija).
- Amersfoort.* **Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek:**
Berichten. VII, 1956.
- Amsterdam.* **Archaeologisch-historisch Instituut der Universiteit van Amsterdam:**
Hemelrijk J. M.: De Caeretaanse Hydriae. 1956.
- Aquileia.* **Associazione Nazionale per Aquileia:**
Aquileia nostra. Anno XXVII, 1956.
- Athènes.* **American School of Classical Studies:**
Corinth. Vol. XII, 1952.
Hesperia. Vol. XXVI, Nr. 1, 2, 3, 1957.
British School of Archaeology at Athens:
The Annual Report of the Managing Committee for the session 1955—1956, 1956.
Société Archéologique d'Athènes:
Praktika. 1953, 1956; 1954, 1957.

- Bad Godesberg. Deutsche Forschungsgemeinschaft:**
Gnomon. Bd.: 28, Heft 7, 8, 1956; 29, Heft 1, 2, 3, 4, 5, 6, 1957.
- Baghdad. Iraq Museum Library:**
Sumer. Journal of Archaeology in Iraq. Vol.: XII, No. 1—2, 1956; XIII, No. 1—2, 1957.
- Barcelona. Museo Arqueológico:**
Ampurias. XIII, 1951; XVII—XVIII (1955—1956), 1956.
- Basel. Institut für Ur- und Frühgeschichte der Schweiz:**
Ur-Schweiz. Jahrgang: XXI, Nr. 1, 2, 3, 1957.
Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte:
Archaeologia Helvetica. Band 6, 1956.
45. Jahrbuch. 1956.
- Beograd. Muzej grada Beograda:**
Godišnjak. Knjiga: 1, 1954; 2, 1955; 3, 1956.
Narodni muzej:
Antika. II, 1957.
Savezni institut za zaštitu spomenika kulture:
Zbornik zaštite spomenika kulture. Knjiga VI—VII, 1955—1956, 1957.
Srpska Akademija nauka — Arheološki institut:
Starinar. N. S. knjiga V—VI, 1954—1955, 1956.
Srpska Akademija nauka — Centralna biblioteka:
Starinar. N. S. knjiga V—VI, 1954—1955, 1956.
Vojni muzej JNA:
Posebna izdanja. Knjiga I, 1957.
Vesnik. Br. 4, 1957.
- Bergen. Universitets biblioteket:**
Arbok. Historisk-antikvarisk rekke. 1954, Nr. 1, 1956; 1955, Nr. 1, 1956.
- Berkeley. University of California:**
Anthropological Records. Vol. 18, No. 1, 1956.
Publications in American Archaeology and Ethnology. Vol.: 43, No. 4, 1956; 47, No. 1, 1956.
- Berlin. Deutsche Akademie der Wissenschaften:**
Abhandlungen. Jahrgang 1955, Nr. 1, 1956.
Institut für Ur- und Frühgeschichte der Humboldt-Universität:
Ethnographisch-archäologische Forschungen. Band 3, Teil 2, 1956.
Museum für Vor- und Frühgeschichte:
Berliner Blätter. Jahrgang V, Heft 1/2, 1956.
- Besançon. Institut d'archéologie de la Faculté des lettres:**
Annales. Vol. 16 (Archéologie 4), 1957.
Université de Besançon:
Annales littéraires. 2me série — Archéologie. Tome III, fasc. 1, 1956.
- Bogotá. Instituto Colombiano de Antropología:**
Revista Colombiana de Antropología. Vol. V, 1956.

- Bologna.** **Museo civico:**
 Emilia Preromana. N. 4, 1953—1955, 1956.
 Mansuelli G. A.: Genesi e caratteri della stele funeraria padana. 1956.
 Mansuelli G. A.: Leoni funerari emiliani. 1956.
 Studi Veleiati. 1955.
- Bonn.** **Institut für Vor- und Frühgeschichte der Universität:**
 Rheinische Vierteljahrsblätter. Jahrgang 21, Heft 1/4, 1956.
Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande:
 Bonner Jahrbücher. Heft 155/156, I. Teil (1955/1956), 1956.
- Bordighera.** **Istituto Internazionale di Studi Liguri:**
 Collezione di monografie preistoriche ed archeologiche. Tom: I/1, 1946; I/2, 1956; III/2, 1955.
 Rivista di studi liguri. Anno XXII, Nr. 2—4, 1956.
 Rivista ingauna e intemelia. N. S. Anno XI, N. 2, 3—4, 1956.
- Bratislava.** **Archeologický seminar Filosofické fakulty:**
 Niederle L.: Rukověť slovanských starožitností. 1953.
 Niederle L.: Slovanské starožitnosti. Oddíl historickí. Dílu: I, sv. 1, 1925.
 Niederle L.: Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní. Dílu: I, sv. 1, 1911; sv. 2, 1913; II, sv. 2, 1934; III, sv. 1, 1921; sv. 2, 1925.
 Obzor prehistorický. Roč.: I, seš. 2, 1922; II, seš. 1, 1923; III, seš. 2, 1924; V—VI (1926—1927), 1927; VII—VIII (1928—1929), 1930; IX (1930—1935), 1936; XIV, seš. 1, 2, 1950.
 Preidel H.: Die urgeschichtlichen Funde und Denkmäler des politischen Bezirkes Brüx. 1934.
 Publikácie SAV. 1953—1955, 1956.
- Bremen.** **Museum für Natur Völker und Handelskunde — Übersee-Museum:**
 Veröffentlichungen. Reihe B. Band I, Heft 2, 1956.
- Brno.** **Archeologický ústav ČSAV:**
 Poulík J.: Pravěké umění. 1956.
 Věda mládeži. Sv. 45, 1956.
Děkanát Filosofické fakulty Masarykovy University v Brně:
 Sborník. Roč. V, 1956 (Řada archeologicko-klasická, E č. 1)
Moravské Museum v Brně:
 Časopis Moravského musea v Brně. Vědy společenské. Sv. XLI, 1956.
- Bruxelles.** **Service des Fouilles:**
 Archaeologia Belgica. Nr.: 33, 34, 35, 1957.
Société Royale Belge d'Anthropologie et de Préhistoire:
 Bulletin. Tome LXV, 1954.
- București.** **Biblioteca Academiei Republicii Populare Romine:**
 Biblioteca istorica. Vol. I, 1957.
 Materiale și cercetări arheologice. Vol. II, 1957.
 Studii și cercetări de numismatică. Vol. I, 1957.
 Studii și cercetări de istorie veche. Anul VII, 1—2, 3—4, 1956.
Institutul de Arheologie al Academiei RPR:
 Studii și cercetări de istorie veche. Anul VIII, 1—4, 1957.

- Budapest.** **Magyar Tudományos Akadémia:**
Acta Archaeologica. Tomus: II, fasc. 1—3, 4, 1952; VII, fasc. 1—4, 1956.
- Országos Magyar Történeti Múzeum:**
Archaeologiai Értesítő. Vol. 84, sz. 1, 1957.
Dolgozatok. Kötet: XV, 1939; XVI, 1940; XVII, 1941; XVIII, 1942; XIX, 1943.
Folia archaeologica. Kötet VIII, 1956.
Fontes Rerum Archaeologicarum Hungaricarum. Tomus I, 1944.
Könyvtári Tájékoztatója. 5. (1956), 1957.
- Buenos Aires.** **Instituto de Antropología:**
Runa. Vol. VII, Partes I, II, 1956.
- Cambridge.** **University Library:**
The Cambridge Ancient History. Vol.: III, 1954; IV, V, VI, 1953; VII, VIII, 1954; IX, 1951; X, 1952; XI, 1954; XII, 1956. Vol. of Plates: III, 1950; V, 1939.
- Cambridge. (USA)** **Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University:**
Bulletin American School of Prehistoric Research. No. 19, 20, 1956.
Hencken H.: A Western Razor in Sicily. 1956.
Hencken H.: Fragment de cascos de Huelva. 1956.
Hencken H.: Horse Tripods of Etruria. 1957.
Ninetieth Report. 1955—1956, 1957.
Papers. Vol. XXXII, No. 3, 1956.
- Cardiff.** **National Museum of Wales — Department of Archaeology:**
Forty-ninth Annual Report. 1955—1956, 1956.
- Cincinnati.** **The Library, University of Cincinnati:**
American Journal of Archaeology. Vol. 61, No. 1, 2, 3, 4, 1957.
Archaeology. Vol. 10, Nr. 2, 3, 1957.
- Columbus.** **Ohio State Museum:**
Museum Echoes. Vol.: 29, No. 11, 12, 1956; 30, No. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 1957.
- Constantine.** **Société archéologique:**
Recueil des notices et mémoires de la Société archéologique de Constantine. Vol. LXIX, 1955—1956, 1957.
- Cremona.** **Biblioteca Governativa di Cremona:**
Annali. Vol. IV, fasc. 3, 1951, 1956.
- Djakarta.** **Dinas Purbakala Republik Indonesia:**
Berita Dinas Purbakala. No. 1, 2, 1955; 3, 1956.
- Gadjah Mada University:**
Sardjito M.: The Revival of Sculpture in Indonesia. 1953.
- Dresden.** **Landesmuseum für Vorgeschichte:**
Landesmuseum für Vorgeschichte. Forschungsstelle für die Bezirke Dresden, Leipzig und Karl-Marx-Stadt. 1956.
Veröffentlichungen. Band 4, 5, 1957.

- Dublin.** **Royal Irish Academy:**
 Proceedings. Section C, Vol.: 58, No. 3, 4, 5, 1956; 59, No. 1, 1957.
The Royal Society of Antiquaries of Ireland:
 The Journal. Vol.: LXXXVI, Part 1, 2, 1956; LXXXVII, Part 1, 1957.
- Eisenstadt.** **Burgenländisches Landesmuseum:**
 Burgenländische Heimatblätter. 18. Jahrgang, Heft 1, 2, 3, 4, 1956.
 Mitscha-Märheim H.: Ein spätantiker Fund aus St. Georgen im Burgenland. 1952.
 Noll R.: Römerzeitliche Bronzestatuetten eines Amor aus Illmitz. 1955.
 Ohrenberger A. J.: Archäologische Exkursion nach Neckenmarkt, Bez. Oberpullendorf. 1955.
 Ohrenberger A. J.: Ein zweites Gräberfeld der Wieselburger Kultur bei Gattendorf, Bez. Neusiedl am See. 1956.
 Ohrenberger A. J.: Eine zweite Kreuzfusschüssel aus Deutschkreutz, B. H. Oberpullendorf, Bldg. 1954.
 Ohrenberger A. J.: Zwei Gräber aus der Spätphase der Glockenbecherkultur im Deutschkreutz, B. H. Oberpullendorf, Bldg. 1956.
- Erlangen.** **Deutsches Institut für merowingisch-karolingische Kunstforschung:**
 Nachrichten. Jahrgang 1956, Heft 11, 12, 1956.
- Ferrara.** **Istituto Ferrarese di Paleontologia Umana:**
 Anales de arqueologia y etnologia. Tomo X, 1949.
 Graziosi P.: Su alcune pitture rupestri dell'uadi Takisset e su di una incisione dell'uadi Arrechin a sud di Gat. 1939.
 Maviglia C.: Il microbulino di Varese e gli scavi all'isola Virginia (1952—1955). 1955.
 Munro R.: Les Stations lacustres d'Europe. 1908.
 Pellegrini G.: Importanza degli scavi di Lagole (Calalzo) nel quadro della preistoria italiana. 1950.
- Frankfurt a. M.** **Deutsches Archäologisches Institut, Römisch-germanische Kommission:**
 Germania. Jahrgang: 34, Heft 3—4, 1956; 35, Heft 1—2, 1957.
 Mitteilungsblatt. Nr. 8, 1956.
- Genève.** **Archives Suisses d'Anthropologie Générale:**
 Archives. Tome: XXI, No. 2, 1956; XXII, No. 1, 1957.
- Graz.** **Institut für Geschichte des Altertums und Altertumskunde der Universität:**
 Römische Forschungen in Niederösterreich. Beiheft: 1, (1955), 1956; 2, (1956), 1957.
- Groningen.** **Biologisch-archaeologisch Institut der Rijks Universiteit:**
 Palaeohistoria. Vol. IV, 1955.
 Varia Bio-archaeologica. 3, 4, 1957.
- Halle/Saale.** **Landesmuseum für Vorgeschichte:**
 Ausgrabungen und Funde. Band I, Heft 5, 1956.
 'ahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte. Band 40, 1956.
 Veröffentlichungen. Heft: 15, 1956; 16, 1957.
- Hamburg.** **Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte:**
 Archaeologia geographica. Jahrgang 6, 1957.
 Vorgeschichtliche Museumsarbeit und Bodendenkmalpflege. 1956, Nr. 2, 3.

- Heidelberg.* **Universitäts-Bibliothek:**
Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften.
Philosophisch-historische Klasse. Jahrgang 1956, 3. Abhandlung,
1956.
- Helsinki.* **Suomen Muinaismuistoyhdistys:**
Suomen Muinais muistoyhdistyksen Aikakauskirja. 56, 1956.
- Kiev.* **Deržavna publična biblioteka URSR:**
Arheologični pam'jatki URSR. Tom VI, 1956.
Arheologija. Tom X, XI, 1957.
Istorija i arheologija drevnego Kryma. 1957.
Kratkie soobščeniija Instituta arheologii. Vyp. 7, 1956.
Ratič O.: Drevnorus'ki arheologični pam'jatki na teritorii za-
hidnih oblastei URSR. 1957.
- Klagenfurt.* **Geschichtsverein für Kärnten:**
Carinthia I. Jahrgang: 146, Heft 3—4, 1956; 147, Heft 1—4, 1957.
- København.* **Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab:**
Arkaeologisk-kunsthistoriske Skrifter. Bind II, Nr. 1, 1949; 2, (Text,
Plates), 1957.
Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab:
Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. For 1955, 1956.
Kuml. Årbog for Jysk Arkaeologisk Selskab. 1956.
Nationalmuseet:
Nationalmuseets Skrifter. Større beretninger, II, 1957.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VIII/2

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

Triglavska tiskarna v Ljubljani
v oktobru 1958

Naklada 1000 izvodov

PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.

Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.

Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.

Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanju v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuj. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.

Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.

Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuj. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°.

Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 pril. 8°.

Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.

Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.

Razprave III. Ljubljana 1953. 335 str. + 69 tab. + 21 pril. 8°.

France Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. 135 str. + LXXXV tab. + 2 pril. + 2 zvd. 8°.

Josip Korošec: Arheološke ostaline v Predjami (Razprave IV/1). Ljubljana 1956. 64 str. + XLIX tab. + 1 pril. 8°.

Stanko Pahič: Drugo žarno grobišče v Rušah (Razprave IV/3). Ljubljana 1957. 75 str. + XXVI tab. + 11 pril. 8°.

Arheološki vestnik II/1—2. Ljubljana 1951. 277 str. 8°.

Arheološki vestnik III/1—2. Ljubljana 1952. 358 str. 8°.

Arheološki vestnik IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 str. 8°.

Arheološki vestnik V/1—2. Ljubljana 1954. 425 str. 8°.

Arheološki vestnik VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 str. 8°.

Arheološki vestnik VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

- Josip Korošec: Report on Archaeological Excavation on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.
- Archaeological Reports. Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and, on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.
- Josip Klemenc: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.
- Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 234 pp. 4°.
- Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.
- Srečko Brodar: The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.
- Srečko Brodar: On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.
- Dissertationes III. Ljubljana 1953. 335 pp. + 69 tables + 21 maps. 8°.
- France Starè: Illirische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. Ljubljana 1954. 135 pp. + LXXXV tables + 2 app. + 2 maps. 8°.
- Josip Korošec: The Archaeological Remains at Predjama (Dissertationes IV/1). Ljubljana 1956. 64 pp. + XLIX tables + 1 map. 8°.
- Stanko Pahič: Das zweite Urnenfeld in Ruše (Dissertationes IV/3). Ljubljana 1957. 75 pp. + XXVI tables + 11 maps. 8°.
- Acta Archaeologica II/1—2. Ljubljana 1951. 277 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/1—2. Ljubljana 1952. 358 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 pp. 8°.
- Acta Archaeologica V/1—2. Ljubljana 1954. 425 pp. 8°.
- Acta Archaeologica VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 pp. 8°.
- Acta Archaeologica VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 str. 8°.

Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy of Sciences and Arts. Post office box 323, Ljubljana, Yugoslavia.